

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
Навчально-методична лабораторія психології групової роботи

ОНТОЛОГІЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ

Колективна монографія

Том I

Київ, 2025

УДК 159.922:37:364:316

DOI:

O-59

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(протокол № 3 від 31 жовтня 2025 р.)*

Рецензенти:

І.С. Булах – докторка психологічних наук, професорка
(Український державний університет імені Михайла Драгоманова);
Н.М. Дембицька – докторка психологічних наук, доцентка
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
Г.О. Хомич – кандидатка психологічних наук, професорка
(Університет Григорія Сковороди в Переяславі).

Авторський колектив: Дмишко О.С., Заїнчківська І.П., Ніколаєв Л.О.,
Поліщук В.М., Семигіна Т.В., Сірик І.В., Столярик О.Ю., Тимошенко Н.С.,
Федоренко Ю.А., Храпко І.В., Хромець В.А.

O-59 Онтологія групової роботи : кол. монографія / авт. кол.: О. С. Дмишко,
І. П. Заїнчківська, Л. О. Ніколаєв, В. М. Поліщук [та ін.] ; наук. ред.
Л. О. Ніколаєв ; УГСП. – Київ : 7БЦ, 2025. – Т. І. – 198 с. : іл.

ISBN 978-617-549-507-0

Колективна монографія «Онтологія групової роботи» є науковим виданням, підготовленим провідними фахівцями у галузі психології, соціальної роботи й освіти. Видання презентує сучасне бачення феномену групової роботи в онтологічному, методологічному та практичному вимірах, розкриваючи зміст, принципи, закономірності та технології її функціонування в системі психологічної допомоги, освіти та соціальної підтримки.

Монографія відображає результати теоретичних і прикладних досліджень авторського колективу, спрямованих на поглиблення наукових уявлень про природу групової взаємодії, розвиток трансформаційних механізмів у психологічних групах, а також розроблення інноваційних технологій групової роботи в контексті викликів сучасного суспільства.

Видання адресовано науковцям, викладачам, практичним психологам, соціальним працівникам, тренерам, супервізорам, аспірантам та всім, хто цікавиться сучасними науковими підходами до групової взаємодії та розвитку людини в групі.

ISBN 978-617-549-507-0

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП ПІДТРИМКИ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ (Ніколаєв Л.О.)	9
1.1. Онтологічний дискурс груп підтримки у психологічній науці.....	9
1.2. Структурно-функціональні компоненти та механізми трансформаційних процесів у групах психологічної підтримки.....	13
1.3. Методологічні засади організації груп підтримки.....	19
Висновки до першого розділу.....	24
Список використаних джерел.....	25
РОЗДІЛ 2. ГРУПОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНСТРУКТИВНИХ І ДЕСТРУКТИВНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЯХ (Полищук В.М.)	28
2.1. Закономірності групової взаємодії у глобальному та ізоляціоністському життєвому вимірах.....	28
2.2. Закономірності авторитарної групової діяльності.....	34
2.3. Окремі закономірності групової діяльності як відображення усвідомленої спроможності людини до життєвих успіхів.....	42
Висновки до другого розділу.....	48
Список використаних джерел.....	48
РОЗДІЛ 3. ПІДХІД, ОРІЄНТОВАНИЙ НА СИЛЬНІ СТОРОНИ, В ГРУПОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АКТИВІЗАЦІЇ РЕСУРСІВ ЛЮДИНИ (Семігіна Т.В., Столярик О.Ю.)	49
3.1. Сутність та наукове обґрунтування групової соціальної роботи.....	49
3.2. Специфіка групової соціальної роботи на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони.....	58

3.3. Методологічні засади організації групової соціальної роботи на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони... 61	61
Висновки до третього розділу..... 68	68
Список використаних джерел..... 68	68

РОЗДІЛ 4. МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ІНТЕРАКТИВНА

ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ (Дмишко О.С.)..... 71

4.1. Особистісно-орієнтований підхід як методологічна основа сучасної освітньої парадигми..... 71	71
4.2. Метод проектів як технологія інтеграції особистісного саморозвитку та проблемно-орієнтованого навчання..... 74	74
4.3. Технологічні аспекти проектної діяльності: від проблематизації до презентації результатів..... 76	76
Висновки до четвертого розділу..... 81	81
Список використаних джерел..... 81	81

РОЗДІЛ 5. ГРУПОВА СОЦІАЛЬНА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО

ВІКУ (Тимошенко Н.Є.) 83

5.1. Соціальна терапія: сутність, мета та принципи у роботі з людьми похилого віку..... 83	83
5.2. Групова взаємодія як механізм соціального включення та розвитку адаптивності осіб пізнього віку..... 89	89
5.3. Технологічні аспекти організації групової соціальної терапії для підвищення якості життя..... 94	94
Висновки до п'ятого розділу..... 101	101
Список використаних джерел..... 102	102

РОЗДІЛ 6. АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНІКИ В МЕТОДІ АКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ У ГРУПОВІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ РОБОТІ

(Храпко І.В., Сірик І.В.)..... 104

6.1. Теоретико-методологічні основи застосування арт-терапевтичних технік у системі активного соціально-психологічного пізнання..... 104	104
--	-----

6.2. Механізми психокорекційного впливу авторських тематичних психомалюнків та художніх творів у процесі глибинного пізнання.....	107
6.3. Технологія роботи з візуальними образами у груповій та індивідуальній психологічній практиці.....	129
Висновки до шостого розділу.....	133
Список використаних джерел.....	134

РОЗДІЛ 7. ГРУПОВА ДИНАМІКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВІД ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО КОЛЕКТИВНОЇ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ

КОНФЛІКТІВ (Федоренко Ю.А.).....	135
7.1. Аналіз наукових підходів до визначення змісту феномену психологічного відновлення особистості після участі в бойових діях.....	135
7.2. Групова динаміка як механізм формування колективної резилієнтності у військових підрозділах.....	138
7.3. Концептуальні моделі психологічної підтримки військовослужбовців у системі реабілітації ветеранів.....	142
Висновки до сьомого розділу.....	146
Список використаних джерел.....	147

РОЗДІЛ 8. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГРУП ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ

АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ (Хромець В.А.).....	150
8.1. Психологічні особливості виховання дітей з розладами аутистичного спектру та потреби батьківських сімей.....	151
8.2. Групи підтримки як ресурс підвищення якості життя та оптимізації результатів втручань для сімей з дітьми з РАС.....	156
8.3. Концептуальна модель функціонування груп підтримки батьків дітей з розладами аутистичного спектру.....	159
Висновки до восьмого розділу.....	162
Список використаних джерел.....	164

**РОЗДІЛ 9. ЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ГРУПОВОЇ СУПЕРВІЗІЇ В ПСИХОАНАЛІТИЧНІЙ**

ПАРАДИГМИ (<i>Зайчківська І.П.</i>).....	170
9.1. Етичні принципи групової супервізії в психоаналізі.....	170
9.2. Психоаналітичний підхід в роботі з групою як основа фокусування практичної діяльності супервізора.....	178
Висновки до дев'ятого розділу.....	187
Список використаних джерел.....	188
ВИСНОВКИ	189
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	196

ВСТУП

Сучасна психологічна наука переживає період глибокої трансформації, що зумовлена інтенсивними соціальними змінами, глобальними кризами, зростанням потреби у психосоціальной підтримці особистості та пошуком нових форм міжлюдської взаємодії. У цих умовах групова робота посідає особливе місце – як метод, як простір взаємного пізнання й підтримки, як жива онтологічна форма розвитку людини в контексті спільності.

Онтологічний підхід до групової роботи дає змогу подолати її редуцію до технік чи форматів, розкриваючи глибинну природу феномену групи як середовища існування людини, її розвитку, рефлексії та самовідновлення. Група постає не лише як соціально-психологічна структура, а як цілісний феномен буття, у якому реалізуються базові потреби у приналежності, розумінні, творчості й співпереживанні.

Метою колективної монографії є наукове обґрунтування онтологічного підходу до групової роботи як особливої форми людського буття та розкриття теоретико-методологічних засад і практичних технологій її реалізації в системі психологічної допомоги, соціальної підтримки та освіти в умовах сучасних суспільних викликів.

Актуальність видання посилюється в контексті сучасних викликів, що постали перед українським суспільством. Війна, вимушена міграція, втрати та травматичний досвід мільйонів людей актуалізують потребу в ефективних формах психосоціальной підтримки, серед яких групова робота посідає особливе місце завдяки своєму інтегративному, ресурсному та відновлювальному потенціалу.

Монографія «Онтологія групової роботи» є спробою наукового осмислення цього феномену через призму сучасних методологічних, теоретичних і практичних підходів. Видання об'єднало результати багаторічних досліджень і практичного досвіду вчених, викладачів, тренерів, соціальних працівників та психологів, які розвивають різні напрями групової діяльності – від груп підтримки й терапевтичних груп до освітніх і супервізійних форматів.

У першому розділі (Л.О. Ніколаєв) розкрито онтологічний дискурс груп підтримки, визначено структурно-функціональні компоненти та механізми трансформаційних процесів, що відбуваються у групах психологічної допомоги. У другому (В.М. Поліщук) – досліджено закономірності групової діяльності у конструктивних та деструктивних вимірах. Третій розділ (Т.В. Семигіна, О.Ю. Столярик) присвячений підходу, орієнтованому на сильні сторони у груповій соціальній роботі. Подальші розділи висвітлюють метод проектів як технологію розвитку особистісного потенціалу (О.С. Дмишко), групову соціальну терапію в роботі з людьми похилого віку (Н.Є. Тимошенко), застосування арт-терапевтичних технік у груповій та індивідуальній практиці (І.В. Храпко, І.В. Сірик), а також феномен психологічного відновлення військовослужбовців (Ю.А. Федоренко). Завершують монографію розділи, присвячені організації груп підтримки для батьків дітей з розладами аутистичного спектру (В.А. Хромець) та аналізу групової супервізії в психоаналітичному контексті (І.П. Зайчківська).

Наукова редакція та авторський колектив прагнули інтегрувати різні школи, підходи та методи групової роботи в єдине онтологічне поле, у якому група розглядається як жива система смислів, відносин і змін. Монографія поєднує академічну ґрунтовність із практичною орієнтацією, пропонуючи нові ракурси розуміння групових процесів і можливостей їх застосування у сфері психологічної, соціальної та освітньої практики.

Матеріали видання можуть бути корисними для науковців, викладачів, практичних психологів, соціальних працівників, тренерів, супервізорів, студентів та аспірантів, які досліджують феномен групової взаємодії й прагнуть розширити інструментарій своєї професійної діяльності.

Монографія покликана не лише узагальнити здобутки сучасної психологічної науки, а й окреслити методологічні орієнтири подальшого розвитку групової роботи як особливої форми буття людини серед інших.

***Леонід Ніколаєв**
головний редактор,
кандидат психологічних наук, доцент*

Розділ 1. DOI:

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП ПІДТРИМКИ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Леонід Ніколаєв

 0000-0001-6506-4871

У розділі розкрито онтологічну сутність груп психологічної підтримки як середовища автентичної присутності, довіри й прийняття, що забезпечують гармонію і цілісність людського буття. Показано, що такі спільноти виступають не лише формою психологічної допомоги, а й феноменом особистісного і духовного зростання. Висвітлено їхню структурно-функціональну організацію, основні функції і механізми, які сприяють внутрішнім змінам учасників. Методологічні засади організації груп психологічної підтримки подано крізь призму поєднання системного, гуманістичного, екзистенційного, феноменологічного й діяльнісного підходів. Визначено базові принципи їх реалізації – цілісності, добровільності й довіри, конфіденційності, діалогічності, розвитку та саморефлексії, що забезпечують ефективність і гуманістичну спрямованість групового процесу.

§ 1.1. Онтологічний дискурс груп підтримки у психологічній науці

Онтологічний дискурс груп підтримки у психологічній науці передбачає осмислення їхньої сутності, природи і місця в системі соціально-психологічної взаємодії людини. У центрі цього підходу – питання про те, що таке група підтримки як феномен буття людини серед інших, якими є її базові характеристики, цінності і механізми існування.

З онтологічної позиції група підтримки розглядається не лише як організаційна чи терапевтична форма взаємодії, а як

простір автентичного людського буття, у якому реалізується потреба особистості в прийнятті, безпеці, співпереживанні і смислотворенні [1; 13; 19; 21]. Такі групи постають як суб'єктно орієнтовані спільноти, де людина не просто отримує допомогу, а набуває досвіду буття з іншими, що має глибинне екзистенційне значення. На думку Т. Гурлевої і Н. Журавльової, такі спільноти відіграють важливу роль у підтримці людини, допомагають осмислювати екзистенційні виклики, орієнтують «на усвідомлення ціннісно-смилових основ свого існування, вміння здійснювати свідомий та відповідальний вибір, повноцінно переживати дар життя, його повноту, сміливо та мужньо відповідати викликам, невизначеностям та іншим непростим реаліям сучасності» [5, с. 92]. Сам факт участі у групі підтримки формує відчуття належності, що протистоїть ізоляції і самотності – одному з головних онтологічних викликів сучасної людини.

Онтологічна сутність групи підтримки полягає у визнанні людини як цінності незалежно від її соціального статусу, психоемоційного стану чи життєвих обставин. Цей підхід має витоки в гуманістичній та екзистенційній психології. Р. Мей наголошував, що людина є цінність сама по собі, оскільки має здатність формувати себе, обирати свій шлях і надавати сенс власному існуванню, а не просто бути об'єктом зовнішніх впливів [11]. В. Франкл, І. Ялом та ін. розглядали взаємодію як спосіб розкриття автентичного «Я» у стосунках з іншими. Це середовище, де кожен учасник має право на власну правду, емоції і переживання, а діалог стає засобом відкриття глибших смислів існування [18; 25]. Учасники групи підтримки постають співтворцями колективного простору, в якому відбувається трансформація внутрішніх станів і способу сприйняття світу. Таке середовище можна розглядати як мікромодель гармонійного співбуття, де людина відновлює втрачену довіру до себе й інших.

В українській науковій традиції значення групової взаємодії як чинника особистісного зростання і відновлення ідентичності розвивають Г. Балл [1], Н. Бурлака [21], С. Максименко [10], Н. Чепелева [20], В.С. Штифурак і В.С. Штифурак [21] та ін. Варто зазначити, що в процесі розв'язання проблем соціального буття людина може не лише діяти індивідуально, а й відчувати себе частиною спільноти, спираючись на її підтримку. У такому випадку, зазначає О. Коробанова, індивідуальна ідентичність збагачується й підсилюється через досвід приналежності до групи,

що створює умови для внутрішнього відновлення, розвитку суб'єктності і відчуття психологічної цілісності [15]. Групова робота сприяє саморозкриттю, самопізнанню і самовдосконаленню, допомагає освоювати нові уміння, подолати відчуження, встановити ближчі стосунки й знизити емоційну напругу.

Онтологічний вимір проявляється і в тому, що через досвід прийняття і співпереживання людина знову знаходить відчуття власної цінності, що є фундаментом її буттєвої стабільності. Група стає місцем зустрічі з іншим – не як із загрозою чи об'єктом порівняння, а як із віддзеркаленням власної унікальності. У цьому сенсі група підтримки виконує функцію простору зустрічі людини з самою собою через досвід «спільного буття». Як зазначає І. Ялом, саме автентичний діалог і взаємна відкритість створюють лікувальний потенціал групи [25]. У контексті позитивної психотерапії Н. Пезешкіан і його послідовники розглядають групу як місце, де активізуються внутрішні ресурси особистості, реалізуються можливості міжособистісного зростання і гармонізації. Учасники групи навчаються бачити труднощі як джерело розвитку, переосмислюють власний досвід через взаємодію з іншими. Така форма роботи сприяє відкритості, прийняттю і розвитку здатності до позитивної переінтерпретації життєвих ситуацій [3; 9; 23].

Подібну ідею підтримують вітчизняні науковці К. Галкіна, Т. Децюк, А. Мартинюк, З. Нагачевська, І. Трубавіна, Т. Шестаковська та ін. [6; 17], які вказують, що групи психологічної підтримки є простором гуманізації стосунків і розвитку життєстійкості. Л. Орбан-Лембрик наголошує, що спілкування в групі відкриває людині реальність іншого – його почуття, думки й світосприйняття, створюючи спільне психологічне середовище, де виникає взаєморозуміння, єдність і умови для особистісного зростання [14]. У своїх працях «Аксіологічні детермінанти феноменології діяльності груп підтримки в контексті соціально-психологічного аналізу» (2024) і «Феноменологія груп підтримки в умовах сучасних соціальних викликів України» (2025) ми зазначаємо, що на формування підходів до роботи груп підтримки істотно вплинули ідеї К. Роджерса: безумовне позитивне прийняття, що забезпечує атмосферу емоційної підтримки без осуду; емпатія, яка сприяє глибшому взаєморозумінню; саморозкриття як шлях до усвідомлення власних переживань та

автентичність, що формує ширість і довіру між учасниками, створюючи умови для колективного зростання [12; 13].

Таким чином, ці спільноти постають як середовище глибокої людяності, де відбувається актуалізація базових потреб буття – у любові, прийнятті, діалозі й спільності, що становить сутність психологічного відновлення і духовного зростання особистості.

У межах онтологічного дискурсу група підтримки розглядається як модель гармонійного співіснування, де інтегруються елементи суб'єктивного досвіду, емпатійної взаємодії і ціннісного діалогу. Її функціонування ґрунтується на принципах довіри, рівності і прийняття, які створюють можливість для самопізнання, рефлексії і трансформації життєвих смислів.

Принцип довіри передбачає створення безпечного психологічного місця, де кожен учасник може відкрито висловлювати почуття і думки без страху осуду. Цей принцип є центральним у гуманістичній психології К. Роджерса, який підкреслював, що досвід гуманістично орієнтованої групової психотерапії створює умови для особистісного зростання, оскільки в атмосфері довіри, прийняття й відкритості людина вчиться бути собою, розвиває здатність до самопізнання, творчої адаптації і відповідальної взаємодії з іншими [16]. Ідея довіри як основи взаємодії простежується і в концепції Е. Еріксона – сприятлива взаємодія веде до базової довіри до світу, тоді як ігнорування потреб призводить до недовіри [22].

Принцип рівності означає відсутність ієрархії між учасниками групи, визнання кожного як рівноправного суб'єкта досвіду. У групах підтримки не існує поділу на «терапевта» й «пацієнта» – кожен учасник є одночасно тим, хто підтримує, і тим, хто отримує підтримку. Цей підхід відображено у роботах І. Ялома, який описував групу як мікрокосм суспільства, де рівноправність і взаємність створюють умови для терапевтичних змін [25]. Ідеї рівності у міжособистісній взаємодії розкриває Г. Балл, на думку якого «повага до партнера, його прийняття, орієнтація на перспективу, що відкривається перед ним, передбачають принципово таке ж саме ставлення до самого себе», а його «інтереси й прагнення партнера не менш важливі, його думки не менш цікаві й цінні, ніж мої (наші)» [1, с. 25].

Принцип прийняття ґрунтується на визнанні унікальності кожної особистості та її права на власні почуття, досвід і світогляд. Він забезпечує атмосферу безумовної підтримки й толерантності,

необхідну для відкриття автентичного «Я». За концепцією К. Роджерса, принцип «прийняття без оцінювання» [24] розвинув у позитивній психотерапії Н. Пезешкіан. Він наголошував на важливості прийняття різних ціннісних систем як ресурсу гармонійного співіснування [9; 23]. Даний принцип, за визначенням Г. Балла, «вимагає прийняття партнера таким, яким він є, і водночас орієнтації на його найвищі досягнення (реальні та потенційні), на перспективу, що відкривається перед ним» [1, с. 25].

Отже, онтологічний дискурс груп психологічної підтримки ґрунтується на гуманістично-екзистенційній методології, у межах якої принципи довіри, рівності і прийняття визначають гуманістичний вектор розвитку груп підтримки, забезпечуючи цілісність і гармонію спільного середовища.

Відповідно до екзистенційно-гуманістичної традиції, онтологічна основа таких груп полягає у створенні простору автентичної присутності, де «Я» кожного учасника підтверджується через зустріч із «Ти» іншого. У цьому контексті група підтримки постає не просто як інструмент психологічної допомоги, а як особлива форма буття, у якій розкривається людська здатність до взаєморозуміння, прийняття, любові і співтворення сенсу. Тобто, групи підтримки постають як особлива форма людського співбуття, у якій поєднуються психотерапевтичний, соціальний і духовний виміри, сприяючи гармонійному розвитку особистості та її глибшій інтеграції у простір міжлюдських взаємин.

§ 1.2. Структурно-функціональні компоненти та механізми трансформаційних процесів у групах психологічної підтримки

Структурно-функціональний аналіз груп психологічної підтримки дає змогу розкрити їх як цілісну систему, в якій взаємодіють різні рівні організації – від індивідуально-особистісного до групово-динамічного. Основними структурними компонентами таких груп є: цільовий, рольовий, комунікативний, емоційно-ціннісний, рефлексивний і трансформаційний (інтегративний) (табл. 1.) [4; 6; 7; 8; 17; 21].

Структурно-функціональні компоненти груп психологічної підтримки та їхнє психологічне наповнення

Компонент	Зміст (психологічне наповнення)	Основні прояви у груповій взаємодії
Цільовий	Визначає мету, завдання, очікувані результати діяльності групи; задає вектор підтримки і розвитку.	Формулювання спільних цілей, усвідомлення запиту кожного учасника, створення мотиваційної основи.
Рольовий	Розподіл функцій і відповідальності між учасниками; усвідомлення позиції в групі.	Наявність ролей (ведучий, фасилітатор, активний учасник, спостерігач), взаємодоповнення, баланс впливу.
Комунікативний	Забезпечує ефективний обмін інформацією, розвиток навичок активного слухання і діалогу.	Відкрите спілкування, емпатійне слухання, зворотний зв'язок, формування довіри.
Емоційно-ціннісний	Визначає емоційну атмосферу групи, систему цінностей і норм взаємодії.	Атмосфера прийняття, безпеки, підтримки; прояв співпереживання, доброзичливості.
Рефлексивний	Сприяє усвідомленню досвіду, внутрішніх змін і динаміки розвитку.	Самоспостереження, аналіз власних реакцій, усвідомлення нових смислів.
Трансформаційний (інтегративний)	Забезпечує особистісні зміни, переосмислення проблем, інтеграцію нового досвіду.	Катарсис, інсайт, переоцінка цінностей, формування нових моделей поведінки.

Групи підтримки відіграють важливу роль у сучасній психологічній практиці, виконуючи низку *функцій*, що мають як особистісне, так і соціальне значення. Вони є не лише формою взаємодії, а й середовищем, у якому відбувається процес навчання, саморозвитку й зміцнення соціальних зв'язків.

Однією з базових є *адаптивна функція* – полягає у сприянні психологічній стабілізації учасників, зниженні рівня тривоги, нормалізації емоційного стану і відновленні відчуття внутрішнього контролю. У безпечному середовищі групи людина має змогу вільно висловлювати свої переживання, що само по собі може мати ефект катарсису [13; 20]. Обмін емоціями допомагає усвідомити власні реакції на стресові ситуації, знайти нові способи їхньої регуляції й відновити довіру до власних ресурсів. Як зазначає І. Ялом, терапевтична дія групи полягає у тому, що учасник розуміє – він не один у своїх труднощах, що значно знижує відчуття ізольованості [25].

Комунікативна функція групи підтримки реалізується через відновлення і розвиток здатності до конструктивного спілкування. У процесі групової взаємодії учасники навчаються відкрито висловлювати власні думки, почуття й потреби, водночас слухати інших без оцінювання. Це сприяє подоланню комунікативних бар'єрів, формуванню навичок активного слухання, емпатійного відгуку й толерантності до відмінностей. За визначенням К. Роджерса, саме щира емпатійна взаємодія є основою глибинного особистісного зростання [16]. У групах підтримки комунікативна функція виконує роль «соціального тренажера», де учасники мають змогу безпечно відпрацьовувати нові способи поведінки і міжособистісного діалогу [13; 15].

Інтегративна функція полягає у створенні відчуття спільності, підвищенні згуртованості і формуванні почуття належності до групи. Вона сприяє переходу від індивідуального переживання проблеми до колективного досвіду підтримки й взаємодопомоги. У групі формується позитивна групова ідентичність, що допомагає учасникам інтегрувати суперечливі аспекти власного досвіду, зміцнює почуття єдності й довіри. За спостереженнями українських дослідників – Г. Балла, Е. Бергхауер-Олас, О. Зінько, К. Мітченко, Л. Орбан-Лембрик та ін. – інтегративна функція забезпечує не лише соціальну підтримку, а й особистісне зростання через відчуття прийняття, розуміння й спільності з іншими людьми [1; 2; 7; 14]. Адаптивна, комунікативна

та інтегративна функції взаємодоповнюють одна одну, створюючи цілісну систему впливу групи на особистість, яка одночасно стабілізує, навчає і об'єднує її з іншими у процесі психологічного відновлення.

Розвивальна функція групи підтримки забезпечує створення умов для особистісного зростання, підвищення рівня самоусвідомлення та активації внутрішніх ресурсів людини. У процесі групової взаємодії учасники отримують можливість досліджувати власні почуття, переконання і поведінкові моделі, що сприяє більш глибокому розумінню себе і своїх потреб. Така робота допомагає розвивати навички емоційної регуляції, усвідомленого прийняття рішень і підвищення впевненості у власних силах. Згідно з підходами К. Роджерса, В. Франкла, атмосфера прийняття, довіри та автентичності є однією з основних умов самореалізації й розвитку особистісного потенціалу. Ідеї розвитку внутрішніх ресурсів особистості висвітлюють Г. Балл, Л. Ніколаєв, А. Фурман, Н. Чепелева та ін., які підкреслюють значення саморефлексії, життєтворчості і психологічної зрілості [1; 13; 19; 20].

Трансформаційна функція групи підтримки спрямована на глибоке переосмислення власного життєвого досвіду, ситуацій і подій, що відбулися в минулому, і формування нових, більш конструктивних стратегій поведінки. Під впливом підтримуючого середовища, де учасники можуть відкрито ділитися своїми переживаннями, відбувається поступова зміна ставлення до себе, інших і світу. Цей процес охоплює як когнітивний, так і емоційний рівень – учасник переосмислює не лише події, а й власні способи реагування на них. Згідно з концепціями Р. Мея, В. Франкла та ін., саме взаємодія з «іншими значущими» і пошук смислу є основою особистісної трансформації [11; 18]. Дослідники (Н. Бурлака, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, В.Є. Штифурак і В.С. Штифурак) наголошують, що в процесі рефлексії, емпатійного спілкування і підтримки відбувається зміна життєвих орієнтирів і зміцнення внутрішньої суб'єктної позиції [10; 14; 21]. Отже, трансформаційна функція групи підтримки забезпечує не лише емоційне полегшення, а й глибоку зміну способів мислення, поведінки і ставлення до життя.

Функція соціальної інтеграції у групах підтримки спрямована на відновлення соціальної включеності особистості після періодів ізоляції, викликані залежністю, психотравмами чи кризовими подіями. Група виступає мікромоделлю суспільства, у межах якої

учасник поступово відновлює здатність до міжособистісної взаємодії, навчається емпатії, відкритості і взаєморозумінню. Саме груповий процес, зазначав І. Ялом, створює унікальні можливості для формування почуття спільності, що компенсує дефіцит соціальної підтримки [25]. П. Горностаї, В. Вус, Л. Орбан-Лембрик та ін. вказують на значення «соціального інтересу» як базової потреби особистості, реалізація якої сприяє її інтеграції у суспільство. Відновлення соціальних зв'язків і залученість у спільноту є значущими чинниками психічного здоров'я [8; 10; 14]. Люди зі своїми почуттями, прагненнями, розчаруваннями і надіями, на думку С. Максименка, становлять рушійну силу змін у суспільстві, а отже, потребують психологічного супроводу, що сприяє відновленню довіри, солідарності і взаєморозуміння [10]. На наш погляд, групи підтримки виступають важливим чинником суспільних перетворень, адже, інтегруючи людину у спільноту, допомагають їй знайти своє місце у соціальному просторі, розвинути здатність до співпраці й прийняття інших. Тобто, група підтримки є тією можливістю, коли людина здатна повернути собі відчуття цінності, прийняття і значущості в соціумі, долаючи ізоляцію і відчуження.

Функція формування нових ідентичностей передбачає допомогу учасникам у переосмисленні власного «Я» і побудові оновленої особистісної структури після пережитих криз або залежностей [4; 5]. У процесі групової взаємодії людина переходить від позиції «жертви» чи «залежного» до нової ідентичності – «активного учасника життя», «того, хто відновлюється» [19; 21]. За Е. Еріксоном, процес становлення ідентичності є основним завданням розвитку особистості, а підтримуюче середовище групи дає можливість безпечно експериментувати з новими соціальними ролями [22]. Прийняття та емпатійна атмосфера є базовими умовами для самоприйняття й автентичності [15; 21; 24]. Багато програм груп підтримки ґрунтуються саме на переосмисленні ідентичності через взаємну підтримку і спільне осмислення досвіду.

Функція психологічного зростання (або стабілізації) полягає у сприянні внутрішній гармонізації, розвитку емоційної зрілості і формуванні нових способів реагування на життєві виклики. Простір довіри у групах підтримки слугує відкритому діалогу. Це дозволяє учасникам розпізнавати власні емоції, аналізувати поведінкові моделі і розвивати навички саморегуляції. Як наголошував В.

Франкл, людина здатна зростати навіть через страждання, якщо знаходить у ньому смисл [18]. У сучасних дослідженнях (П. Горностай, В. Вус, О. Коробанова, О. Плетка, Л. Чорна та ін.) наголошується, що групи підтримки є ефективним середовищем для розвитку емоційної компетентності, усвідомленості та стійкості до стресу. Науковці розглядають цей процес як шлях до відновлення психологічної рівноваги, формування позитивного світогляду і розширення меж особистісного потенціалу [8].

Механізми трансформаційних процесів у групах підтримки ґрунтуються на засадах гуманістичної (А. Маслоу, К. Роджерс) та екзистенційної психології (В. Франкл, І. Ялом), які розглядають людину як активного творця власного життєвого досвіду і носія унікального потенціалу до змін.

Одним із провідних механізмів є *ідентифікація*, описана в працях З. Фрейда, А. Бандури та І. Ялома, – вона полягає у впізнаванні власних почуттів і переживань через досвід інших членів групи [1; 8; 25]. Завдяки цьому учасники починають краще розуміти себе, що сприяє розвитку емпатії й прийняття власного досвіду. Іншим важливим механізмом є *катарсис*, який бере свій початок із психоаналітичної традиції З. Фрейда і подальших досліджень Я. Морено (психодрама). У групах підтримки катарсис проявляється як емоційне очищення, що настає через відверте висловлення почуттів, вербалізацію болю, тривоги чи провини, що веде до зниження внутрішньої напруги й відкриває шлях до конструктивного осмислення досвіду [11; 14].

Ще один дієвий механізм – *інсайт* (осаяння, нове розуміння ситуації), який описували К. Роджерс, В. Франкл [16; 18]. Учасники, спостерігаючи за іншими, отримують нове бачення власних проблем і усвідомлюють можливості для змін. *Рефлексія* як механізм самопізнання забезпечує переосмислення власних установок і поведінкових стратегій [1; 19; 21].

Важливим також є *механізм підтримки і прийняття*, який у гуманістичному підході К. Роджерса розглядається як необхідна умова психологічного зростання: через досвід безумовного прийняття людина набуває внутрішньої стабільності й довіри до себе [24]. У процесі групової взаємодії відбувається поступова інтеграція внутрішніх і зовнішніх аспектів досвіду, формування нових моделей поведінки та емоційного реагування. Через взаємну підтримку й прийняття група створює умови для глибинної психологічної трансформації, що виявляється у зростанні рівня

самоприйняття, толерантності, впевненості, емпатії і здатності до саморегуляції. Отже, трансформаційні процеси в групах підтримки відбуваються через поєднання емоційних (катарсис, підтримка), когнітивних (інсайт, рефлексія) і соціально-психологічних (ідентифікація, прийняття) механізмів, які забезпечують глибокі внутрішні зміни особистості і формування нових смислів життя.

Можемо зробити висновок, що структурно-функціональна організація і дієві механізми трансформаційних процесів у групах психологічної підтримки забезпечують їхню ефективність як простору для особистісного розвитку, подолання кризових станів і відновлення цілісності внутрішнього світу людини.

§ 1.3. Методологічні засади організації груп підтримки

Методологічні засади організації груп психологічної підтримки визначають теоретичні орієнтири, на яких ґрунтуються принципи, цілі, зміст і технології роботи з учасниками. Вони забезпечують цілісне бачення особистості як відкритої, взаємопов'язаної з іншими системи, що прагне до саморозвитку, самореалізації і гармонізації внутрішнього світу. Сучасна психологічна практика ґрунтується на поєднанні кількох провідних підходів – системного, гуманістичного, екзистенційного, феноменологічного і діяльнісного, які задають логіку побудови групового процесу і визначають його трансформаційний потенціал. Вагомий внесок у розробку методологічних засад групової підтримки зробили українські науковці – Г. Балл, Н. Бурлака, С. Максименко, А. Мартинюк, З. Нагачевська, Л. Ніколаєв, Л. Орбан-Лембрик, І. Трубавіна, А. Фурман, Н. Чепелева, В.Є. Штифурак і В.С. Штифурак та ін.

З позицій *системного підходу* група підтримки розглядається як динамічна соціально-психологічна система, у якій взаємодіють індивідуальні і колективні процеси. Ефективність її функціонування визначається балансом між структурою (цілі, ролі, правила, норми) і процесами (комунікація, емоційна взаємодія, рефлексія, трансформація досвіду). Вітчизняні науковці наголошують на взаємозумовленості психічних процесів і впливі соціального контексту на розвиток особистості. У груповій роботі цей підхід дає змогу бачити групу як цілісну систему, де взаємодія

між учасниками формує новий рівень усвідомлення й підтримує особистісні зміни [10; 20].

Гуманістичний підхід (А. Маслоу, К. Роджерс) орієнтує групову роботу на створення атмосфери взаємної відкритості, де учасники мають можливість для самопізнання, емоційного прийняття і розвитку. Основними його принципами є емпатія, автентичність, безумовне прийняття і саморозкриття. Л. Орбан-Лембрик підкреслює, що гуманістична парадигма сприяє формуванню суб'єктності, морально-ціннісного ставлення до себе та інших, а також активізації особистісного потенціалу [14]. У групах підтримки цей підхід реалізується через фасилітаційний стиль ведення, який замість контролю сприяє природному розвитку взаємної довіри і підтримки.

Екзистенційний підхід (В. Франкл, І. Ялом) розглядає групу підтримки як середовище пошуку смислу і внутрішньої відповідальності, осмислення досвіду і знаходження цінності навіть у кризах. Взаємодія з іншими учасниками дозволяє пережити автентичну зустріч «Я» з «Іншим», подолати ізоляцію і відновити цілісність. Важливою є роль смисложиттєвих орієнтацій, внутрішньої свободи і відповідальності у подоланні життєвих труднощів [1; 19]. У груповій роботі цей підхід сприяє усвідомленню власної суб'єктності і формуванню внутрішньої стійкості через осмислення глибинних екзистенційних тем – життя, смерті, вибору, самотності і сенсу.

Феноменологічний підхід акцентує увагу на суб'єктивному досвіді учасників, на тому, як вони переживають події у форматі «тут і тепер». Мета фасилітатора – не інтерпретувати, а допомогти учасникам усвідомити власні емоції, думки, тілесні відчуття і знайти у них нові смисли. Г. Балл, Л. Карамушка, Л. Ніколаєв, Т. Яценко та ін. вказують на процес рефлексії як на механізм психічної саморегуляції [1; 13; 15]. У контексті груп підтримки феноменологічний підхід дозволяє учасникам вільно виражати свій досвід без страху осуду.

Діяльнісний підхід підкреслює активну роль особистості у процесі змін і розвитку. Група підтримки виступає середовищем розвитку активної позиції особистості, де учасники можуть формувати нові способи поведінки, удосконалювати навички емоційної саморегуляції, асертивності, конструктивного спілкування і спільного вирішення проблем. Діяльність – основний шлях самореалізації людини. У груповій динаміці діяльнісний

підхід дає змогу не лише осмислювати досвід, а й трансформувати його у практичні зміни поведінки, мотивації та соціальних стратегій.

Отже, інтеграція підходів забезпечує гармонійне поєднання структурованості, емоційної безпеки та орієнтації на розвиток особистісного потенціалу учасників.

Реалізація зазначених методологічних орієнтирів у практиці груп підтримки відбувається через *систему принципів*, які забезпечують ефективність і гуманістичну спрямованість групового процесу.

Так, *принцип цілісності* передбачає врахування єдності когнітивних, емоційних і поведінкових аспектів функціонування особистості. Людина розглядається як багатовимірна система, у якій інтелектуальні, емоційні та поведінкові процеси взаємопов'язані і взаємозумовлені. Гармонізація внутрішніх структур особистості є необхідною умовою її психічної рівноваги і розвитку [1; 10; 20].

Принцип добровільності і довіри полягає у вільному виборі участі і готовності до відкритості й співпраці. Добровільність сприяє автентичності самовираження, а довіра створює базу для емоційного розкріпачення й формування атмосфери безпеки. Довірчі стосунки в групі є передумовою ефективних трансформаційних процесів [14; 15].

Принцип конфіденційності забезпечує захищеність особистого простору учасників і гарантує етичність групового процесу. Його дотримання формує відчуття безпеки, необхідне для щирого саморозкриття. Науковці О. Зінько та К. Мітченко підкреслюють, що конфіденційність є базовим морально-психологічним критерієм професійної відповідальності вучучого групи [7].

Принцип діалогічності означає рівноправність учасників, взаємоповагу, емпатійне слухання й відкритість до спільного пошуку смислів. У працях Т. Гурлевої, Н. Журавльової, Л. Орбан-Лембрик та ін. діалог розглядається як простір міжособистісного порозуміння, у якому відбувається розвиток емпатії, толерантності й прийняття [5; 14].

Принцип розвитку і саморефлексії орієнтує діяльність групи на внутрішню трансформацію особистості, підвищення рівня усвідомлення власних станів, установок і життєвих стратегій. Рефлексія виступає основним механізмом особистісного зростання,

Онтологія групової роботи

який забезпечує перехід від адаптації до самореалізації і самотворення.

Таким чином, методологічні засади організації груп підтримки відображають сучасне бачення психологічної допомоги як процесу партнерської взаємодії, у якому поєднуються терапевтичні, освітні та особистісно-розвивальні аспекти, спрямовані на гармонізацію внутрішнього світу людини та її соціальних відносин.

СХЕМА ТИПОВОЇ ЗУСТРІЧІ ВІДКРИТОЇ ГРУПИ ПІДТРИМКИ

Мета: забезпечення структурованого та ефективного проведення групової зустрічі з елементами взаємопідтримки, обміну досвідом та особистісного розвитку учасників.

Інвентар: приміщення з можливістю розсадки в коло, стільці за кількістю учасників + 2-3 додаткових, папір, ручки, серветки, вода, блокнот для фіксації тем.

Час роботи: 120 хв.

Кількість учасників: група від 6 до 12 осіб.

Алгоритм роботи:

1. *Підготовчий етап (5-10 хв до початку).* Підготовка приміщення з розстановкою стільців у коло, перевірка необхідних матеріалів, створення атмосфери для неформального спілкування учасників при їхньому прибутті.

2. *Початок зустрічі (10 хв).* Привітання фасилітатора. Нагадування про принцип конфіденційності і структуру сьогоднішньої зустрічі. Проведення короткої медитації або дихальної вправи для центрування уваги й внутрішнього налаштування на групову роботу.

3. *Коло знайомства (15 хв).* Представлення нових учасників з короткою розповіддю про себе (2-3 хв на особу). Коло «Як я сьогодні?» для всіх учасників, де кожен ділиться своїм поточним емоційним станом протягом 1-2 хв без коментарів і порад від інших.

4. *Обмін досвідом виконання завдань для розвитку (15 хв).* Коло обміну досвідом, де кожен учасник впродовж 1-2 хв ділиться результатами роботи над особистим завданням для розвитку з попередньої зустрічі: що вдалося спробувати чи дослідити, які

відкриття або виклики виникли, як це вплинуло на самопочуття. Надання підтримуючих коментарів від групи.

5. *Основна робота (80 хв)*. Нагадування теми, визначеної на попередній зустрічі, та її актуалізація (10 хв). Поглиблена робота з темою (50 хв) через вільний обмін досвідом, структуровану дискусію чи тематичні вправи залежно від специфіки теми. Узагальнення основних моментів обговорення і формулювання інсайтів (10 хв). Обмін корисними ресурсами: статтями, контактами фахівців, інформацією про події (5 хв). Вирішення організаційних питань і розподіл відповідальності між учасниками (5 хв).

6. *Завершення зустрічі (20 хв)*. Групове визначення теми наступної зустрічі на основі пропозицій учасників (5 хв). Формулювання кожним учасником особистого завдання для розвитку до наступної зустрічі з коротким озвучуванням (5 хв.). Коло зворотного зв'язку щодо цінності сьогodнішньої зустрічі і ритуал закриття (10 хв).

Представлена схема забезпечує структурований підхід до проведення групових зустрічей підтримки з дотриманням принципів безпечного простору і взаємної підтримки. Система завдань для розвитку і попереднього планування тем пов'язує зустрічі між собою, сприяючи особистісному розвитку учасників. Гнучкість алгоритму дозволяє адаптувати його під специфічні потреби різних груп підтримки, зберігаючи при цьому основні структурні елементи для ефективної групової динаміки.

ПОЯСНЕННЯ ДО ЕТАПІВ СХЕМИ

1. *Підготовчий етап* – має на меті створення безпечного і структурованого середовища, який символізує рівність і відкритість між учасниками. Коло як форма розсадки усуває ієрархічні бар'єри, а наявність необхідних матеріалів (вода, серветки, ручки, папір) сприяє комфорту і готовності до роботи. Неформальне спілкування перед початком допомагає знизити напруження й полегшити перехід від повсякденного стану до групового процесу.

2. *Початок зустрічі*. Фасилітатор встановлює рамки – нагадує правила, принципи довіри й конфіденційності, що формує психологічну безпеку. Коротка медитація, дихальні чи тілесні вправи допомагають учасникам зосередитися, заспокоїтись і перейти в «тут-і-тепер». Такий підхід сприяє синхронізації групи на

емоційному рівні, зменшує тривожність і налаштовує на глибшу взаємодію.

3. *Коло знайомства.* Етап слугує груповій згуртованості і прийняттю. Нові учасники інтегруються в групу, а коло емоційного обміну «Як я сьогодні?» забезпечує емоційний контакт між усіма присутніми. Це сприяє розвитку емпатії, вмінню слухати без оцінок і створює атмосферу довіри. Важливо, що обговорення відбувається без інтерпретацій і порад – тільки прийняття і слухання.

4. *Обмін досвідом виконання завдань для розвитку.* Даний етап реалізує принцип послідовності між зустрічами. Він стимулює особисту відповідальність, формує почуття прогресу і залученості до власного розвитку. Учасники отримують позитивну підтримку, що підкріплює мотивацію. Обговорення досвіду також сприяє навчанню через спостереження – так званий механізм соціального моделювання.

5. *Основна робота* – це власне центральна частина зустрічі, яка присвячена темі. Вона має емоційну чи особистісну значущість для групи. Може реалізовуватися через дискусію, психотерапевтичні чи коучингові вправи, метафоричні техніки, рольові ігри чи аналіз життєвих ситуацій. Мета – допомогти учасникам усвідомити власні патерни поведінки, отримати нові інсайти й досвід підтримки. Узагальнення висновків забезпечує інтеграцію отриманого досвіду в особистісний розвиток.

6. *Завершення зустрічі.* Фаза закриття спрямована на стабілізацію емоційного стану учасників і завершення групового процесу. Спільне визначення теми наступної зустрічі формує відчуття безперервності і належності до групи. Формулювання особистого завдання сприяє перенесенню отриманого досвіду у повсякденне життя. Ритуал закриття (наприклад, коротке побажання, спільне коло подяк) створює позитивне емоційне завершення і закріплює відчуття спільності.

Висновки до першого розділу

Узагальнюючи результати теоретико-методологічного аналізу, можна стверджувати, що групи психологічної підтримки становлять особливий феномен сучасної психосоціальної практики, який поєднує онтологічний, гуманістично-екзистенційний і структурно-функціональний виміри. В онтологічному контексті

група підтримки розглядається як простір автентичного людського буття, де реалізується потреба особистості у прийнятті, довірі, співпереживанні і смислотворенні. Це середовище, у якому відбувається зустріч людини з іншими і з самою собою, що сприяє подоланню відчуження, відновленню ідентичності та духовному зростанню.

З позицій структурно-функціонального підходу групи підтримки постають як цілісна система, де взаємодіють емоційно-ціннісні, комунікативні, рефлексивні і соціально-інтегративні компоненти. Вони виконують низку важливих функцій – адаптивну, комунікативну, інтегративну, розвивальну, трансформаційну, стабілізаційну та функцію формування нових ідентичностей. У межах цих функцій забезпечується процес особистісного відновлення, зростання емоційної компетентності, розвитку емпатії і формування позитивного світогляду.

Методологічною основою функціонування груп підтримки є гуманістично-екзистенційна парадигма, у межах якої людина розглядається як активний суб'єкт власних змін, здатний до самопізнання, рефлексії й творчої адаптації. Механізми трансформаційних процесів – ідентифікація, катарсис, інсайт, підтримка, прийняття і рефлексія – забезпечують глибоку внутрішню роботу, спрямовану на переосмислення життєвого досвіду, відновлення цілісності й формування нових смислів.

Групи підтримки у системі психологічної допомоги виступають не лише інструментом терапевтичного впливу, а й моделлю гармонійного співбуття, у якій інтегруються індивідуальне й колективне, раціональне й емоційне, особистісне й соціальне. Їхнє функціонування ґрунтується на принципах довіри, рівності і прийняття, що створюють умови для розвитку суб'єктності, духовного зростання й гармонізації внутрішнього світу людини. Таким чином, групи підтримки є важливим чинником формування психологічного здоров'я, життєстійкості і соціальної інтегрованості особистості у складному контексті сучасних суспільних викликів.

Список використаних джерел

1. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах): 2-ге вид., допов. Житомир : Рута : Волинь, 2008. 232 с.

2. Бергхауер-Олас Е. Л. Досвід проведення занять в рамках групи підтримки психічного здоров'я, реалізованого на базі закладів вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2022. Вип. 1. С. 42–50. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-1-6> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Гордієнко-Митрофанова І. Позитивна психотерапія : навч. посіб. з психотерапевт. практик розвитку усвідомленої стресостійкості. Київ : МНГ, 2022. 221 с.
4. Групи самодопомоги: теорія та практика : посіб. для менеджерів, організаторів і фасилітаторів ГСД. Київ, 2021. 37 с.
5. Гурлева Т. С., Журавльова Н. Ю. Екзистанційно-гуманістичні орієнтири психологічної допомоги молоді в кризових умовах життя. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. С. 91–105. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i17/13.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).
6. Децюк Т. Синергетика психотерапевтичних методів, тренінгових технологій і сімейної психології: міждисциплінарний підхід / Т. Децюк, Т. Шестаковська, К. Галкіна. *Психологічні травелоги*. 2025. № 2. С. 276–292. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2025-2-27> (дата звернення: 20.09.2025).
7. Зінько О. М., Мітченко К. В. Групи психологічної підтримки як метод становлення особистісної зрілості українців під час воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 13 (18). С. 187–198. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13\(18\)-186-198](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-13(18)-186-198) (дата звернення: 20.09.2025).
8. Групові ресурси подолання наслідків негативних соціальних явищ : практич. посіб. / Л.Г. Чорна та ін. ; за наук. ред. Л. Г. Чорної ; НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 98 с.
9. Корнбіхлер Т. Носсрат Пезешкіан. Схід–Захід: позитивна психотерапія в діалозі культур : пер. з нім. 2-ге вид., доп. Полтава : Астроя, 2024. 197 с.
10. Максименко С. Д. Психологічний супровід трансформаційних процесів в українському суспільстві та освіті : наук. доп. на загал. зборах НАПН України, 17 груд. 2019 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2019. № 1. С. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2019-1-1-1-1> (дата звернення: 20.09.2025).
11. Мей Р. Сміливість творити / пер. П. Дяченко. Київ : Апріорі. 2024. 128 с.
12. Ніколаєв Л. О. Аксиологічні детермінанти феноменології діяльності груп підтримки в контексті соціально-психологічного аналізу. *Психологічні студії*. 2024. № 4. С. 76–82. DOI:

- <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.4.10> (дата звернення: 20.09.2025).
13. Ніколаєв Л. О. Феноменологія груп підтримки в умовах сучасних соціальних викликів України. *Питання психології*. 2025. № 1 (83). С. 123–136. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-25-83-1-123-136> (дата звернення: 20.09.2025).
 14. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Чернівці : Книги–XXI, 2010. Кн. 2 : Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. 464 с.
 15. Проблемна взаємодія в групах: феноменологія, чинники, профілактика : монографія / Л. Г. Чорна та ін. ; за наук. ред. Л. Г. Чорної ; НАПН України, Ін-т соц. та полі. психології. Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2021. 112 с.
 16. Роджерс К. Становлення особистості. Погляд на психотерапію / пер. з англ. В. Горбатько. Київ : КСД, 2023. 608 с.
 17. Трубавіна І. М., Нагачевська З. І., Мартинюк А. Ю. Методика організації роботи груп підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2 (333), ч. II. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2\(333\)-2-282-293](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2(333)-2-282-293) (дата звернення: 22.09.2025).
 18. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2020. 160 с.
 19. Фурман А. А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія. Одеса ; Тернопіль : ОНПУ : ТНЕУ, 2016. 312 с.
 20. Чепелева Н. В. Аксиологічна психологія: теоретико-методологічні основи. Київ : Наук. думка, 2014. 238 с.
 21. Штифурак В. Є., Штифурак В. С., Бурлака Н. І. Психологія соціального впливу у процесі групової роботи : монографія. Вінниця : ВДПУ, 2023. 325 с.
 22. Ericson E. H. Identity: youth and crisis. New York : W.W. Norton and company, 1994. 336 p.
 23. Pezeshkian N. Positive Psychotherapy: Theory and Practice of a New Method. New York : Springer, 1992. 442 p.
 24. Rogers C. R. A Way of Being. Boston : Houghton Mifflin, 1980. 395 p.
 25. Yalom I., Leszcz M. The Theory and Practice of Group Psychotherapy. New York : Basic Books, 2020. 832 p.

ГРУПОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНСТРУКТИВНИХ І ДЕСТРУКТИВНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЯХ

Валерій Поліщук

© 0000-0002-1283-1640

Груповій діяльності, психологічний зміст якої визначається зокрема різноплановістю бівалентних чи амбівалентних переживань людських взаємин («симпатія – антипатія», «приятель – неприязнь», «товариськість – ворожість», «байдужість – спокута»; за «інтересами», «мотивацією» тощо), властиві конструктивні і деструктивні закономірності, завдяки яким досягається / не досягається оптимальна продуктивність праці; зберігається / не зберігається, зміцнюється / послаблюється фізичне та психічне здоров'я, а, отже, однаково активується / деактивується спроможність її суб'єктів до досягнення спільного успіху чи невдачі. У діяльності вже конкретної групи вони відображають об'єктивні світові глобальні та ізоляціоністські тенденції інших (передовсім – західноєвропейських) аналогічних спільнот, виокремлених та перевірених упродовж тривалого історичного часу, неврахування чи ігнорування яких апіорі локалізує або обмежує функціональну роль навіть тих вітчизняних досягнень, які претендують на методологічний («теоретичний-практичний-прикладний») статус у розробленні державних та міждержавних стратегій і тактик національної безпеки.

§ 2.1. Закономірності групової взаємодії у глобальному та ізоляціоністському життєвому вимірах

Для будь-яких групових взаємин характерні типові, а, отже, актуальні констатувально-прогностичні особистісно-професійні закономірності. Консервативні за формою, але мінливі у змістових

виявах, вони, 1) окреслюючи фактичну динамічну соціально-психологічну реальність як попередньо визначену (об'єктивну) даність, фіксують, увиразнюють, передбачають її конструктивні чи деструктивні життєві перспективи, 2) демонструючи сприятливі чи несприятливі варіанти перебігу суспільних подій, постають вагомою (об'єктивною) перешкодою, наприклад, для суб'єктивізму, авторитаризму у прийнятті рішень. Насамкінець – це показники внутрішньої логіки суспільного розвитку як тенденційної життєвої перспективи у трьох вимірах календарного соціального часу («минуле» – «теперішнє» – «майбутнє»), оскільки вказують на рівень якості людського життя у сфері впливу тих соціальних викликів (політичних, економічних, інформаційних, технічних, демографічних, військових тощо), які безпосередньо / опосередковано сприяють / заважають, загрожують успішній життєдіяльності і навіть фізичному виживанню громадянського суспільства, а в цілому – національній безпеці.

Виокремлення провідної завершеної кількісної низки таких *закономірностей* з наступним прагматичним застосуванням є розповсюдженою, доказовою і необхідною дослідницькою позицією, що видно зокрема на прикладі історико-психологічного екскурсу у вітчизняні наукові досягнення ХХ – початку ХХІ ст. про механізми взаєморозуміння у групах (В. О. Васютинський, В. І. Войтко, П. П. Горностаї, Г. Д. Долинський, В. П. Казміренко, О. В. Киричук, А. Б. Коваленко, М. Н. Корнєв, В. В. Москаленко, Л. Е. Орбан-Лембрик, М. М. Слюсаревський та ін.), вже не кажучи про схожі персонологічні творчі надбання раннього календарного часу, розпочинаючи з античності (Арістотель, Геракліт, Демокріт, Епікур, Платон...; кініки, софісти...).

Актуальність з'ясування їхнього сучасного психологічного змісту посилюється *тотальним розчаруванням* українського громадянства в ефективній впливовості соціальних можливостей світової глобалізації для встановлення стабільного мирного повсякдення, що сягнуло *свого* дискредитаційного апогею у 2014–2025 рр. (рашистська агресія; воєнні довготривалі чи ситуативні конфлікти в інших світових регіонах, зокрема на Близькому Сході, Індокитаї) через реальний крах, як досі здавалося, її (глобалізації) величі та могутності, а насправді, як виявилось, здебільшого – «обіцяючих» декларацій та закликів. Відповідно, започаткувалися та зміцнюються суспільні настрої про 1) необхідність громадянського самовизначення, самоідентифікації

поза життєвими координатами інших, зокрема *західноєвропейських культур*, які у континентальній гібридній війні, як уже зазначалося, тривалий час демонструють іншим світовим спільнотам водночас «несподіване і цілком прогнозоване банкрутство» у готовності до системного результативного спротиву, 2) неприпустимість домінування на теренах України «чужих» світових правил співжиття з постійною «оглядкою» типу «Що скажуть про нас чи подумають», а навпаки – власних стійких світоглядних уявлень, які визначають пріоритетність Людини як найвищої земної цінності, спроможної активно і продуктивно захищати вітчизняний життєвий простір, унікальність гідного та самодостатнього народу з величною історією.

У зв'язку цим, увиразнюється поступ інших, часто полярних, *закономірностей* групових взаємин (антиглобальних, ізоляціоністських) сучасного історичного періоду, змістова сутність яких полягає у терміновому, але надійному, пошуці, виборі та усвідомленні нашим громадянським суспільством таких життєвих координат, які мають обов'язково відобразитися у будь-яких намірах, проблематиці, завданнях, технологіях групової діяльності незалежно від прикінцевого цілепокладання, внаслідок чого в умовах мирного чи воєнного повсякдення однаково забезпечується зрозумілість та важливість її необхідності для досягнення спільного та індивідуального життєвого успіху, наприклад:

1. *Теперішня і майбутня світова провідна державницька стабілізуюча роль України*: гарантії безпекової життєдіяльності у зруйнованому сучасним воєнним лихоліттям системі світового порядку досягаються через ефективне використання передовсім власних інтелектуальних, матеріальних, технічних тощо ресурсів, а не безкінечні міфічні чи наївні очікування на «вічний» прихисток від інших, як здавалося чи ще досі здається, «могутніших» держав для забезпечення собі «вічного календарного комфорту».

2. *Базові світоглядні ціннісні орієнтири (настанови) про державницьку самодостатність*: 1) пролонгована у теперішніх і невизначених у календарній тривалості перспективах *постійна життєдіяльність* з неминучими *ризиками* (соціально-політичними, соціально-економічними, демографічними тощо) навіть для фізичного існування суспільства стає фактологічною реальністю, а для конкретної людини – загрозливою даністю (також невизначеною у календарних межах); 2) феномен «безпека»

ймовірно тепер буде звичним життєвим явищем у повсякденні громадян через постійне перебування у довготривалому мобільному стані функціональної напруженості перед неминучими реальними загрозливими ситуаціями «надзавдань» активного спротиву, сутність яких полягає у визнанні, прийнятті та розробленні програмного варіативного змісту будь-яких, зокрема неймовірних і навіть фантастичних варіантів перебігу подій, внаслідок чого у них досягається максимальна готовність (як приклад, психологічна: інтелектуальна, емоційно-вольова, мотиваційна, інформаційна, адаптаційна) до соціальних небезпек, результатом чого є зміцнення та стабілізація «народного єднання» у різноманітті його етносів разом із локалізацією чи усуненням соціальної розгубленості, відчаю, скептицизму, втоми тощо на тлі вкотре невизначеної у календарній тривалості екстремальної та надзвичайної життєдіяльності.

3. *Базова ціннісно-орієнтаційна мотивація (однаково: негативна і позитивна):* осмислення причинності конструктивного / деструктивного формування етнічної та громадянської ідентифікації (пізнавальна домінанта: «Захисник Вітчизни») з розумінням, що 1) свої індивідуальні життєві надбання, бажаний чи реальний життєвий комфорт для діяльності та відпочинку потрібно бути готовими самотійно будь-де і будь-коли захищати від всяких «непроханих гостей» без гарантованих сподівань на сторонню допомогу, 2) одноосібна відповідальність за безпековий стан свого зручного та звичного життєвого простору з його сімейними та родинними зв'язками у сукупності минулого, теперішнього і майбутнього соціального часу є провідним суб'єктивним чинником в особистісному становленні людини як Громадянина, 3) «надзавдання» національного спротиву перед реальними чи потенційними воєнними агресіями найближчим календарним часом стануть типовими в усіх європейських державах і будуть прискорюватися у міру безпосереднього наближення соціальних загроз до їхніх географічних локацій.

4. *Визнання, прийняття та усвідомлення громадянською спільнотою власної конструктивної / деструктивної життєвої сутності* з перспективою встановлення, прогнозування реальних та потенційних можливостей щодо нейтралізації чи розвитку дестабілізаційних і стабілізаційних чинників національної безпеки.

Для активації цих та інших можливих сприятливих життєдіяльнісних координат названих закономірностей

демонстративним антисуспільним бар'єром постає давно сформована численна маргінальна каста громадян з відвертою манкуртською світоглядною схильністю, сенс буття якої полягає у 1) крайній деструктивній індивідуалізації (пріоритетність «розкішного життя» навіть у воєнний стан, що не зіставляється з фінансовими та інтелектуальними можливостями; девальвація значущості вітчизняних життєвих цінностей, зокрема моральних чеснот, етнічної та громадянської ідентичності, інституту сім'ї), 2) звичному і навіть унормованому *примітивізму* поведінки та мислення і, як наслідок, сталому способу життя, який не піддається результативному громадському осуду на рівні повсякдення, а найближчим оточенням всіляко стимулюється за принципом «Уміють же люди жити» або «Вчасно потрапити у потрібне місце» тощо, 3) використанні асоціальних способів для, наприклад, успішного професійного кар'єрного зростання, уникнення громадянських обов'язків (підкуп, доноси, улесливість, «підстава» тощо), 4) знеціненні поняття «інтелектуальна еліта» перед впливістю «потрібних» зв'язків, оскільки «розум» завжди був і буде беззахисним перед прихованим чи неприхованим тиском соціального нахабства, невігластва, зневаги, протекціонізму і водночас нівелювання пріоритетності таких *зв'язків* через свій «надматеріальний стан», згідно з яким *їхня* цінність встановлюється у руслі соціальної позиції «Усе купується і продається», тому «розв'язання» будь-яких проблем полягає лише у «ціні взаємин» і аж ніяк не у «корисливих знайомствах», 5) інформаційному розриві між необхідним («професійним») та реальним (часто – недосконалим, незавершеним, зрештою – примітивним) професійним знанням (швидше – незнанням), тобто домінуванні «соціального дебілізму» у вигляді обмежених претензій на системне пізнання навколишньої дійсності разом з а) активним ігноруванням самої можливості самопізнання та абсолютизацією власного незнаючого «Я» б) прогнозуванням обов'язкового формування адаптаційних життєвих поглядів, зумовлених передусім біологічними потребами, де особисте інтелектуальне самовдосконалення розглядається, наприклад, винятково крізь максимальну корисливість, соціальну моду, кон'юнктуру, бажання отримати хоча б мінімальну офіційну владу над людьми.

5. *Державна підтримка «системного порівняльного аналізу теперішнього стану змісту, перспектив вітчизняної та світової*

освіти): 1) руйнація світоглядного усталеного сприйняття «меншовартості» наших творчих різнопланових досягнень як життєвого нонсенсу, успішно культивованого у XVIII–XX ст. російськими імперськими наративами, потім – радянськими, а з кінця XX ст. до сьогоднішніх днів – знову російськими, але вже із сепаратистською та колобораціоністською участю; 2) неприпустимість некритичного визнання творчих здобутків західноєвропейських наукових шкіл та авторитетів з наступною абсолютизацією їхньої значущості.

Інакше отримуємо нерівноправну взаємодію освітніх чи наукових партнерів, де «сильніший», як йому таке здається на рівні своїх гіпотетичних уявлень, на правах авторитарного «господаря» обов'язково сформує у ділових взаєминах власні та зручні собі «правила гри» для просування своїх інтересів «слабшому партнеру» (знову-таки, як йому здається, але вже на основі переконань – нехай навіть хибних) з обов'язковим блокуванням чи обмеженням ініціатив «слабшого» однаково у себе чи на його території, проте з раціональним та споживацьким (плагіатним) використанням найбільш привабливих «чужих» ідей. І це відбувається тоді, коли дійсно знакові вітчизняні наукові досягнення, зокрема галузевої психологічної науки (вікова; педагогічна; соціальна; диференційна психологія; інженерна психологія тощо), продуковані здебільшого лише на пошуковому ентузіазмі їхніх авторів, «лежать під сукном» у ситуації масштабного незадоволеного соціального запиту на якісну освіту, одним із провідних пізнавальних орієнтирів якої є вміння управляти суспільними процесами та прогнозувати їх зокрема і *передовсім* в умовах групової діяльності.

б. *Нівелювання впливу психології авторитарного управління*, яка завжди була згубною для теперішнього та майбутнього життя тих особистостей, які бажають і вимагають справедливості, свободи самовиявлення і водночас доказового використання її переваг, особливо в екстремальних чи надзвичайних життєвих обставинах. Суб'єкти такого управління – це зокрема результат Великого Терору 1930–1950-тих рр. та соціального інфантилізму пізнішого радянського часу. Активно культивуючи власний мікросвіт із жорстко обмеженим допуском і регламентованим входом, вони додатково зміцнюють уже згадану «манкуртську» касту, яка у ранзі негативного громадянського подразника постає неприхованим катализатором теперішніх і потенційних соціальних загроз і навіть

катастроф. «Продукт» їхньої діяльності – це, наприклад, 1) суспільний скепсис про розвиток держави (зневіра у сприятливих теперішніх і майбутніх життєвих індивідуальних та групових перспективах на вітчизняних теренах), 2) підневільна людина з низькою орієнтацією в актуальній сьогоденній життєвій проблематиці, мотивацією більше неспіху, ніж успіху, неохильністю до вироблення власної світоглядної позиції, ефективної самостійної пошукової активності, внаслідок чого у неї знижуються будь-які можливості особистісно-професійного саморозвитку, 3) знецінена мисляча людина і таке ж процесуальне знецінення її формування як незамінного і надійного суб'єкта національної безпеки.

Зрештою, зміст глобальних та ізоляціоністських закономірностей розвитку певної *громадянської спільноти* увиразнюється та класифікується вже у тенденціях (закономірностях) конкретних її сфер життєдіяльності, зокрема авторитарній, як «спадку» тривалого тоталітарного соціального минулого.

§ 2.2. Закономірності авторитарної групової діяльності

1. *Авторитаризм дійсно є зручним і часто потрібним, особливо в екстремальних чи надзвичайних ситуаціях, але лише для досягнення оперативного результату.* Інакше функціональні обов'язки виконуються через бажання «сподобатися і подобатися», «стати непомітним», щоб не привертати до себе уваги, але найчастіше – це страх, а не прагнення покращити кінцевий продукт, тобто працівники самостійно не ставлять перед собою «надзавдань». Йдеться про виконання «чогось» (розпоряджень, наказів), як правило, у виразних і зрозумілих фіксованих календарних межах, досягнення яких, однак, більше демотивує, ніж мотивує, оскільки будь-яка ініціатива «знизу» є неможливою або обережною у поведінці з орієнтацією на позицію свого «управління» типу «Що він скаже?» (*надалі, вживаючи термін «управлінець», ми свідомо уникаємо терміну «керівник». В.П.*). Такі ситуації взаємин викликають у нього амбівалентні переживання, коли поведінка підлеглих тішить «самолюбство», розвиваючи впевненість у своїх настановах, але водночас їхня байдужість, як

йому здається, здебільшого дратує, оцінюється у якості прихованих групових чи індивідуальних викликів, хоча насправді – це, наприклад, страх не сподобатися, помилитися, втратити перспективи кар'єрного зростання. Характерно, що догідлива та улеслива поведінка властива тим суб'єктам діяльності, які або звикли до принизливих взаємин, причому зовсім не вважаючи їх такими, або діють у межах стильової нерівноправної комунікативної моделі типу «І що з того, що я так дію?», «Нічого зі мною не трапиться, з мене не стане», «Це моя справа як поводитися, а, отже, інших не стосується», «Всі терплять, і, я потерплю», поступово до неї звикаючи, або ж їм тривіально нікуди «йти» через відсутність робочих місць в інших соціальних інституціях чи відсутності самих інституцій у нинішній локації проживання.

Типовими причинами тривалого перебування в авторитарній діяльній взаємодії є також 1) страх чи боязнь уже майбутнього місця роботи, де доведеться все розпочинати з «нового аркуша» (особливо, якщо у таких випадках є минулий негативний досвід), 2) парадоксальний захист власної гідності, коли людина схильна а) переживати незручності, приниження тощо, аби зберегти мінімальну зону життєвого комфорту, б) постійно знаходитися у такій життєвій площині, аби лише зберегти її переваги (передовсім – це бажана заробітна плата) разом із стабільними очікуваннями майбутніх корпоративних змін. З цього приводу, К. С. Станіславський (1863–1938), аналізуючи особливості своєї групової діяльності, зауважував про втому від акторів, яким потрібно «щось» постійно показувати, вкотре пояснювати, які приходять на репетицію з сумирним виглядом «Що скажете, те й виконаємо» і виструнчившись перед режисером», що цілком є тенденційним явищем для будь-яких виробничих сфер.

Загалом, уникнути *авторитарного управління* у діяльності неможливо хоча б через, як зазначалося управлінські переваги. Крім того, на вітчизняних теренах у мирному повсякденні *воно* вважалося і досі вважається здебільшого як «якесь» абстрактне суспільне явище, тобто розглядається поза контекстом спрямованості його конкретних суб'єктів як носіїв, які, «авторитарами» себе якраз здебільшого не вважають, презентуючись активними демократичними діячами. Такі подвійні моральні стандарти не лише формують у авторитарних управлінців затуляють переконаність в адекватності власних світоглядних настанов,

зміцнюють тоталітарну спадкоємність між старшими та молодшими поколіннями, тим самим відкладаючи на невизначене майбутнє сприятливі перспективи громадянської спільноти, і, як наслідок, закладаючи у неї відповідний потужний тематичний скепсис. До того ж економічна скрута завжди була надійним історичним каталізатором соціального запиту на керманича (диктатора), який «всіх і вся» «тримає у своїх руках».

2. *Авторитарні групові взаємини – це соціальна ситуація «не-розвитку».* Виявляються більше у системі «управлінець – підлеглий». Перевірений засіб виховання рабів, шлях у «нікуди», оскільки такий «наставник» сам має рабську психологію. Він справді 1) спроможний швидко досягти ефективного, але лише тимчасового результату, завжди впевнений у досконалості своїх фізичних та інтелектуальних зусиль, внаслідок чого у нього та про нього формується психологія переможця та реформатора, 2) може бути авторитетним та референтним у виробничій групі передовсім завдяки своїм організаційним здібностям, наполегливості та працездатності. Його життєва стабільність у повсякденні іноді пояснюється начебто високим рівнем виконавської дисципліни («сказав» – «зробив»). Насправді ж відбувається навіювання страху в атмосфері сумнозвісного «узгодження» ініціатив уже зі своїм керівництвом, ігнорування думок колег як рівноправних партнерів, які з часом частково чи повністю втрачають хист до індивідуальної відповідальності та ініціативності.

Зрештою, на засадах особистої відданості, а не професіоналізму формується *найближче виробниче оточення*. Як наслідок, неминуче складається названа соціальна ситуація «не-розвитку», згідно з якою авторитарний управлінець, часто переконаний у власній безкарності, знаходиться в ореолі ілюзії якраз діаметральної соціальної ситуації («розвитку») через знову-таки ілюзію забезпечення підлеглим можливостей особистого та професійного самоствердження, а насправді – це культивування почуття вже їхньої безкарності та зверхності у взаєминах з тими, хто від них дистанціюється. Вони обов'язково його наслідують, виявляючи «потрібну» ініціативу лише через догідливі погоджувальні анонси типу «Ви завжди маєте рацію», «Ми згодні з вами», «Так, ми помилилися». Відповідно, тут також формується підневільна особистість, яка додатково має низьку орієнтацію в актуальній сьогоденній проблематиці, внаслідок чого втрачаються

індивідуальні тематичні пізнавальні (професійні) інтереси, оскільки діє за підказками, наказами, розпорядженнями, а головне – постійно хоче подобатися, поступово трансформуючись у роль «улесливого попинача». Характерно, що всі суб'єкти авторитарних взаємин маскують численні функціональні недоліки та прорахунки, проте стурбовано перебільшують навіть свої незначні досягнення, що дозволяє їм тимчасово перебувати в міфічному ореолі «однодумців», спроможних, як можуть вони вважати та їхнє найближче оточення, розв'язувати будь-які виробничі завдання.

Однак, така «ідилія» триває недовго: 1) в «управлінця» стабілізується феномен «вождізму» як симбіоз узурпованої інституційної влади із стійким ставленням до підлеглих як «гвинтиків», яким потрібно лише вчасно та некритично виконувати отримані доручення у ситуації примітивного життєвого правила «Я виконую, а «думає» управлінець» (характерно, що при невдачі винуватцем «призначається» «підлеглий», а при досягненні успіху «лаври переможця» отримує «управлінець»); 2) підлегли, незадоволені авторитарним управлінням, обов'язково дратуються, можуть ігнорувати навіть аргументовані починання «управлінця», конфліктувати із-за потреби захисту особистісної та професійної гідності, тому той розглядає такі взаємини як особисту загрозу та образу з перспективою адресування у відповідь опонентам прихованої чи неприхованої помсти через службове свавілля (наприклад: вигадує якісь службові правила; сам або із сприянням «відданих» ініціює «комісії для розслідування»; залякує перевітками, наголошує, що його «підтримують» чи «прислухаються»).

Вражаюча стабільність авторитаризму у діяльності пояснюється різними соціальними парадоксами, наприклад: суб'єкти групових взаємин, нещодавно незгодні з авторитаризмом свого управлінця і займали навіть протилежну громадянську позицію, з календарним часом кар'єрного зростання часто вчиняють не лише аналогічно, а ще агресивніше, поповнюючи наявний директивний арсенал («узгодження», «попередження», «залякування» тощо) вже своєю директивною імпровізацією, неминуче спрямованою на знецінення людської гідності.

3. Функціональні ролі (як приклади) [3]:

«Імітатор» діяльності (образ «надзайнятої» особистості). Завжди всім нагадає, що зроблено і які плани має на наступні дні. Наголошує, що перший приходить на роботу і мало не останнім

повертається додому. З виглядом «жертви» повідомляє, що часто «засиджується» (затримується) поза робочий час і на вихідних днях. У присутності колег продемонструє уважне ставлення до присутніх чи відсутніх працівників. Наприклад: стурбовано поцікавиться їхніми справами, але здебільшого не дослухає відповіді, зосередивши мимовільну увагу на іншому предметі інтересу, потім ще на іншому... Ревно стежить за схвальними відгуками на адресу інших працівників. Якщо імітація не спрацьовує, то налаштований на конфлікт. Схильний придумувати різні доручення, проте власні прийоми роботи вважає найбільш ефективними, а тому протиставляє себе іншим суб'єктам взаємин. Під час обговорення способів групової діяльності обов'язково натякне про свій внесок в їхню апробацію. У присутності управлінців вищого рангу активно жестикулює на знак згоди, постійно догідливо киваючи та улесливо усміхаючись.

«Суспільний діяч» (прагнення «кругом бути», «за все відповідати»), що однозначно «безвідповідальності»). Оперативно афішує свою присутність у колі, як йому здається, референтних осіб, надаючи перевагу соціальним мережам. Насолоджуючись, повчає. Дійсно почувається «жертвою обов'язку», що з часом стає стабільною світоглядною позицією, оскільки у такому переконаний.

Типові висловлювання як вербальні індикатори для впізнавання: «Так багато роботи, що не знаю, чи впораюся» (але на допомогу, як правило, *нікого* не запрошує, оскільки треба бути «найбільш знаючим»); «Якщо так працювати, то краще все залишити» (однак *ніколи* так не вчинить, оскільки посада чи доручення постають чи не єдиним засобом владного особистісно-професійного самоствердження).

«Генератор самореклами» (піклування про власний престиж). Оприлюднює будь-яку справу, де бере участь і яка оголошується найважливішою для життєдіяльності групи. Нетерпимий до ініціативності працівників, які суперечать його настановам. Доходить до абсурду: розповідає придумані подробиці виконаної справи, у які з часом вірить. Працівників, що сумніваються, переконує у протилежному, принижуючи їхню значущість. Собі відводить головне місце. Поступово створюється міф (передовсім для себе) про унікальність певної минулої події та виняткові власні досягнення. Агресивно ставиться до тих, хто стверджується у діяльності, а не на словах. Епіцентр або основний

ініціатор конфліктних ситуацій. Заздрісно порівнює власні успіхи з досягненнями колишніх підлеглих, які досягли успішнішого, як йому здається, кар'єрного росту і демонструють потужний професійний потенціал. Ностальгія про власне успішне кар'єрне минуле, втрата якого обов'язково розцінюється несправедливим явищем через «підступні» дії недоброзичливців, причому особисті невдачі категорично заперечуються, є одним із базових переживань у несприятливому ставленні до оточення.

Популярні вербальні індикатори для впізнавання (як приклад): «Колись я там керував, а міг і надалі обіймати ту посаду», «Він колись був моїм підлеглим, тому я про нього все знаю».

Суб'єкт безапеляційного спілкування. Вкотре нетерпимість до інших світоглядних позицій, які не співпадають з власними (часто – це межові емоційні висловлювання, які балансують на рівні особистісної образи). З працівниками, які також користуються повагою, у публічному ставленні демонструється доброзичливість, симпатія, а за «кулісами» відбувається безтактність з натяками на їхню компетентність та розповсюдження наклепів з посиланнями на невизначені інформаційні джерела типу «Хтось сказав, що він...», «Мені повідомили, що...», «А ви чули, що...».

Популярні вербальні індикатори: «Я за все відповідаю», «Я тут поставлений», «Я тут головний», «Ваша думка мене не цікавить (мало цікавить)», «Більше слухайте та працюйте».

4. Авторитарні стильові характеристики. Зміцнюються власними комплексами неповноцінності («Боязнь професійної конкуренції», «Що про мене скаже керівництво?», «Сприймання критики як особистої образи» тощо) у ситуаціях незадоволеності теперішнього соціального статусу та прагненнях нових домагань.

Марнотратство робочого часу. Типовий приклад – це всілякі тривалі наради, зібрання (часто спонтанні та ситуативні) з домінуванням індивідуального монологу у руслі безцеремонного повчання: схоже на «театр бездарного актора» у найгіршому виконанні (постійні текстові повтори; заклики чи звернення до «соратників», які одностайно та гучно їх схвалюють). Присутні (згодні і незгодні), як правило, є байдужими статистами, завдання яких полягає у прийнятті до відома різних службових інструкцій чи розпоряджень з перспективою негайного виконання, оскільки будь-які спроби оприлюднення альтернативних позицій безцеремонно заперечуються. Свої ж настанови презентуються як «єдино правильні» і настільки «смакуються», що у *присутніх* складається

стійке враження про прагнення отримати від цього процесу неприховане задоволення (водночас їм проблемно збагнути сутність сказаного).

Популярні вербальні індикатори: «Не кажіть нісенітниць (дурниць)», «Нарешті ви зрозуміли», «Правильно, я тільки-що сказав те ж саме», «Скільки можна обговорювати?», «Сідайте там, де я сказав», «Записуйте, якщо погана пам'ять», «Якщо важко, то йдіть на пенсію».

Сталість власної безкарності. Базується на навіюванні страху, неприхованому ставленні до працівників як до «підданих Його Величності», а не рівноправних партнерів. Менторський тон, який не передбачає заперечень. Безцеремонне втручання у діяльність: у системі освіти – це, наприклад, «вторгнення» у студентську аудиторію під час навчального заняття для оголошення нетермінових повідомлень.

Запитує працівників, чи не бачили вони «якогось керівника», оскільки потрібно з «ним» терміново зустрітися, хоча знає про «його» відсутність.

Популярні вербальні індикатори: «Все одно нічого не доведете», «Можете на мене жалітися», «Я все сказав».

Провокативні вчинки. Навмисне створення лояльного собі групування для стабілізації схвальної догідливої емоційної атмосфери передовсім у публічних обговореннях виробничих проблем, де треба прийняти «потрібні» варіанти розв'язання, часто спрямованих на професійне та особистісне приниження «незручних» працівників. Анонсуються приховані натяки про усні чи письмові «скарги» на їхню діяльність, що обов'язково інтерпретується як «бездіяльність». Персоналії «скаржників», як правило, не оголошуються; здебільшого повідомляється про колективні звернення, як це майстерно відображено у кінофільмі «Іван Васильович змінює професію» у виконанні актора В. Етуша, або самостійно «розробляються» і публічно анонсуються від якихось втаємничених осіб, яких насправді не існує, під займенником «Вони» («Вони вами незадоволені», «Вони кажуть, що ви втручаєтесь у приватне життя», «Вони знову приходили», «Вони знову скаржаться»).

Популярні вербальні індикатори: «Треба створити комісію», «Треба розібратися», «Треба зі мною погоджувати всі питання», «Всі так роблять, і Ви так буде робити», «Скільки можна Вам казати?», «Чому не виконуете мої розпорядження?».

Скарги на окремих працівників. Найчастіше фігурують повідомлення про відсутність або недостатність «виконавської дисципліни» як показники упередженості через їхній спротив, який, як правило, завжди несподіваний, а тому не входять у звичний формат безапеляційної «слухняності», покірливості та безвідмовності. Тут не припускаються інші варіанти групової взаємодії, виходячи з власного, як задається, позитивного тематичного досвіду, а тому «авторитар» неспроможний чи не бажає визнавати, що працівники з активною громадянською позицією рівноправного партнерства категорично не хочуть бути лояльними. У зв'язку з цим, він налаштований на розповсюдження усними чи письмовими способами (популярним є «збір підписів») «закулісної» інформації про їхню начебто професійну некомпетентність, причому більшість групи (як правило, через мовчання) погоджується з такими діями,

Популярні вербальні індикатори: «Мені мій керівник сказав чітко й ясно», «Я там буваю частіше, ніж Ви», «Я на наради ходжу, а не Ви».

Службове свавілля. Демонстрування з приводу і без приводу власної «професійної компетентності» з усієї можливої і «неможливої» виробничої проблематики, що схоже на всезнайство, а, отже, позерство. Одноосібне прийняття рішень або з участю «відданих». Мстивість у розподілі функціональних доручень з ігноруванням професійних інтересів неприємних собі працівників. Вкотре розповсюдження про них спотвореної інформації, яка увиразнюється у довготривалих плітках і чутках. Демонстративне розголошення навіть ситуативних невдач (водночас принижуються успіхи або навколо них створюється інформаційний вакуум).

Популярні вербальні індикатори: «Я за все відповідаю», «Там так не написано», «Немає там такого», «Я маю право» у поєднанні із зловіщними репліками типу «Треба виконувати, а не обговорювати» або «Вона (він) все «провалила (ив)».

5. *Вимогливість і доброзичливість у діяльності – це двохсторонній процес взаємин.* Загальновідомою є традиційна гіперболізація роліової значущості тріади професійних стилів спілкування (демократичний, ліберальний та авторитарний) через її справді дійсний практицизмом – змістову поляризацію («демократичний» – «авторитарний») з відносною центральною позицією («ліберальний»), що виявляється у доступному розумінні та тлумаченні вже не лише професійних, а також особистісних

альтернативних характеристик, а, отже, зрозумілій взаємній диференціації. Водночас такі уявлення є спрощеними, оскільки більше узагальнюють, ніж визначають індивідуальність людини, але, доступно «вкладаючись» у пояснення професійного «краю» у зв'язку з традиційною схильністю соціального оточення висловлюватися про життєві явища полярними та нейтральними оцінками («добре», «погано» або «байдуже»), досі залишаються популярними. Зрештою, вихідні соціальні ризики полягають у тому, що у громадян формується відповідний стереотип про можливу належність до одного з таких стилів, який начебто потрібно постійно «підтримувати».

У радянський період ця тріада вважалася завершеною через гармонічне зіставлення з тоталітарною суспільною формацією, яка, створюючи для громадян *екстремальні життєві ситуації*, водночас успішно пропагувала культ авторитарних (як здавалося, «сильних»), особистостей, які, здебільшого не враховуючи позиції соціального оточення, їх «успішно» долали», не гребуючи будь-якими засобами («Ліс рубають, тріски летять»). Звичайно, що «авторитару», «покрикуючи з капітанського містка», зручніше агресивно «керувати» підлеглими, ніж попередити і розв'язати «нервовні проблеми» через організацію ритмічної та ефективної роботи і, як наслідок, уникнути надзвичайних обставин. Саме завдяки тоталітарній епосі ми отримали і продовжуємо у груповій діяльності використовувати словниковий запас типу «боротьба», «фронти», «тили», «залізні фланги», «могутня оборона», «активізація сил», «навалитися всім світом» тощо, спонукаючи громадян до надмірного вольового зусилля, після якого обов'язково настає втома, потім – зниження працездатності, щоб вкотре помилитися і, як наслідок, знову «героїчно боротися» вже не стільки з «новими», скільки зі «старими» проблемами, але в новітній інтерпретації.

§ 2.3. Окремі закономірності групової діяльності як відображення усвідомленої спроможності людини до життєвих успіхів

Чим інтенсивніша діяльність (різнопланова, або розгалужена; проблемна; частотна за кількістю дій за нетривалий

проміжок часу; наявність ситуативної черговості повідомлень в інтенсивному інформаційному потоці тощо), тим менша ймовірність помилки. Така закономірність пояснюється стабільною мобільною працездатністю людини, коли їй потрібно у режимі функціональної напруги, тобто звичного і посиленого життєдіяльного ритму приймати результативні рішення, впевнено (аргументовано) і спокійно (без метушні) переключаячись з однієї виробничої ситуації на іншу або інші. І навпаки: повсякчасна монотонія через об'єктивну, а найчастіше – суб'єктивну, відсутність новітніх завдань є комфортною, але заважає вчасно і якісно налаштуватися на незвичний спектр роботи (якщо раптом виникає така потреба, то збільшується ймовірність помилки навіть у тих випадках, які у минулому повторювалися). Тоді все нове лякає, змушує хвилюватися, тривожитися, ще більше стимулюючи до помилкових рішень і, як наслідок, шукати прихистку-допомоги в осіб, які здаються більш компетентними, що часто зовсім не так.

Крім того, пролонгований комфорт «заколісує», знижує спостережливість; «деконцентрує» уважність, знижуючи її, наприклад, до стану негативної розсіяності; додає самовпевненості з неминучою ймовірністю помилитися; мінімізує взаємну комунікацію, спричиняючи інформаційну ізоляцію та деактивуючи власну ініціативність через пізнавальне «всезнайство». Тут не передбачається ризиків для досягнення нової результативності чи повторення минулого здобутку, оскільки наявна соціальна ситуація розвитку всіх суб'єктів діяльності задовольняє або майже задовольняє і надалі буде задовольняти. «У Багдаді все спокійно», як мовиться у відомій казці, однак спектр потенційних успішних виробничих ситуацій поступово звужується, виробляє фіксовані стереотипи у їхньому сприйманні та осмисленні, спрямованих на заперечення будь-яких інновацій. Коли таку ситуацію все ж потрібно розв'язувати, то група буде розгубленою і безпорадною у прийнятті рішень, що призведе вже до помилок, які не є вирішальними, але їхня необов'язковість настільки збиває усіх з пантелику, що спричиняє бурхливі сумніви в успішному виконанні наступних більш складних циклів життєдіяльності. Відповідно, лише постійна і необхідна трудова зайнятість може налаштувати людину та групу на досягнення успіхів через стале та мотивоване перебування у робочому тонусі функціональної напруги, а не напруженості.

Бережіться безвідмовних виконавців. Це, звісно, добре, що вони готові з «першого натяку» виконувати прохання чи розпорядження. Таке навіть приємно, знаючи, що є на кого «покластися». Однак, безвідмовність часто базується не стільки на бажанні «щось» оперативно виконувати, скільки прагненні догодити. Як тільки зміниться організаційна ієрархія, і нинішній управлінець залишиться без владних можливостей, то вони у своїй більшості оперативно переорієнтуються на інших впливовіших осіб, а про нього згадають тоді, коли він знову отримає, як мінімум, попередній службовий ресурс, причому будуть поводитися так, наче нічого не сталося (типова поведінка «хамелеона», яка полягає у вмінні меркантильного пристосовництва).

Висвітлення «незручних», або гострих кутів у взаєминах – це шлях до продуктивної діяльності. Толерантність і взаємоповага мають бути незалежно від успіхів чи невдач працівника, симпатії чи антипатії до нього. Така всезагальна стратегія є вагомою на перших етапах спільної діяльності, коли, наприклад, у групі трапляються адаптаційні труднощі. Для первинного пізнання інтелектуальних, фізичних, вольових тощо ресурсів та рівня соціальної відповідальності особистості достатньо 2–3 місяців. Однак, якщо соціальна інституція справді хоче стати конкурентною, то кожний працівник має знати правду про себе, від чого залежить його професійні перспективи, оскільки він усвідомлює власні переваги чи недоліки, а, отже, бажання та шляхи самовдосконалення. І навпаки: вкотре продемонструє професійну необізнаність, навіть – невігластво та примітивізм. З цього приводу, чеський педагог Я.-А. Коменський (1592 – 1670), автор знаменитої «Великої дидактики», розробив полярну класифікацію особистісних рис у діапазоні «Розумні» – «Бездарні та тупі». Не хехтуючи у публічному просторі досі неприємними відвертими назвами типу «Дурень і «Недолугий», де основним диференційним показником здібностей є здатність людини до інтенсивного навчання, діяльності разом із пунктуальністю та відповідальністю, він чи не вперше у світовій педагогіці буквально тлумачив ці та інші схожі життєві явища, не прикрашаючи їх чи ретушуючи. За Я.-А. Коменським, в освіченого народу порядок схожий з ритмом будильника, а у варварів схожий на розв'язаний сніп або пісок без цементу.

Лише ті помилки є справжніми, які вчасно не виправляються. Якщо ми припустилися помилки і не виправляємо її, то якраз у цьому полягає основна помилка, оскільки не буває «дріб'язкових» помилок. Впевненість у протилежному засвідчує відсутність у людини негативного (водночас – позитивного) досвіду чи уявлення про «ціну помилки», звідки може початися тотальна руйнація задумів, намірів, можливостей. Навіть знівечити людські долі. Зрештою, йдеться про параметр пунктуальності, що обмежує «крадіжку» дорогоцінного робочого часу не лише у себе, а також свого оточення, дезорганізуючи вже його діяльність, про що воно спочатку може не здогадуватися. Така тактика осмислення *помилки* властива також «авторитарам», які приховано для інших і неприховано для себе остерігаються втратити реноме через її оприлюднення, неодмінно при цьому бажаючи перекласти прорахунок разом із відповідними наслідками на підлеглих, що, як правило, вдається, тим самим зміцнюючи у себе почуття самовпевненості, всездозволеності та безкарності.

Помилки у діяльності часто спричинені механічним перенесенням своїх особливостей на особливості партнера: обмеженість інформації (особливо коли передають негатив); її масштабність; передчасне надсилання чи запізніле отримання; наявність кількох паралельних каналів; громіздка централізована система управління; складне виробництво, продукція, ринок, широка номенклатура, велика кількість постачальників і споживачів; нехтування офіційними каналами зв'язку; стиль спілкування; загальна та спеціальна термінологія; технічні незручності у комунікації.

Однодумці однаково додають впевненості, захищеності і регресу у розвитку. З ними дійсно можна розробляти, планувати, втілювати найамбітніші плани. Вони не підведуть, це запорука надійності, а якщо ще друзі, то підтримка зростає. Особливо таке виразно проявляється в екстремальних ситуаціях, передовсім – у період воєнних подій. Там одnodумець з великою долею ймовірністю не спасує хоча б через ганьбу. Водночас є небезпека, що група людей, яка слідує одній думці і посилається на авторитет тих, хто веде їх за собою, з думкою яких усі згодні, може розглядатися як один розум, а один розум може помилятися; коли ж різні розуми зійдуться після міркувань, самоперевірки, суперечок, дебатів, розгляду з протилежних сторін, то тоді не буде більш

вірного твердження, до якого вони прийдуть (Аль-Фарабі, бл. 870 – 950 або 951).

Числові закономірності інформаційної деформації в інтенсивній груповій взаємодії [4]:

Приклад 1. Управлінець може розраховувати на розуміння своїми заступниками, максимум, 60% наданої інформації, надалі у службовій ієрархії – також на 60%. Якщо організаційна вертикаль, має, наприклад, 6 рівнів, то останні виконавці отримують менше 10 % вихідної інформації, причому із суб'єктивною інтерпретацією попередників.

Анонс: 1) власні тлумачення проблеми в умовах штучного інформаційного вакууму спричиняють взаємне нерозуміння та взаємні непорозуміння процесом і результатами діяльності; 2) такий несприятливий інформаційний алгоритм надалі ще більше ускладнюється через невміння пояснити групі наміри завдань.

Приклад 2. Якщо задумане прийняти за 100%, то висловлене складає 70% від задуманого, почуте – 80% від висловленого, зрозуміле – 70% від почутого, а запам'ятується 60% від зрозумілого» (П. Міціч), тобто кінцевий адресат запам'ятує вхідну інформації у межах 25%. Варто тут також врахувати особливості часового сприймання та осмислення незнайомої термінології (сприйняття форми і змісту слова: до 1 сек; розуміння змісту малознайомого чи невідомого слова: 3–5 сек; завершене розуміння: у межах 15–20 сек).

Анонс: справді компетентні суб'єкти успішно сприймають і осмислюють зміст сказаного при темпі 60–70 слів / хв.

Власна часова специфіка сприймання інформації властива для публічного замкненого простору (зібрання, наради тощо).

Приклад 3. Тривалість: до 90 хв (важливо створити резерв часу: 20–25 % від запланованого). Процедура: доповідь (до 15–20 хв); відповіді на питання (до 5–7 хв); окремі виступи і проект рішення (до 3–5 хв); його обговорення й ухвалення (до 8–10 хв).

Анонс: обговорення одного питання більше 40–45 хв однаково знижує інтерес до його процесуальності та результативності, що аналогічно впливає на розгляд наступної (чергової) тематики.

Приклад 4. Динаміка участі: до 50–60 хв (деконцентрація уваги, де передовсім знижується зосередженість на предметі зібрання). Процедура: безпредметне спілкування, або спілкування «ні про що» (до 60–70 хв); фізична втома і функціональна

напруженість (до 70–80 хв); байдужість, апатія (до 80–90 хв); голосні локальні суперечки; шум (до 90–100 хв); голосні репліки; готовність ухвалити будь-яке рішення, аби тільки «все це» завершилося (до 100–110 хв).

Анонс: більш, ніж 1,5-годинна тривалість зібрання засвідчує його непередготовленість і високу ймовірність змістової недостовірності чи незавершеності підсумкових рішень про процес і результати діяльності.

Насамкінець сформулюємо кілька схожих у досягненні мети *управлінських механізмів* оптимізації групової діяльності зі збереженням оригінальних формулювань їхніх авторів (*вони* апробовані тривалим історичним часом, однак, як правило, є забутими чи напівзабутими, а тому потребують актуалізації) [4]:

Приклад 1. Наукові уявлення Г. Емерсона (1853 – 1931): зрозумілі ідеали та цілі діяльності; здоровий глузд, пошук помилок та їхніх причин; консультація професіоналів для вдосконалення управління; дисципліна, забезпечена регламентацією діяльності, контролем, своєчасним заохоченням; справедливе ставлення до людей; швидкий, надійний, повний, точний, постійний облік; диспетчеризація і централізація оперативного контролю і керування; норми і розклади, які сприяють пошуку й реалізації резервів; нормалізація умов праці (ергономічні техніки); нормування операцій (регламент часу, стандартизація способів виконання); стандартні інструкції; винагорода за продуктивність.

Приклад 2. Наукові уявлення А. Файоля (1841 – 1925): поділ праці задля кількісного зменшення об'єктів діяльності; мета (збільшення кількості і якості продукту праці з попередніми матеріальними витратами та зусиллями); влада (право віддавати розпорядження і сила, що змушує їх виконувати) та відповідальність; дисципліна (старанність, поведінкові манери, зовнішня повага, що виявляються у безпечній дотриманні різних домовленостей між адміністрацією і працівниками); особистий приклад у виконанні норм і правил; єдність розпорядництва, або субординація (працівник отримує завдання лише від свого безпосереднього керівника й за потреби інформує лише його про стан виконання); єдність керівництва (один керівник і одна програма для сукупності всіх операцій, спрямованих на досягнення мети); підпорядкування особистих інтересів загальним.

Висновки до другого розділу

1. Різномасштабний зміст наявних і потенційних технологій *групової діяльності* (тематичні розвивальні програми; тренінги; методичний інструментарій тощо) у вітчизняних реаліях (психологічних, соціально-економічних, соціально-політичних, демографічних тощо) мирного повсякдення і війни однаково визначається масштабом врахування її конструктивних і деструктивних закономірностей, в яких фокусуються об'єктивні світові глобальні та ізоляціоністські тенденції передовсім західноєвропейського життєвого простору (у протилежному випадку такі технології будуть далекими від *актуальної проблематики* життєдіяльності нашої країни через відсутність відображення її змістових пріоритетів у груповому та індивідуальному волевиявленні громадян).

2. Авторитарне управління груповою діяльністю є демонстраційним публічним антизразком для розроблення *продуктивних технологій* у множинності різномасштабних життєвих аспектів (психологічного, соціального, педагогічного, психолого-педагогічного тощо), які у кінцевому результаті мають бути спрямованими якраз на 1) стабілізацію особистісно-групового буття, захист мислячої людини, якій складно жити і творити в умовах часто руйнівної корисливої та заздрісної конкуренції, постійного пошуку завершених доказів своєї інтелектуальної, мотиваційної тощо неповторності, і, зрештою – 2) зміцнення внутрішньої і зовнішньої безпеки громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Борг Дж. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Київ : Фабула, 2025. 304 с.
2. Поліщук В. М. Виховання особистості: повсякдення і стереотипи. Суми : Університетська книга, 2016. 152 с.
3. Поліщук В.М. Психологія життєдіяльності вищої школи: соціальні виклики (історичний ракурс). *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*, 2022. Т. 33 (72). № 4. С. 83–88.
4. Шатун В. Т. Основи менеджменту. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 376 с.

Розділ 3. DOI:

ПІДХІД, ОРІЄНТОВАНИЙ НА СИЛЬНІ СТОРОНИ, В ГРУПОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АКТИВІЗАЦІЇ РЕСУРСІВ ЛЮДИНИ

Тетяна Семизіна

 0000-0001-5677-1785

Ольга Столярик

 0000-0003-1105-2861

У розділі йдеться про групову соціальну роботу та її особливості у межах підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів (англ. мовою – «Strengths-Based Approach»). Розглядаються історичні витоки та наукове обґрунтування групової роботи, ключові принципи та ознаки підходу, а також методологічні засади організації інтервенцій, інструменти оцінки ресурсів та розвитку компетентностей учасників. Показано, як системне поєднання індивідуальної та групової роботи допомагає мобілізувати внутрішні й зовнішні ресурси, формувати позитивну самоідентифікацію та стимулювати стійкі зміни у житті клієнтів.

§ 3.1. Сутність та наукове обґрунтування групової соціальної роботи

У науковій літературі із сучасної соціальної роботи [5] розрізняють три основні форми практики (або базові методи роботи):

1. Індивідуальна робота з клієнтом – спрямована на надання персоналізованої підтримки, вирішення особистих соціальних проблем, розвиток ресурсів і компетентностей конкретної особи. Вона включає соціальне консультування, супровід у доступі до послуг, психосоціальну підтримку та допомогу у подоланні кризових ситуацій.

2. Групова робота – орієнтована на активізацію ресурсів і потенціалу учасників через взаємодію у колективі. Вона передбачає організацію груп для навчання, взаємопідтримки, розвитку навичок співпраці та спільного розв'язання соціальних проблем. Групова робота поєднує індивідуальні потреби з колективними процесами, формуючи середовище для соціальної мобілізації та взаємної підтримки.

3. Робота з громадами – спрямована на зміцнення соціальних структур, розвиток ресурсів спільнот та реалізацію колективних ініціатив. Ця форма практики включає організацію локальних проєктів, підтримку соціальної згуртованості, адвокацію інтересів громади та сприяння соціальним змінам на рівні спільнот.

Така класифікація корелює з «Глобальним визначенням соціальної роботи» (2014) [4], яке підкреслює роль соціальних працівників у підтримці індивідів, сімей, груп та громад у розв'язанні соціальних проблем, зміцненні ресурсів та сприянні соціальній справедливості.

Групова соціальна робота з'явилась ще у 1920-х роках і поступово еволюціонувала. Вважається, що її теоретичні засади заклали Мері Річмонд, Грейс Койл, Клара Кайзер, Вільбер Ньюслеттер та Гізела Конопка – дослідники, які розглядали групову взаємодію як потужний інструмент соціальної допомоги, розвитку особистості та зміцнення спільнот.

Грейс Койл вважається однією із піонерок з розвитку навчання груповій соціальній роботі завдяки розробці одного із перших курсів у 1923 році. Дослідниця боролася за те, щоб групова робота розцінювалася як невіддільний компонент соціальної роботи, поруч з індивідуальною роботою [11]. Г. Койл вважала, що обидва методи мають спільну філософію і повинні збагачувати один одного, тому закликала працівників, котрі використовують групові форми роботи, краще розуміти питання особистості та сімейних стосунків, а працівників, що спеціалізуються на індивідуальній роботі, враховувати групову динаміку та терапевтичний потенціал групового досвіду. У 1940 році Койл була обрана Президентом Національної конференції соціальної роботи, що підкреслило її високий авторитет і остаточно закріпило групову роботу на одному рівні з індивідуальною роботою. У своїй президентській промові вона наголосила на ролі соціальної роботи у боротьбі за цивілізоване життя та важливості демократичної участі.

Грейс Койл була однією з перших, хто застосував принципи

соціології малих груп та групової динаміки до соціальної роботи, а ключові результати її докторської дисертації лягли в основу наукової праці «Соціальні процеси в організованих групах» (1930) [12]. Книга містить системний аналіз специфіки функціонування асоціативних груп, включаючи процеси спілкування, лідерства, формування норм та вирішення конфліктів. Це дало соціальним працівникам теоретичну лінзу для розуміння того, що відбувається в групі та як цим процесом можна керувати. Її фундаментальним переконанням було те, що група є ідеальним місцем для навчання та практики демократичних цінностей, оскільки в групі клієнти можуть навчитися: *брати участь* та мати право голосу, *приймати спільні рішення, поважати відмінності* та працювати разом заради спільної мети, *вирішувати конфлікти* конструктивним шляхом. Вона розглядала групову роботу як соціальний процес, який сприяє соціальній інтеграції та соціальній відповідальності.

Якщо М. Річмонд акцентувала на соціальному оточенні як чиннику розвитку клієнта [32], а Г. Койл обґрунтувала групу як динамічну систему з власними ролями, нормами та взаєминами [11; 12], то Г. Конопка сформулювала практичну і теоретичну основу групової соціальної роботи як професійної діяльності. Вона розглядала групу не лише як засіб соціальної адаптації, а як простір для особистісного зростання, взаємного навчання і колективного вирішення проблем, підкреслюючи значення емпатії, активної участі та демократичних відносин між учасниками. Її наукові праці, які визначають групову соціальну роботу як усвідомлений процес допомоги, у якому фахівець створює умови для конструктивної взаємодії, розвитку соціальних навичок та активізації внутрішніх ресурсів членів групи, внесли вагомий у розвиток професії, оскільки забезпечили системну та структуровану основу для практики групової роботи. Вона допомогла відрізнити соціальну групову роботу від групової психотерапії, групової освіти та рекреації, чітко визначивши її соціально-функціональну мету [22].

Гізела Конопка виразно обґрунтувала належність соціальної групової роботи до методів соціальної роботи, який має на меті допомогти індивідам підвищити своє соціальне функціонування через цілеспрямоване отримання та обмін досвідом, а також допомогти групі досягти цілей, що відповідають потребам членів. Вона наголошувала, що група – це потужне середовище для змін, зростання та лікування (терапії). Групову динаміку, взаємодію з іншими членами та підтримку від соціального працівника дають

змогу членам групи розв'язувати емоційні проблеми та змінювати деструктивну поведінку. Конопка була глибоко віддана демократичним цінностям та гідності особистості, відтак стверджувала, що групова робота повинна сприяти: *самостійності* (self-determination); *індивідуалізації* (recognition of individual differences); *взаємодопомозі* (mutual aid) [21; 23].

Наразі Грейс Койл дала груповій роботі філософську та соціологічну теорію. Тоді як Клара Кайзер допомогла закріпити її в академічному середовищі, запропонувавши один із перших курсів, який виразно ідентифікував групову роботу як професійний метод соціальної роботи [19]. Вона не просто читала лекції, а брала участь у розробці освітніх програм та методології навчання, що сприяло отриманню майбутніми соціальними працівниками як структурованих знань стосовно принципів групової динаміки, так і умінь та навичок роботи з різними типами груп, засвоєнню професійної етики. Пізніше Кайзер переїхала до Нью-Йоркської школи соціальної роботи, де також відіграла важливу роль у розвитку їхньої освітньої програми групової роботи. Її перехід допоміг поширити академічні стандарти та навчальні моделі групової роботи у провідних навчальних закладах країни. Вона була однією з тих, хто сприяв створенню та розвитку Американської асоціації групових працівників (AAGW), яка забезпечувала стандартизацію практики, професійну ідентичність та обмін знаннями між фахівцями.

Діяльність Вільбера Ньюслеттера спільно із колегами Кларою Кайзер та Грейс Койл дала поштовх розвитку та легітимізації соціальної групової роботи – вона стала органічною частиною професійної підготовки соціальних працівників, перейшовши від додаткової діяльності до основного методу. На відміну від ранньої благодійності, що базувалася на альтруїзмі, В. Ньюслеттер прагнув зробити соціальну групову роботу науковою дисципліною, тому акцентував власні дослідження на використанні наукових методів для вивчення функціонування груп, зокрема в неформальних освітніх таборах і поселенських будинках [26].

Його дослідження продемонстрували, що соціальний груповий працівник може цілеспрямовано впливати на динаміку та соціальний розвиток індивідів у групі. Наразі групова робота постає як процес *соціальної освіти*, де люди навчаються соціальним навичкам та адаптації через спільний досвід, а групове середовище є засобом для досягнення цілей розвитку особистості та соціальної

адаптації. Прикметно, що акцент Ньюслеттера на емпіричних дослідженнях та систематичному вимірюванні допоміг переконати академічну спільноту та професійні органи, що групова робота – це не просто добра справа, а професійний метод, що ґрунтується на наукових даних.

Гертруда Вілсон вважається однією з важливих фігур, які перевели теорію та академічне навчання соціальної групової роботи у площину систематизованої та стандартизованої професійної практики. Книга «Практика соціальної групової роботи» (1949) [39], написана у співавторстві з Гледіс Райленд, стала класичним підручником для соціальних працівників, які спеціалізувалися на груповій роботі. У виданні вперше детально описано *процес і техніку* групової роботи, її компоненти: етапи формування групи, роль соціального працівника (від фасилітатора до прямого інтервента), використання програми (активності для досягнення терапевтичних та розвиткових цілей), навички спостереження, рефлексії та ведення записів.

На відміну від теоретичних праць Койл, наукові роботи Г. Вілсон були спрямовані на практичну підготовку, тому давали студентам і практикам відповідь на питання *що конкретно я маю робити, щоб допомогти членам групи?* Вона чітко ідентифікувала професійну роль соціального працівника в групі, підкреслюючи, що це не просто лідер, а кваліфікований фахівець, який цілеспрямовано використовує груповий процес [38]. Вона демонструвала, як принципи групової роботи, наприклад, фокус на взаємодопомозі та спільному прийнятті рішень, є сумісними з філософією індивідуальної соціальної роботи.

Внесок ще однієї із дослідниць групової соціальної роботи Гелен Філіпс зосереджувався на глибокому розумінні та застосуванні групової динаміки в навчальному процесі. Філіпс відома у науковій спільноті завдяки своєму акценту на психологічних та емоційних аспектах групової роботи та концептуалізації ролі групового працівника як каталізатора змін [28]. Науковиця наголошувала на тому, що ключовим елементом допомоги в груповій роботі виступає сам груповий процес. Тому вона ретельно вивчала, як саме взаємодія між членами, спільне переживання та взаємодопомога стимулюють особистісне зростання та зміни [29]. Як і її колеги, Філіпс була активним викладачем у провідних школах соціальної роботи, а її викладання допомагало передати студентам-практикам не просто теорію, а

вміння відчувати та інтерпретувати складні та часто невербальні групові динаміки. Вона допомогла сформувати професійну ідентичність групового працівника, яка вимагала високого рівня самосвідомості, вміння керувати власними емоціями та використовувати їх у роботі з групою. Її підхід часто заохочував експериментальне навчання (англ. мов. – «learning-by-doing»), що було важливо для опанування складних навичок роботи з динамікою групи.

Подальший розвиток теорії групової соціальної роботи відбувався під впливом соціально-психологічних концепцій групової динаміки (К. Левін, Дж. Морено, Б. Такмен) та гуманістичної психології (К. Роджерс, А. Маслоу), які акцентували увагу на потенціалі групи як простору для саморозкриття, навчання та особистісного зростання [27].

У другій половині ХХ століття відбувся зміщення акцентів у розумінні групової соціальної роботи – від терапевтичного впливу на окрему особу до розгляду групи як соціальної системи, що сприяє колективним змінам і суспільній участі. Розвиток соціально-педагогічних і комунітарних підходів сприяв формуванню ідеї про те, що групова робота може бути потужним інструментом імпауерменту, тобто підвищення автономії, суб'єктності та соціальної активності її учасників. Група почала розглядатися як модель демократичного суспільства в мініатюрі, де учасники вчаться співпраці, відповідальності та взаємоповазі [33].

У цей період з'являються численні практичні моделі групової роботи – освітні, соціалізаційні, підтримувальні, проблемно-орієнтовані групи, а також групи для розвитку лідерських і комунікативних навичок. На додаток до терапевтичних груп виникають групи соціальної дії, які орієнтуються не лише на внутрішні зміни особистості, а на активізацію соціальних ресурсів [13; 18]. До групової соціальної роботи також почали відносити групи само- та взаємопідтримки, які формуються на базі соціальних закладів і здебільшого за початкової участі соціальних працівників як фасилітаторів.

Дослідження та практика соціальної групової роботи продовжують активно розвиватися. Нині вона поєднує класичні підходи з новими теоріями і реагує на актуальні соціальні проблеми, а специфічною особливістю сучасної групової соціальної роботи можна вважати її інтегративний характер – вона може бути частиною комплексних соціальних та психосоціальних інтервенцій,

які поєднують індивідуальну роботу з клієнтом, групову роботу, а інколи й роботу з громадою, що узагальнено викладено у Таблиці 1. Наприклад, це може стосуватися захисту прав вразливих груп у громаді або пошуку ресурсів для розв'язання проблем індивідів, які належать до групи зі спільними соціальними викликами [10; 20].

Таблиця 1

Тенденції розвитку сучасної групової соціальної роботи
[14; 15; 17; 35]

Назва моделі та дослідники	Актуальні напрями дослідження
Модель взаємодопомоги / Взаємодії або ж Медіативна (Mutual Aid/Interactional Model) Вільям Шварц, Алекс Гіттерман	Дослідження ролі взаємодопомоги у групах підтримки, особливо для вразливих груп (ветерани, особи з залежностями, мігранти). Соціальний працівник виступає посередником (медіатором) між індивідом, групою та соціальним середовищем (агентством), а група розглядається як система взаємодопомоги (Mutual Aid System), де учасники працюють над спільними завданнями.
Клінічна / Терапевтична Модель (Clinical / Therapeutic Model) Чарльз Гарвін	Інтеграція групової роботи з КПТ (когнітивно-поведінкова терапія), ДПТ (діалектична поведінкова терапія) та іншими емпірично обґрунтованими підходами. Фокус на зміні конкретних проблемних поведінкових патернів та когнітивних викривлень через структуровані групові інтервенції, а також навчання новим навичкам.
Загальна модель групової роботи (Generalist Model of Group Work) Лоуренс Шулман	Поєднує в собі аспекти медіативної моделі та зосереджується на ролі соціального працівника як посередника між потребами клієнта і ресурсами системи. Основна мета – допомогти групі працювати над «контрактом» (спільно визначеною метою) шляхом мобілізації внутрішніх (групових) та зовнішніх (системних) ресурсів. Чітке визначення фаз групової роботи та навичок фахівця, необхідних на кожній фазі (наприклад, прояснення, пошук спільності, укладання контрактів).

Соціальна групова робота є фундаментально важливою у професії соціального працівника з кількох причин, які охоплюють як економічну ефективність, так і глибокий психосоціальний вплив на клієнтів, оскільки вона працює на мезорівні, створюючи міст між індивідом та суспільством. Групова робота дозволяє одному фахівцю з соціальної роботи одночасно працювати з кількома клієнтами, що значно економить ресурси та час, у зрівнянні з індивідуальною роботою, що робить послуги більш доступними. Навіть після розвитку психотерапії, групова робота пропонує унікальні терапевтичні фактори, які неможливі в індивідуальній роботі та функціонує як потужний механізм змін завдяки низці взаємопов'язаних динамічних та терапевтичних факторів, які активно використовуються для досягнення індивідуальних та колективних цілей.

У груповому середовищі клієнти переходять від пасивної ролі отримувачів допомоги до активних суб'єктів, які надають підтримку іншим, що не лише зменшує відчуття самотності та соціальної ізоляції, але й істотно підвищує їхню самооцінку та почуття власної цінності, оскільки вони усвідомлюють свою здатність бути корисними та ресурсними. Цю динаміку підсилює фактор універсальності – коли члени групи обмінюються своїми переживаннями, виникає глибоке усвідомлення «я не один такий». Знання про те, що інші люди пережили подібні або ідентичні труднощі, руйнує відчуття унікальності страждання, що слугує потужним чинником психологічного зцілення та нормалізації досвіду.

Варто додати, що у науковій та практичній літературі [17; 24; 27] обговорюється, що групова робота в психології й у соціальній роботі мають спільне коріння (групова динаміка, комунікація, зміна поведінки), проте їм притаманні різні мета, логіка, суб'єктність і контекст застосування.

Таблиця 2 наочно демонструє, що соціальна робота концентрується на соціальному функціонуванні людини та групи, а психологічний підхід – на внутрішніх процесах особистості.

Це зіставлення дозволяє підсвітити специфіку соціальної роботи у груповому контексті та важливість фокусування на ресурсах, взаємодії та соціальних зв'язках учасників. Також воно підтверджує, що методи соціальної роботи більш спрямовані на практичне розв'язання проблем і розвиток потенціалу клієнтів у соціальному середовищі.

Відмінності між груповою роботою в психології та груповою соціальною роботою

Параметр	Групова робота в психології	Групова соціальна робота
Мета	Внутрішні зміни особистості, самопізнання, подолання внутрішніх конфліктів, емоційне благополуччя	Соціальне функціонування, активізація ресурсів, розвиток соціальних навичок, соціальна інтеграція
Роль спеціаліста	Терапевт або фасилітатор, підтримує саморефлексію та усвідомлення переживань	Модератор соціальних процесів, допомагає активізувати ресурси групи, навчити співпраці та вирішенню соціальних проблем
Зміст роботи	Робота з емоційно-поведінковими аспектами: самосприйняття, міжособистісні стосунки, подолання тривоги або травми	Робота з соціальними ролями, життєвими стратегіями, взаємодією з оточенням; підтримка, навчання, колективні рішення проблем
Очікувані результати	Покращення психічного благополуччя, зміни внутрішніх установок	Підвищення соціальної активності, автономії, взаємопідтримки та соціальної інтеграції
Теоретичне підґрунтя	Психотерапевтичні школи: психоаналіз, когнітивно-поведінкова терапія, психодрама	Соціальні теорії, концепція емпauerменту, системний та екологічний підхід, розвиток ресурсів людини
Контекст та простір	Терапевтичний простір: клініки, консультативні центри	Спільноти, соціальні служби, освітні заклади, громади; інтеграція у повсякденне життя клієнтів

У такий спосіб, групова соціальна робота постає не лише як метод професійної діяльності соціального працівника, а як соціальний феномен, що відображає глибинну потребу клієнта у взаємодії, підтримці та співпричетності. Група стає простором, де поєднуються індивідуальні життєві історії та колективний досвід, де через діалог, співдію і рефлексію формується новий рівень соціальної свідомості. Саме в цьому полягає її сутність – створення умов для самореалізації особистості через спільну діяльність, у процесі якої відбувається не лише розв’язання соціальних проблем, а й розвиток довіри та взаєморозуміння.

§ 3.2. Специфіка групової соціальної роботи на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони

У 1980–1990-х роках стрімко набрав популярності один із провідних напрямів розвитку соціальної роботи – підхід, орієнтований на сильні сторони (англ. мовою – «*strengths-based approach*»); інші українські переклади «підхід опертя на сильні сторони», «перспектива сили» тощо).

У концептуалізацію підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, зробили вагомий внесок учені Канзаського університету (США), серед яких Чарльз Репп, Ронна Чемберлен, Уоллес Кістхардт, Патрік Салліван та Ен Вейк. Саме їхні дослідження заклали методологічне підґрунтя для формування *Strengths Perspective* – концептуальної моделі соціальної роботи, що фокусується на внутрішніх ресурсах, можливостях і позитивному досвіді клієнта замість його проблем та дефіцитів [7; 8].

Один з ключових аспектів підходу, орієнтованого на сильні сторони, полягає в тому, щоб бачити клієнта як експерта в своєму житті. Також цей підхід ґрунтується передовсім на ідеях імпауерменту – підвищення автономії, суб’єктності та здатності людей впливати на власне життя, що сприяє активізації їхніх внутрішніх і соціальних ресурсів. Ці ідеї посіли центральне місце в міжнародному розумінні соціальної роботи як професійної діяльності, підкреслюючи відповідальність соціальних працівників за сприяння самостійності, соціальній справедливості та розвитку спільнот [4; 16]. Відтак завданням соціальної роботи у межах цього підходу стає спонукування клієнтів до мобілізації ресурсів та

допомога в доступі до них [8].

Науковці виокремили ознаки, які дозволяють відрізнити підхід, орієнтований на сильні сторони, від інших моделей соціальної роботи (таблиця 3).

Таблиця 3

Ознаки перспективи сильних сторін
(Rapp, Saleebey & Sullivan, 2005 [31])

Ознака	Характеристика ознаки
Орієнтація на цілі	У фокусі уваги – цілі клієнта, які він визначає самостійно як такі, які хотів би досягнути. Визначення реальності та доступності цілей – невіддільне право клієнта.
Оцінка сильних сторін	Інтервенції, вибудовані на підході, орієнтованому на сильні сторони, зосереджені на пошуку та наснаженні ресурсів, можливостей, здібностей та задатків клієнтів, а не проблемі, недоліку чи наявному дефіциті.
Ресурси середовища	У середовищі будь-якого клієнта можна віднайти організації, установи, громади чи осіб, які здатні бути корисними клієнтам за певних обставин. Роль соціального працівника полягає у переадресації до таких установ чи соціальних груп, а також у побудові соціальних мереж навколо клієнта.
Методологічний плюралізм	Підхід пропонує різнопланові моделі втручання, які можуть визначати методи та техніки роботи.
Укріплення оптимістичної надії через стосунки	Підхід визначає вагому роль стосунків клієнта з установами, організаціями, соціальними групами та окремими людьми в укріпленні у клієнта віри у власну спроможність, тому соціальна робота повинна будуватися навколо зміцнення цих стосунків.
Значимий вибір	Остаточне рішення залишається за клієнтом, оскільки саме він є експертом у будь-якому питанні, що стосується його життя. Роль соціального працівника полягає у розширенні альтернативи вибору, зважування ризиків та переваг та в укріпленні віри в його правильність.

У груповій соціальній роботі підхід, орієнтований на сильні сторони, означає перехід від діагностування проблем до виявлення можливостей, ресурсів і позитивного досвіду учасників групи. Завдання соціального працівника (фасилітатора) – створити умови, у яких учасники можуть розпізнати та розвинути свої сильні сторони, а також підтримати їх у пошуку нових шляхів розв’язання життєвих ситуацій.

До ключових аспектів підходу, орієнтованого на сильні сторони, у контексті групової роботи можна віднести:

1. Опертя на розвивальну теорію – визнання потенціалу кожної людини до змін і саморозвитку, розуміння труднощів як частини процесу зростання; формування та розвиток економічної спроможності клієнтів та підвищення якості їхнього життя.

2. Пошук можливостей і «більшого» – зосередження уваги не лише на наявних ресурсах, а й на перспективі розширення життєвих можливостей, зміцнення соціальних зв’язків і залучення до спільноти.

3. Спільне формування цілей і завдань – партнерські відносини між соціальним працівником і членами групи, коли цілі визначаються колективно, а кожен учасник відчуває власну відповідальність за зміни.

4. Конструювання позитивної ідентичності – переосмислення досвіду через усвідомлення власної цінності, компетентності та належності до підтримувальної групи.

5. Формування самоєфективності – розвиток віри учасників у власні сили, спроможність впливати на події життя і долати труднощі завдяки взаємопідтримці й успішному досвіду [8].

Застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони, у груповій соціальній роботі сприяє не лише індивідуальним змінам, але й створенню колективного простору підтримки, де відбувається обмін досвідом, формування довіри, зміцнення соціального капіталу та розвиток громадянської активності [7]. Групова робота є ідеальним середовищем для застосування цього підходу, оскільки сама групова динаміка посилює сильні сторони та ресурси: замість того, щоб члени групи зосереджувалися лише на своїх слабкостях, працівник заохочує їх ділитися своїми успіхами, життєвим досвідом та стратегіями подолання. Група стає колективним «банком» ресурсів, знань, навичок та емоційної підтримки, а фасилітатор активно підкреслює, як один член групи, який пережив травму, може використовувати свою резиліентність, щоб підтримати

іншого. Навіть невеликою порадом чи заохоченням, працівник зміцнює його самооцінку та почуття власної цінності, перетворюючи його зі «споживача допомоги» на «постачальника ресурсів».

Специфіка використання підходу, орієнтованого на сильні сторони, саме в соціальній груповій роботі полягає в тому, що групове середовище посилює та мультиплікує його основні принципи, перетворюючи їх на динамічний процес. Зокрема, групова взаємодія використовується як інструмент, де учасники через взаємодопомогу та соціальне навчання можуть спостерігати та копіювати успішні стратегії одне одного.

Дослідження [30; 36; 37] засвідчують переваги такого підходу, які проявляються на кількох рівнях: індивідуальному (підвищення самопочуття, соціальної компетентності), груповому (формування підтримувальної атмосфери, взаємопідтримки) та колективно-суспільному (розвиток соціальних мереж, підвищення громадської активності, зміцнення соціального капіталу).

Таким чином, групова соціальна робота на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, поєднує активізацію індивідуальних ресурсів учасників із колективними процесами, створюючи інтегративний простір для особистісного розвитку, соціальної підтримки та спільного вирішення соціальних проблем.

§ 3.3. Методологічні засади організації групової соціальної роботи на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони

Важливо зауважити, що в межах підходу, орієнтованого на сильні сторони, групова робота, зазвичай, не є самостійним, окремим методом роботи з клієнтами.

Одним із ключових аспектів є використання групового контексту як механізму ідентифікації сил – у динаміці групової роботи процес виявлення особистісних сильних сторін стає значно більш переконливим та об'єктивним, ніж у індивідуальному консультуванні, що відбувається завдяки колективному підтвердженню, коли один член групи вказує на силу іншого, наприклад, визнаючи його стійкість у складних обставинах, це має значно вищу силу у зрівнянні з оцінкою, наданою лише соціальним працівником. Таким чином, група функціонує як *колективне дзеркало*, яке об'єктивно відображає позитивні якості, активно

протидіючи внутрішньому когнітивному упередженню клієнта до самознецінення. Фактор *соціального порівняння* також відіграє критичну роль – спостерігаючи за труднощами та потребами інших учасників групи, клієнт усвідомлює, що його власні стратегії подолання, які він, можливо, вважав буденними чи «звичайними», є насправді цінними та унікальними ресурсами для інших учасників. Це сприяє рефреймінгу особистого досвіду, коли джерело сорому чи травми трансформується у компетентність.

Мобілізація взаємодопомоги є ключовою специфікою групової соціальної роботи, заснованої на сильних сторонах, де ідентифіковані сили клієнта не лише усвідомлюються, але й активно застосовуються у взаємодії. Це явище, коли надання допомоги стає терапевтичним актом, забезпечує зцілювальний та наснажуючий ефект, недоступний в індивідуальному форматі. Коли член групи використовує власну силу (наприклад, комунікативні навички, гумор або практичний досвід) для підтримки іншого, він сам відчуває себе компетентним, цінним та автономним.

Водночас, сильні сторони використовуються як інструмент вирішення групових проблем: група динамічно застосовує різноманітні навички своїх членів для розв'язання колективних завдань або внутрішніх конфліктів, що надає практичного підтвердження цінності індивідуальних ресурсів. Група також слугує майданчиком формування навичок, дозволяючи безпечно протестувати нові, орієнтовані на силу, стратегії поведінки. Це включає відпрацювання резиліентності у симульованих ситуаціях з негайним, підтримуючим зворотним зв'язком, а також позитивне моделювання, де члени групи бачать, як інші успішно використовують свої сильні сторони для подолання викликів.

Специфіка використання підходу, орієнтованого на сильні сторони в групі полягає в перетворенні індивідуальних ресурсів на колективний капітал, який динамічно використовується для терапевтичних цілей, соціального навчання та підвищення самооцінки кожного учасника. Соціальний працівник свідомо фокусує дискусію та інтервенції виключно на сильних сторонах, успішному досвіді та успішних винятках із проблемного життя. Він активно зупиняє проблемно-орієнтовані наративи, зосереджуючи увагу на запитаннях на кшталт: «Що Вам допомогло досягти цього?» або «Як ви змогли це пережити?» або ж створює структуровані можливості для членів групи допомагати одне одному, використовуючи запитання типу: «Хто з присутніх має

досвід розв'язання цієї проблеми, і які Ваші стратегії були ефективними?». За допомогою рольових ігор та симуляцій група може практикувати ситуації, які вимагають демонстрації стійкості, мужності чи наполегливості, в той же час отримуючи негайний, підтримувальний зворотний зв'язок, що критично важливе для закріплення нової поведінки.

Для розвитку сильних сторін клієнтів потрібні структуровані інтервенції, які побудовані на формуванні позитивних звичок і поведінкових патернів, відстеженні та усвідомленому контролі цих думок. Індивідуальна (кейс-менеджмент) та групова робота може доповнюватися бізнес-навчанням, коли клієнти вже обрали свої цілі для піднесення економічної спроможності, скеруванням до інших сервісів у громаді, що дозволяє учасникам реалізовувати свої цілі на практиці та забезпечує підтримку на різних рівнях.

Інтервенції на основі сильних сторін вважаються процесуальними, з чітко визначеними цілями, етапами та методологією роботи.

З досвіду впровадження в Україні інтервенцій з різними групами клієнтів соціальної роботи [1; 2; 9] можна зробити наступні узагальнення:

- загальна тривалість інтервенції на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, повинна бути орієнтовно шість місяців, з них три – групова робота у форматі щотижневих зустрічей тривалістю 2-2,5 години кожна; цей підхід інколи називають «90 днів», бо вважається, що за цей час формуються позитивні поведінкові патерни та позитивна самоідентифікація;

- мотивація на зміни у власному житті є передумовою, а не наслідком участі в інтервенції; це означає, що учасників слід відбирати і вони мають пройти попередній скринінг та розуміти сутність інтервенції;

- участь в інтервенції розпочинається із заповнення вхідної анкети та співбесіди, які допомагають визначити основні ресурси клієнтів (особисті, соціальні, економічні, матеріальні тощо);

- інтервенція розпочинається з індивідуального супроводу (консультацій та бесід із кейс-менеджером);

- за кілька тижнів має розпочатися участь у груповій роботі; групи повинні бути закритими, всі учасники починають одночасно; необхідно створити такі умови, за яких пропуски групових зустрічей неможливі;

- від самого початку групової роботи повинна

використовуватись система відстеження змін, які відбулись із конкретним клієнтом (індивідом, сім'єю), що використовуються як клієнтом для самоспостереження, так і соціальними працівниками для документування та оцінки процесу змін; це можуть бути картки досягнення цілей та щотижневі плани, структуровані щоденники, трекери абощо.

У межах інтервенції «Майстерня можливостей», спрямованої на підтримку жінок, які живуть з ВІЛ та перебувають у складному економічному становищі, застосовувався комплексний підхід, що поєднував індивідуальну та групову роботу з соціальними та навчальними компонентами. Учасниці брали участь у групових заняттях «Школа пацієнта», які формували прийняття власного діагнозу та прихильність до антиретровірусної терапії, а також проходили індивідуальний супровід, що допомагав вирішувати поточні соціальні, медичні та економічні проблеми. Центральним елементом була групова робота, що складалася з 12 сесій і спрямована на активізацію сильних сторін, визначення життєвих цілей та формування нових поведінкових практик. Крім того, учасниці отримували підтримку у підвищенні економічної спроможності через курси професійного навчання, допомогу з працевлаштуванням або започаткування власної справи. Така інтеграція різних форм роботи демонструє специфіку групової соціальної роботи на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, де соціальний працівник виступає фасилітатором мобілізації ресурсів, розвитку компетентностей та підтримки особистісних і колективних змін.

З поміж ключових інструментів інтервенції найбільш корисними виявились такі:

– Форма оцінки активів клієнтки – мала не лише інформативний, а й спонукальний характер, оскільки містила питання щодо того, яким чином клієнтка готова працювати над розвитком власних активів, а також передбачала участь клієнтки в оцінюванні рівня розвитку п'яти груп власних активів за шкалою від одного до десяти.

– План індивідуального супроводу із показниками проміжного успіху – кейс-менеджер брала участь у щотижневих групових заняттях, що давало змогу відслідковувати розвиток і проблеми клієнтки.

– «Колесо життєвого балансу» – застосовувалося на першому та останньому груповому занятті для візуалізації поточного стану

життя клієнток і оцінки прогресу. На першому занятті допомагало усвідомити сильні сторони та сфери, що потребують розвитку, а на останньому – оцінити досягнуті зміни та сформулювати подальші цілі. Інструмент сприяє рефлексії, підкріплює мотивацію до самостійних змін і зміцнює відчуття контролю над власним життям.

– Щотижнева картка досягнення цілей – кожна клієнтка формувала три індивідуальні цілі (щастя, здоров'я, добробут) на три найближчі місяці, визначала щоденні кроки для їх досягнення, звітувала перед партнеркою по групі та на наступному занятті.

– Афірмації та практики майндфулнес – жінки формували власні позитивні твердження («Я з легкістю вирішую свої проблеми!», «Я люблю й сприймаю себе такою, якою я є!») і виконували медитативні вправи під час групових занять, що сприяло реконструкції життєвих смислів.

– Домашні завдання, що формують відповідальність та підзвітність – ведення фінансового щоденника, використання підходу «Чотири конверти» для розподілу місячного сімейного бюджету, спостереження за собою у конфлікті, підготовка власного резюме тощо [2; 6].

Інша проведена в Україні інтервенція – експериментальна програма, заснована на підході, орієнтованому на сильні сторони клієнтів, у контексті групової соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом, фокусується на тому, як груповий формат використовується для досягнення цілей сімейної підтримки. Груповий формат (12 занять, організованих у 4 модулі) є основним засобом реалізації цього втручання, який використовується для забезпечення навчання, взаємопідтримки та колективної мобілізації ресурсів серед сімей, які виховують дітей з аутизмом. Основні принципи реалізації даного втручання засновані на фасилітації та партнерстві (соціальні працівники виступають фасилітаторами, а не експертами, що дає змогу учасникам почуватися партнерами у процесі змін та узгоджується із суб'єкт-суб'єктивним компонентом програми, де акцент робиться на співпраці, вірі у сильні сторони сім'ї та позитивній вербалізації) та колективному наснаженні (група слугує простором, де сім'ї можуть обмінюватися досвідом, успішними наративами (історіями успіху) та бачити приклади подолання труднощів іншими учасниками, що наснажує їх до дій, руйнуючи відчуття ізоляції та автостигми). Ця групова інтервенція, використовуючи спеціалізовані техніки, що базуються на підході, орієнтованому на сильні сторони розкрито у Таблиці 4.

Компоненти втручання, що використовує групову роботу, засновану на сильних сторонах учасників на прикладі експериментальної інтервенції для сімей, що виховують дітей з аутизмом [9]

Модуль	Груповий фокус та методи
I. Адаптивні навички	Навчання та кооперація: група використовується для спільного опанування «м'яких» навичок (фінансова грамотність, тайм-менеджмент) та налагодження кооперації із сервісними організаціями. Спільна зустріч із представниками сервісних організацій та обговорення тематичних кейсів («Очікування та потреби сім'ї» – «Ресурси та можливості сервісної організації») є прикладом групової роботи із зовнішніми системами.
II-III. Сімейна реструктуризація	Рефлексія та підтримка: використання групових вправ (наприклад, психодрами, символ-драми) для відреагування на події та рефреймінгу сімейних ролей. Обговорення технік саногенного мислення та застосування афірмацій створює спільне позитивне поле для трансформації ціннісного контексту.
IV. Орієнтація на рішення	Мотивація та відповідальність: група сприяє формуванню відповідальності через спільне визначення та обговорення цілей. Учасники мають можливість ділитися «Історіями успіху», що культивує оптимістичний погляд на майбутнє та зміцнює життєву стійкість у колективному форматі.

Групові заняття інтегрують інструменти, які дозволяють учасникам візуалізувати та відстежувати прогрес, а також поглиблювати самопізнання. До прикладу, «Колесо життєвого балансу» використовується для візуалізації поточного стану різних сфер функціонування сім'ї (наприклад, кар'єра, соціальні зв'язки, сімейні обов'язки, здоров'я). У груповому форматі цей інструмент допомагає учасникам усвідомити дисбаланс та визначити ті аспекти, де їхні сильні сторони можуть бути мобілізовані для

досягнення гармонії, а спільний аналіз колеса сприяє обговоренню колективних викликів та пошуку взаємних ресурсних стратегій.

Цілеспрямовані групові та індивідуальні завдання є механізмом для перетворення усвідомлення на конкретні поведінкові практики та формування підзвітності. Відтак, спільне виконання завдань на розвиток навичок дозволяє створити простір для опанування адаптивних та «м'яких» навичок, таких як, фінансова грамотність (наприклад, домашнє завдання «Щоденник витрат», техніка «Пріоритетні витрати»), цілепокладання (застосування техніки SMART-цілей для визначення реалістичних та вимірюваних найближчих перспектив замість фокусу на недосяжних далеких цілях). А завдання, як-от «Карта контактів» чи пошук альтернативних форм заробітку, стимулюють учасників до виходу із зони комфорту та підвищення суспільної мобільності. Звіт про виконання індивідуальних цілей перед групою є потужним фактором мотивації та зміцнює відчуття відповідальності за власний добробут [9].

Всі ці інструменти, а також численні вправи під час групової роботи взаємопов'язані і формують цілісний комплекс підтримки: вони дозволяють одночасно активізувати ресурси, формувати навички самоконтролю, розвивати соціальну взаємодію та підвищувати віру клієнток у власні сили. Використання цих інструментів у груповій соціальній роботі відображає основні принципи підходу, орієнтованого на сильні сторони, та забезпечує інтеграцію індивідуальної й колективної роботи для досягнення стійких результатів.

Інструментарій, інтегрований у групову соціальну роботу, функціонує як цілісний комплекс підтримки. Він забезпечує інтеграцію індивідуального розвитку (самопізнання, рефлексія) у колективний формат (взаємопідтримка, обмін досвідом). Це є основою для досягнення стійких результатів – підвищення самоефективності та формування нових позитивних поведінкових практик у сімей, які виховують дітей з аутизмом.

Експериментальні інтервенції на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, центральну роль у яких відігравала тримісячна групова робота, довели свою ефективність: у учасників підвищилась самоефективність, активізувалися внутрішні ресурси, зміцнилися соціальні зв'язки, а також покращився рівень працевлаштування та економічна спроможність [3; 34; 36].

Отже, на початку інтервенції фасилітатор допомагає учасникам усвідомити власні ресурси, сильні сторони та сфери розвитку, після чого кожен формулює власні цілі у ключових сферах, наприклад, добробут, здоров'я та особисте щастя. У процесі групових зустрічей учасники відстежують прогрес через відповідні трекінгові інструменти, отримують підтримку та поради від фасилітатора, а також бачать, як інші учасники реалізують свої цілі, що стимулює мотивацію та укріплює віру у власні можливості. Цей механізм дозволяє забезпечити структуровану підтримку індивідуального розвитку в груповому форматі, сприяючи формуванню позитивних поведінкових практик і стійких змін у житті клієнтів.

Висновки до третього розділу

Групова соціальна робота є ефективною формою професійного втручання, що поєднує індивідуальні та колективні ресурси клієнтів. Концептуальні та наукові засади групової роботи підкреслюють її потенціал у мобілізації внутрішніх ресурсів, розвитку соціальних зв'язків та формуванні компетентностей. Підхід, орієнтований на сильні сторони, забезпечує фокус на позитивних аспектах життя клієнтів, їхніх здібностях і можливостях, що дозволяє підвищувати автономію, самоефективність та здатність до самостійних змін. Методологічно групова робота будується на структурованих інтервенціях із чітким цілепокладанням, системою відстеження прогресу та використанням інструментів, які підтримують особистісний розвиток, рефлексію та відповідальність. Такий підхід поєднує індивідуальні цілі учасників із спільним простором підтримки, створюючи умови для стійких позитивних змін.

Список використаних джерел:

1. Гальчинська О., Семигіна Т. Втручання з розвитку економічної самостійності «Майстерня можливостей». Київ : Поліграф-плюс, 2017.
2. Дмитришина Н., Семигіна Т. Посібник для впровадження програми «Майстерня можливостей». Київ : Пакт, 2020.
3. Оцінка перспективного інтегрованого втручання серед людей, які живуть з ВІЛ. Звіт про результати дослідження / Барська Ю., Бойко А., Йорік Р. та ін. Київ : Проект USAID RESPOND, 2017.

4. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: пріоритети та стандарти. Київ : Акад. праці, соціальних відносин і туризму, 2021.
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020.
6. Семигіна Т. В. Розвиток економічної спроможності клієнтів соціальної роботи (на прикладі ВІЛ-позитивних жінок). *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2016. № 1-2. С. 84–92.
7. Семигіна Т., Столярик О. Нове обличчя соціальної роботи: Сучасні теорії та підходи. Таллінн: Teadmus, 2025.
8. Семигіна Т., Столярик О. Розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи: Посібник. Таллінн: Teadmus. 2024.
9. Столярик, О., Семигіна, Т. Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін. Таллінн: Teadmus, 2022.
10. Castro C., Labra O., Grenier S., Dunoyer A. Group social intervention by social workers: Challenges and issues. *Social Work with Groups*. 2024. Vol. 47(3). P. 219–233.
11. Coyle G. L. Case work and group work. *Readings in social case work 1920–1938: Selected reprints for the case work practitioner* / Ed by F. Lowry. New York: Columbia University Press, 1939. P. 558–564.
12. Coyle G. L. Social process in organized groups. New York: R.R. Smith, Inc., 1930.
13. Davies B. Use of Groups in Social Work Practice. London: Routledge, 2024.
14. Garvin C. D. The changing contexts of social group work practice: Challenge and opportunity. *Social Work with Groups*. 1984. Vol. 7(1). P. 3–19.
15. Gitterman A. Vulnerability, resilience, and social work with groups. *Group Work: Strategies for Strengthening Resiliency* / Ed. by Kelly T. B. New York: Routledge, 2012. P. 19–33.
16. Global social work statement of ethical principles / IFSW, 2018. URL: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2018/07/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>
17. Handbook of social work with groups / Ed by Garvin C. D., Gutiérrez L. M., Galinsky M. J., 2d ed. New York: Guilford Publications. 2017.
18. Ife J., Soldatić K., Briskman L. Human rights and social work. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
19. Kaiser C. A. The Social Group Work Process. *Social Work*. 1958. Vol. 3(2). P. 67–75.
20. Knight C., Gitterman A. Merging micro and macro intervention: Social work practice with groups in the community. *Journal of Social Work Education*. 2018. Vol. 54(1). P. 3–17.
21. Konopka G. All lives are connected to other lives: The meaning of social group work. *Theory and practice in social group work: Creative Connections* / Ed. by K. L. Chau, M. Weil, D. Southerland. New York: Routledge, 2019. P. 29–38.

22. Konopka G. Group Work with Children and Youth I. Unanswered Questions. *Social Service Review*. 1956. Vol. 30(3). P. 300-309.
23. Konopka, G. The Generic and the Specific in Group Work Practice in the Psychiatric Setting. *Social Work*. 1956. Vol. 1(1). P. 72–80.
24. Lindsay T., Orton S. Groupwork practice in social work. London: Learning Matters, 2014
25. Mishra P. D. Social work-philosophy and methods. New Delhi: InterIndia Publications, 1992.
26. Newstetter W. I., Feldstein M. J. Wawokiye camp: A research project in group work. Cleveland:Western Reserve University,1930.
27. Northen H., Kurland R. Social work with groups. 3d ed. New York: Columbia University Press, 2001.
28. Phillips H. U. Education for social group work. *Child Welfare*. 1960. Vol. 39(7). P. 23–25.
29. Phillips H. U. Group Services to Clients: Purpose and Process. *Child Welfare*. 1963. Vol. XLII. P. 265–272.
30. Pulla V. Strengths-Based Approach in Social Work: A distinct ethical advantage. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*. 2017. Vol. 3(2). P. 97–114.
31. Rapp C., Saleebey D., Sullivan W. P. The future of strength-based social work. *Advances in Social Work*. 2005. Vol. 6(1). P. 79–90.
32. Richmond M. E. *Social diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation, 1917.
33. Schwartz W. The group work tradition and social work practice. *Social Work with Groups*. 1986. Vol. 8(4). P. 7–28.
34. Semigina T., Tymoshenko N. «I feel alive!»: developing an empowering intervention for HIV-positive women in Ukraine. *Social Dialogue*. 2016. Vol. 14. P. 28-31.
35. Shulman L. Social work with groups: Paradigm shifts for the 1990s. *Social group work today and tomorrow: Moving From Theory to Advanced Training and Practice* / Ed. by Stempler B.L., Glass M. New York: Routledge. 2013. P. 1–18).
36. Stoliaryk O. Semigina T. Piloting a Strengths-Based Intervention to Enhance the Quality of Life of Families Raising Children With Autism. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*. 2022. Vol. 12. P. 36–55.
37. Vishal M. V. Strengths-based social work: Proposing protective and engagement practice with older adults. *Journal of Social Work*. 2018. Vol. 3(3). P. 46–53.
38. Wilson G. Social group work theory and practice. Presentation at the 83rd AnnualForum of the National Conference of Social Work, 1956. URL: <https://socialwelfare.library.vcu.edu/social-work/social-group-work-theory-and-practice/>
39. Wilson G., Ryland G. Social group work practice: The creative use of the social process. Boston: Houghton Mifflin Company, 1949.

Розділ 4. DOI:

МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ІНТЕРАКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ

Олександр Дмишко 0009-0008-6081-2488

Сьогодні професійна спрямованість освіти орієнтована на групу активність із застосуванням інноваційних технологій і методів навчання, що базуються на використанні соціально-професійного досвіду студентів та моделюванні проблем на різних рівнях освітнього середовища. Метод проєктів як інтерактивна технологія покликаний реалізувати ідею розвитку свідомості, розширювати можливості пізнання, формувати логічне мислення студентів, виховувати культуру проєктування діяльності й пошуку технологій досягнення мети, вміння кооперувати зусилля. Це технологія, що навчає студентів самостійно мислити, знаходити та розв'язувати проблеми, залучати різні знання, прогнозувати результати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та організовувати пізнавальну діяльність.

§ 4.1. Особистісно-орієнтований підхід як методологічна основа сучасної освітньої парадигми

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність великої кількості робіт, присвячених розвитку проєктних технологій, що доводять важливість і особливу цінність цього методу. Це дослідження Т. Башинської [1], Л. Бодько [2], Т. Волковської [3], С. Сисоєвої [9], З. Таран [11], О. Пометун та інших.

Вивчення особливостей методу проєктів і можливостей його використання в сучасній освіті є предметом наукових досліджень великої кількості зарубіжних вчених. Особливо цінний внесок в теорію і практику методу проєкту внесли Дж. Дьюї, У. Кілпатрік Е. Коллінгс, А. Стівенсон, М. Уельс, Ф. Штоллер та інші [13].

Вперше повний опис методу проектів дали американський філософ і педагог Дж. Дьюї та його учень У. Кілпатрік на початку ХХ сторіччя. Вони назвали цей метод методом «інструментальної педагогіки». У. Кілпатрік дав йому таке визначення: «Метод проектів – це метод планування доцільної (цілеспрямованої) діяльності у зв'язку з вирішенням певного навчально-виховного завдання в реальній життєвій обстановці» [6].

Досліджувана проблема також знайшла відображення в 20-і роки минулого століття й на теренах України. Зокрема, спроби застосування методу проектів на практиці були у педагога А. С. Макаренка (1920 р.) [13].

У статті С. Morawski [14] показаний потенціал проектного навчання щодо навчання дітей-білінгвів з обмеженими можливостями здоров'я, грамотність яких не відповідає рівню навчальної програми з різних дисциплін.

Науковець J. Resore [15], звертаючись до класики проектного навчання, аналізує досвід У. Кілпатріка, викладений в книзі «Метод проектів», і характеризує сутність проектного методу, описуючи різні типи проектного навчання.

Метод проектів є особливим видом інтелектуальної діяльності, характерні риси якої – самостійний пошук необхідної інформації, її творче перетворення в матеріальний продукт. Цей метод має на меті надання можливості самостійного отримання знань. У проектній методиці завдання викладача полягає у консультації та коригуванні діяльності студентів [4].

Метод проектів – це багатовекторна методика, котру можна характеризувати як [6]: 1) спосіб організації пізнавально-трудової діяльності з метою вирішення проблем, пов'язаних із проектуванням, створенням і виготовленням реального об'єкта (продукту праці); 2) спосіб організації педагогічного процесу, основою якого є взаємодія педагога з вихованцем і оточуючим середовищем під час реалізації проекту – поетапної практичної діяльності для досягнення поставлених завдань; 3) спосіб організації пізнавально-трудової діяльності, який передбачає визначення потреб людей, проектування продукту праці відповідно до цих потреб, виготовлення виробів чи надання послуг, оцінку якості, визначення реального попиту на ринку послуг; 4) особистісно-орієнтований метод навчання, заснований на самостійній діяльності щодо розробки проблеми й оформлення її практичного результату; 5) самостійна творча праця (від пропонування ідеї до втілення її у готовому виробі), яка виконується під контролем і за

безпосередньої консультативної допомоги викладача; 6) сукупність навчально-пізнавальних прийомів, які дають змогу вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій з обов'язковою презентацією, 7) оволодіння певними практичними або теоретичними знаннями, тією чи іншою діяльністю; 8) комплексний узагальнюючий процес раціонального сполучення репродуктивної та продуктивної діяльності, який дає змогу комбінувати і поєднувати формальні знання з практичним досвідом; 9) система навчання, за якої знання набуваються у процесі планування та виконання завдань-проектів, які поступово ускладнюються; 10) гнучка модель організації навчального процесу, орієнтована на творчу самореалізацію особистості, завдяки розвитку її інтелектуальних і фізичних можливостей, вольових якостей і творчих здібностей у процесі створення під контролем викладача нових товарів і послуг, які мають суб'єктивну або ж об'єктивну новизну, а також практичну значущість; 11) форма організації навчання, яка полягає в тому, що самі студенти визначають собі певні практичні завдання (проекти) і у процесі їх виконання здобувають знання та набувають навичок (Н. Ничкало) і яка передбачає комплексний характер діяльності всіх учасників з метою отримання освітнього продукту за певний проміжок часу; 12) знання і навички набуваються у процесі планування й використання практичних завдань-проектів; 13) спеціально організований комплекс дій для самостійного виконання, самостійного прийняття рішення і відповідальність за свій вибір, результат праці та створення продукту; 14) організований викладачем підхід до навчання у співробітництві, за умов якого студенти набувають і використовують набуті знання та вміння для вирішення реалістичних проблем у процесі ґрунтовного дослідження; 15) педагогічна технологія, орієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування для набуття нових (інколи і шляхом самоосвіти), що передбачає певну сукупність навчально-пізнавальних прийомів, які дають змогу розв'язати ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій з обов'язковою презентацією цих результатів; 16) сукупність педагогічних прийомів і операцій, які здійснюються викладачем і студентами у процесі особисто значущої діяльності з метою активізації пізнавальних інтересів студентів, що спрямовані на отримання та закріплення нових знань, умінь і навичок, розвиток творчих здібностей і набуття досвіду практичного розв'язання самостійно поставлених завдань; 17) спільна діяльність викладача та студентів, яка спрямована на пошук вирішення проблеми, проблемної ситуації; 18) комплексний метод навчання, який дає змогу будувати навчальний процес,

виходячи з інтересів студентів, що дає можливість студенту виявити самостійність у плануванні, організації та контролі своєї навчально-пізнавальної діяльності, результатом якої є створення певного продукту чи явища (Г. Сазоненко); 19) цілеспрямована самостійна діяльність, здійснювана під гнучким керівництвом викладача, націлена на розв'язання творчої, дослідницької, соціально значущої проблеми і на отримання конкретного результату у вигляді матеріального і/або ідеального продукту (В. Коханова).

§ 4.2. Метод проектів як технологія інтеграції особистісного саморозвитку та проблемно-орієнтованого навчання

Основними вимогами до використання методу проектів є:

- наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми (завдання), розв'язання якої потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку;

- практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів;

- самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність студентів; структурування змістової частини проекту (із зазначенням поетапних результатів);

- використання дослідницьких методів: визначення проблеми досліджуваних завдань, що впливають з неї, висунення гіпотези їх розв'язання, обговорення методів дослідження;

- обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентації, захисту, творчих звітів);

- збір, систематизація та аналіз отриманих даних; підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація;

- висновки, висунення нових проблем дослідження.

Обов'язкові вимоги до проектної форми роботи: проект розробляється з ініціативи студентів, які працюють над однією темою, а реалізують по-різному (чи за різними напрямками); необхідна чітко продумана структура, мета (початкова, проміжна, кінцева). Роль викладача є особливою, оскільки він виступає координатором, тому повинен розробити послідовну концепцію, добре орієнтуватись в інформаційному матеріалі, мати високий професійний рівень.

Проектна робота тісно пов'язана з аудиторними заняттями, на яких студенти вивчають граматичний матеріал, засвоюють

термінологію, передбачену навчальною програмою, навчаються працювати з оригінальними англійськими джерелами, формують навички мовлення, навчаються брати участь у бесіді. Тільки після такої підготовки студент може розпочати працювати над проектом. При застосуванні методу проектів, особливо у студентів старших курсів навчального закладу, існує також необхідність в інтеграції різних предметів. З позицій сучасних вимог до змісту освіти, саме застосування методу проектів, який ґрунтується на міждисциплінарній інтеграції, сприяє засвоєнню одразу комплексу знань, які мають ступінчастий, скріпленій зв'язок, сприяє формуванню фахівця, здатного швидко реалізувати набуті знання на практиці, оперативно реагувати на постійні зміни у практичній діяльності.

Міжпредметні зв'язки, структурно-логічні схеми спеціальностей, тобто зв'язки з іншими науками, дають змогу краще пізнати факти, явища та процеси, значною мірою сприяють усвідомленню місця того чи іншого навчального курсу в системі наук, спектри його розвивального впливу. Міждисциплінарні зв'язки вирішують наявне протиріччя між розрізненим засвоєнням знань і необхідністю їх синтезу, комплексного запровадження у практику, професійній діяльності.

При цьому ставляться такі освітні цілі [6, 8]:

– навчальні: а) набути нових вмінь, використовуючи міжпредметну інтеграцію й отримані теоретичні знання у процесі самостійної підготовки інформаційно-пошукового проекту;

– розвивальні: а) розвинути здатність студентів до логічного мислення у вирішенні проблемних завдань; б) сприяти формуванню у студентів вміння самостійно засвоювати знання, аналізувати, синтезувати, абстрагувати, конкретизувати, узагальнювати набуті знання; в) спонукати студентів до колективного творчого обговорення найбільш складних питань, активізувати їх до самостійного вивчення наукової та методичної літератури; г) сприяти формуванню у студентів комунікативних навичок;

– виховні: а) розвинути у студентів професійну ініціативність, самостійність і відповідальність; б) підготувати студентів до самостійної роботи;

– діагностично-корекційні: виявити й подолати можливі недоліки у засвоєнні студентами отриманих раніше знань, навичок і вмінь.

Таким чином забезпечується цілісне формування професійних компетентностей і готовності до практичної діяльності у студентів.

§ 4.3. Технологічні аспекти проектної діяльності: від проблематизації до презентації результатів

У сучасних дослідженнях можна зустріти велику кількість типів проектів, що відрізняються один від одного різними типологічними ознаками або підставами. Авторські класифікації проектів закордонних науковців, які добре зарекомендували себе на практиці і використовуються у сучасній освіті, представлено табл. 1 [13].

Таблиця 1.

Класифікація проектів зарубіжних вчених ХХ століття

Автор	Класифікація	Типи проектів
А. Стівенсон	За рівнем інтеграції навчального матеріалу	Простий Комплексний
У. Кілпатрік	За цільовою настановою і кількістю учасників	Творчий Споживчий Інтелектуальний Індивідуальний і груповий
М. Уельс	За обсягом і часом проведення проекту	Великий і малий (рік і менше)
Е. Коллінгс	За видом діяльності	Ігровий Екскурсійний Проект-розповідь Трудовий
Ф. Штоллер	За способом збору	Дослідницький Кореспондентський Особистий

Типи проектів за низкою інших кваліфікаційних ознак [3; 4; 5; 7; 10; 12]:

- складом учасників проектної діяльності: індивідуальні, колективні (парні, групові);
- характером партнерських взаємодій між учасниками проектної діяльності: кооперативні, змагальні, конкурсні;
- рівнем реалізації міжпредметних зв'язків: моно-предметні, міжпредметні, над предметні;

- характером координації проекту: безпосередній (твердий чи гнучкий), прихований;
- тривалістю: короткі, середньої тривалості, тривалі;
- метою і характером проектної діяльності: інформаційні, ознайомлювальні, пригодницькі, мистецькі, науково-пошукові, конструкційні тощо.

Розглянемо деякі з цих проектів детальніше.

Дослідницькі проекти спрямовані на формування вмінь та навичок науково-дослідної діяльності, навчальну імітацію елементів дослідницької діяльності вчених у процесі навчання. Вони повністю підпорядковані логіці дослідження і мають відповідну структуру, причому успіх усього проекту багато в чому залежить від правильно організованої роботи на окремих етапах: визначення теми дослідження, аргументація її актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, визначення методології дослідження, висунення гіпотез розв'язання проблеми і накреслення шляхів її розв'язання.

Пізнавальні проекти, пов'язані з пізнанням певних природних та соціальних процесів і явищ, що передбачено змістом освіти.

Інтегровані проекти, пов'язані з реалізацією проектних цілей в кількох сферах проектної діяльності.

Екологічні проекти спрямовані на вивчення стану довкілля, усунення чинників забруднення навколишнього середовища, формування дбайливого ставлення до природи.

Творчі проекти не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників, вона розвивається, підпорядковуючись кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту. Учасники заздалегідь домовляються про заплановані результати і форму їх представлення – рукописний журнал, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято тощо.

Ігрові (рольові) проекти – учасники беруть на себе певні ролі, зумовлені характером і змістом проекту. Це можуть бути як літературні персонажі, так і реально існуючі особистості. Імітуються їх соціальні і ділові стосунки, які ускладнюються вигаданими учасниками, ситуаціями. Ступінь творчості учасників дуже високий, але домінуючим видом діяльності є гра.

Інформаційні проекти спрямовані на збір, узагальнення та аналіз інформації про явище або об'єкт. Структура проекту

включає: а) актуальність, мету, джерела інформації; б) обробку інформації (аналіз, узагальнення, зіставлення, висновки); в) результат (стаття, реферат, доповідь, відео тощо); г) презентацію (публікація, обговорення в телеконференції тощо).

Практично-орієнтовані проекти – результат діяльності учасників чітко визначено з самого початку, він орієнтований на соціальні інтереси учасників (документ, програма, рекомендації, проект закону, проект шкільного саду). Проект потребує складання сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них. Особливо важливими є гарна організація координаційної роботи у вигляді поетапних обговорень та презентація одержаних результатів і можливих засобів їх впровадження в практику.

Навчально-телекомунікаційні проекти – це спільна навчально-пізнавальна творча або ігрова діяльність учасників-партнерів, організована на основі комп'ютерної телекомунікації, яка має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності й спрямована на досягнення спільного результату діяльності. Специфіка телекомунікаційних проектів полягає передусім у тому, що вони за своєю суттю завжди міжпредметні. Розв'язання проблеми, закладеної в будь-якому проекті, завжди потребує інтегрованого знання. Але в телекомунікаційному проекті, особливо міжнародному, потрібна, як правило, більш глибока інтеграція знань, що передбачає не тільки знання власне предмета досліджуваної проблеми, а й особливостей національної культури партнера, його світовідчуття.

На практиці частіше доводиться мати справу зі змішаними типами проектів. Окремо треба сказати про необхідність організації зовнішнього оцінювання проектів, оскільки тільки таким чином можна простежити їх ефективність, збої, необхідність своєчасної корекції тощо. Характер цього оцінювання залежить як від типу проекту, так і від його теми (змісту), умов проведення. Параметри зовнішнього оцінювання проекту: значимість і актуальність висунутих проблем, адекватність їх навчальної тематики; коректність використаних методів дослідження і методів обробки отриманих результатів; активність кожного учасника проекту відповідно до його індивідуальних можливостей; колективний характер прийнятих рішень (за групового проекту); характер спілкування і взаємодопомоги, взаємодоповненості учасників проекту.

Планування у розробці стратегії реалізації проекту має двоетапний характер.

Перший етап – це загальне планування спільно з педагогом і всіма учасниками проекту. Воно стосується таких питань, як визначення окремих етапів роботи і встановлення послідовності їх виконання, визначення кількості учасників у мікрогрупах і типу завдань для кожної мікрогрупи, а також термінів виконання і форми подачі проміжних і кінцевих результатів роботи.

Другий етап – самоорганізація роботи партнерства, тобто планування роботи без участі педагога, наприклад, розподіл обов'язків між членами однієї групи, встановлення термінів виконання того чи іншого виду завдань, форм і послідовності звітності.

Для успішного виконання проекту велике значення має рівень виявлення особистої відповідальності окремими його учасниками. Практика використання проектів показує, що чим вищий рівень особистої відповідальності учасників, тим вища якість кінцевого підсумкового продукту. За самоорганізації роботи в групі найбільш відповідальні завдання доручаються тим студентам, які мають найбільш розвинене почуття відповідальності.

На сьогодні склалася така система розробки проектів [2; 4; 10; 11; 12]:

I етап – розробка проектного завдання.

Вибір напрямку і формування назви проекту: узагальнена назва проблеми, визначення кола питань; виділення загального напрямку або пріоритетних (окремих) напрямків, оформлених у підпроекти.

Визначають напрям і формують назву проекту всі члени колективу — і педагоги, і студенти.

II етап – розробка самого проекту.

Розділи проекту.

1. Актуальність, необхідність, значущість обраного напрямку (чому саме цей.)

2. Мета і завдання проекту.

а) довготривалі:

– створення чогось нового (за структурою, підходами, концепцією навчально-виховного процесу);

– нові технології, методики;

– можлива розробка дослідження за проектом;

– визначення очікуваних результатів;

Онтологія групової роботи

– планування «продукту» в результаті виконання програми (посібника, сценарію, технології, плану, нової програми);

б) короткотривалі – визначення конкретної мети, завдань на певний період.

3. Визначення етапів реалізації проекту:

а) зазначаються терміни початку і закінчення проекту;

б) закінчення проекту визначається етапністю його реалізації;

в) зазначаються часові інтервали кожного етапу: запису проекту, I етапу, II етапу тощо.

4. Механізм реалізації проекту. Пояснення: «Як? Яким чином? За допомогою яких засобів буде реалізовано проект?»
Плани апробації конкретних справ, акцій, заходів згідно з визначеними етапами.

5. Обов'язки та відповідальність учасників реалізації проекту:

а) хто відповідає за проект?

б) хто і за що відповідає всередині проекту?

в) хто допомагає в реалізації проекту?

6. Очікувані результати: які конкретні результати очікуєте одержати на кожному етапі і після завершення проекту?

7. Оцінка й самооцінка проекту: коли та з якою періодичністю буде оцінюватися виконання проекту (один, два, три, чотири рази на рік); хто візьме участь в оцінюванні — самі учасники, експерти, управлінські структури; які форми контролю (самоконтролю) й оцінювання (самооцінювання); у якій формі буде подано інформацію про хід проекту (звіт, конкретні матеріали, сценарії, розробки, нові проекти тощо)?

8. Бюджет, ресурсне забезпечення (приблизний бюджет, урахуваючи всі види витрат, необхідних для успішної реалізації проекту).

III етап – громадська презентація.

Вона може бути представлена:

- у вигляді постера (плаката), на якому автори в оригінальній формі подають добірки матеріалів;
- у формі щоденника, буклета, міні-підручника;
- як усна презентація, що поєднується з оформленням постера.

IV етап – рефлексія.

Цей етап охоплює дискусії, обговорення результатів проекту після його захисту, поради та коментарі педагога, груповий аналіз роботи та самоконтроль учасників.

Метод проєкт, будучи інтерактивним методом навчання, має позитивні та негативні сторони.

Переваги методу проєктів – студенти: активно набувають нових вмінь, використовуючи міжпредметну інтеграцію та отримані теоретичні знання у процесі самостійної підготовки інформаційно-пошукового проєкту; повністю занурюються у процес навчання згідно з їхніми потребами, інтересами і можливостями та шляхом вирішення теоретичних і практичних проблем; набувають здатності самостійно розв'язувати проблему, та незалежно приймати рішення; мають змогу поділитися власним досвідом з іншими студентами; розвивають соціальні якості, професійний досвід, який полягає у професійній ініціативності, самостійності й відповідальності.

Проте даний метод має низку обмежень у застосуванні: потребує багато часу; важко завершити проєктну програму в обмежений проміжок часу; не всі теми предмета можливо вивчати, використовуючи дану технологію; потребує великої кількості різноманітних матеріалів для виконання.

Висновки до четвертого розділу

Сьогодні метод проєктів, як форма організації практико-орієнтованого навчання, надає можливість молоді в професійному пошуку, розв'язанні соціальних, освітніх, психологічних і культурних проблем. Застосування методу проєктів у навчальному процесі покращує ефективність засвоєння та усвідомлення знань суб'єкта навчання, сприяє формуванню вмінь працювати з інформацією, аналізувати, систематизувати, узагальнювати, встановлювати асоціації з раніше вивченим, робити висновки, висувати ідеї, знаходити варіанти розв'язання проблеми, передбачати можливі наслідки рішень, обґрунтовувати власну думку, знаходити компроміс, прогнозувати результати своєї діяльності. Ефективність системи освіти, підвищення якості освіти до рівня міжнародних вимог безпосередньо залежить від застосовуваних інтерактивних освітніх технологій.

Список використаних джерел

1. Башинська Т. Проєктувальна діяльність – основа взаємодії вчителя та учнів. *Політична освіта*. 2003. № 7. С. 50–62.

2. Бойчев Л. Метод проєктів як засіб реалізації особистісно-орієнтованого навчання. *Політична освіта*. 2013. № 10. С. 1–4.
3. Дегтярьов О. Метод проєктів як основа формування змісту відповідної дисципліни. *Методичний щорічник*. 2006. № 40 (376). С. 9–10.
4. Дячук О. Модель організації освітньо-орієнтованого технології розвитку життєвої компетентності. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2011. № 2. С. 287–290.
5. Кадочкін А., Шовіна Н. Метод проєктів як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. *Шкільна бібліотека плюс*. 2012. № 4. С. 66–69.
6. Корденко О. П., Бурова Л. М. Освітня технологія «метод проєктів»: етапи розробки в науково-методичній літературі. *Медична освіта*. 2012. № 4. С. 66–69.
7. Любіна Н. Н. Проєктні технології: сутність та особливості використання у навчальному процесі. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. Вип. 122. С. 144–148.
8. Малашенко К. М. Технологія проєктного навчання. *Завуч*. 2006. № 13 (271). С. 12–14.
9. Саєнкова О. Особистісно орієнтована технологія: метод проєктів : підручник для директора. Київ : Плеяди, 2005. № 9–10. С. 25–28.
10. Ставська Т. Г. Проєктна технологія навчання студентів. *Вісник Національного технічного університету України. Київський політехнічний інститут*. 2017. № 11. С. 133–136.
11. Тараїч Т. Трансформація ролі педагога в управлінні творчими процесами та практико-орієнтованими проблемами. *Підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів в післядипломній освіті*. 2013. № 13 (1(14)). С. 220–223.
12. Тесаловка С. Б. Метод проєктів як новітня методика реалізації навчального процесу. Актуальні проблеми педагогіки. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2013. № 18 (1 (14)). С. 220–223.
13. Троценко Д., Островір Н. Проєктні технології навчання інформатики в 6-му класі. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2022. Том 10, № 2. С. 46–54.
14. Morawski C. S. M. Teaching students in place: the languages of third space learning. *Cultural Studies of Science Education*. 2017. Vol. 12. P. 46–54.
15. Pecore J. L. From Kilpatrick's Project Method to Project-Based Learning. 2015. P. 155–171.

Розділ 5. DOI:

ГРУПОВА СОЦІАЛЬНА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Наталія Тимошенко

 0009-0000-2070-6666

У сучасних умовах суспільних трансформацій і воєнних викликів особливого значення набуває соціальна терапія як інноваційна форма групової роботи, спрямована на підтримку людей похилого віку. Вона забезпечує простір для відновлення соціальних зв'язків, розвитку адаптивності, попередження самотності та підвищення якості життя. Групова взаємодія виступає засобом соціального включення, активного старіння та розкриття внутрішнього потенціалу осіб пізнього віку.

§ 5.1. Соціальна терапія: сутність, мета та принципи у роботі з людьми похилого віку

Демографічне старіння населення є однією з найбільш значущих соціальних трансформацій ХХІ століття, яка ставить перед суспільством нові виклики у сфері соціального забезпечення та підтримки людей похилого віку, що актуалізує потребу в розробці та впровадженні ефективних методів соціальної роботи з цією категорією громадян.

Соціальна терапія як спеціалізована форма професійної діяльності набуває особливого значення в контексті роботи з людьми похилого віку, оскільки цей життєвий період характеризується комплексом біологічних, психологічних та соціальних змін, які потребують кваліфікованої підтримки та супроводу. Старіння супроводжується не лише фізіологічними змінами, а й трансформацією соціальних ролей, звуженням кола спілкування, можливою втратою близьких людей, що створює

передумови для виникнення почуття самотності, ізоляції та втрати сенсу життя.

Соціальна терапія як науково-практичний напрям сформувалася на перетині соціальної роботи, психології, медицини та педагогіки. В основі терапевтичного впливу лежить процедура соціальної допомоги, надання клієнту підтримки з боку оточення, ліквідація негативних наслідків взаємин. У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності соціальної терапії. Зарубіжні дослідники розглядають соціальну терапію як систему цілеспрямованих впливів на особистість з метою відновлення або компенсації порушених соціальних функцій та соціальної адаптації індивіда в суспільстві.

Вітчизняні науковці та практики визначають соціальну терапію як певну форму втручання у світ клієнта або ж його найближчого оточення, котра орієнтується на надання допомоги клієнту через вплив на соматичні та психічні функції його організму [8]. Зазвичай, вона застосовується саме на фоні сукупного загального складного становища соціальної групи чи окремої особистості або ж соціального неблагополуччя. Основна мета соціальної терапії – це оптимізація відносин у таких системах, як «людина – світ», «людина – група», «людина – людина». Соціальна терапія є однією із технологій соціальної роботи, а, отже, містить у собі різноманітні прийоми, методи, а також техніки впливу на особистість та її близьке оточення, спираючись на специфіку соціальної ситуації.

Соціальна терапія допускає і пряме втручання з метою усунення перешкод, що заважають повноцінному соціальному розвитку особистості, соціальної групи. Соціальна терапія як визначена форма втручання (інтервенції) у світ клієнта може бути розглянута як: метод «лікування», що впливає на психічні і соматичні функції організму; метод впливу, пов'язаний з навчанням і професійною орієнтацією; інструмент соціального контролю; як засіб комунікації [7]. Об'єктом соціальної терапії може бути не тільки сам клієнт з його особистими проблемами а й робота, житло, сусіди, друзі, знайомі тощо.

Теоретичною основою соціальної терапії з людьми похилого віку є низка концепцій та теорій, серед яких особливе значення мають:

– *теорія активності* (activity theory), розроблена Havighurst R.J. та Albrecht R. [5], постулює, що успішне старіння пов'язане з

підтриманням активного способу життя та соціальної залученості. Згідно з цією теорією, люди похилого віку потребують заміни втрачених соціальних ролей новими видами діяльності для збереження психологічного благополуччя;

– *теорія відчуження* (disengagement theory) Cumming E. та Henry W.E. [2], навпаки, розглядає процес поступового відходу від активного соціального життя як природний та взаємний процес між індивідом та суспільством. Хоча ця теорія піддається критиці за пасивний підхід до старіння, вона дозволяє зрозуміти певні поведінкові патерни людей похилого віку;

– *теорія життєвого шляху* (life course perspective) підкреслює важливість розуміння індивідуальної життєвої історії клієнта, накопиченого досвіду та контексту, в якому відбувалося його життя. Elder G.H. [3] зазначає, що життєві траєкторії формуються під впливом історичних подій, соціальних структур та індивідуальних виборів;

– *теорія континуїтету* (continuity theory) Atchley R.C. стверджує, що люди похилого віку прагнуть зберігати сталість у своїх переконаннях, цінностях та способі життя, адаптуючи їх до нових умов [1]. Ця теорія має важливе значення для розробки стратегій соціальної терапії, орієнтованих на підтримку ідентичності та самосприйняття клієнтів.

Мета соціальної терапії в роботі з людьми похилого віку полягає в підвищенні якості життя клієнтів через відновлення, збереження або компенсацію порушених соціальних функцій, сприяння соціальній адаптації, підтримку автономії та гідності особистості на всіх етапах старіння.

Дана мета конкретизується через систему взаємопов'язаних завдань:

– *підтримка та відновлення соціальних зв'язків*: сприяння збереженню існуючих та формуванню нових соціальних контактів, залучення людей похилого віку до групової взаємодії, громадської діяльності, волонтерства;

– *формування адаптивних стратегій поведінки*: допомога в пристосуванні до вікових змін, нових життєвих обставин, розвиток навичок подолання стресових ситуацій та психологічних криз;

– *активізація особистісного потенціалу*: стимулювання інтелектуальної, творчої, фізичної активності, підтримка прагнення до саморозвитку та самореалізації, формування позитивного самосприйняття;

– *профілактика соціальної ізоляції та депресивних станів*: раннє виявлення ознак соціального відчуження, самотності, депресії та застосування превентивних заходів;

– *сприяння збереженню автономії та незалежності*: підтримка здатності людей похилого віку до самообслуговування, прийняття рішень, контролю над власним життям настільки довго, наскільки це можливо;

– *освітня та інформаційна підтримка*: надання інформації про доступні соціальні сервіси, права та пільги, навчання навичкам, необхідним для адаптації до сучасних умов (наприклад, цифрова грамотність);

– *підтримка сімейної системи*: робота з родичами людей похилого віку, які здійснюють догляд, профілактика синдрому «вигорання» опікунів, медіація сімейних конфліктів;

– *створення сприятливого соціального середовища*: адвокація інтересів людей похилого віку, боротьба з ейджизмом, формування позитивного іміджу старості в суспільстві.

Головне завдання фахівця – не замінити клієнта у вирішенні його проблем, а створити умови для актуалізації його власних ресурсів, підтримати віру в себе та надати необхідні інструменти для подолання труднощів.

Ефективність соціально-терапевтичної роботи з людьми похилого віку значною мірою залежить від дотримання фундаментальних принципів, які визначають стратегію та тактику професійної діяльності соціального працівника. Отже:

– *принцип гуманізму та поваги до гідності особистості*. Даний базовий принцип соціальної роботи набуває особливого значення в контексті роботи з людьми похилого віку, які часто стикаються з проявами ейджизму та патерналізму. Поважати гідність означає визнавати цінність кожної людини незалежно від її віку, стану здоров'я, функціональних можливостей. Фахівець повинен спілкуватися з клієнтом як з повноправним партнером, уникаючи інфантилізації та зниження планки очікувань виключно через вік. Як підкреслюють Kane R.A. та Kane R.L. [6], принцип поваги до гідності включає визнання права людини похилого віку на: самовизначення та прийняття власних рішень, приватність та конфіденційність, висловлювання власної думки та участь у плануванні втручань, відмову від запропонованої допомоги, повагу до культурних, релігійних та особистих переконань;

– *принцип індивідуального підходу.* Незважаючи на те, що люди похилого віку мають певні спільні характеристики, кожен з них є унікальною особистістю з власною життєвою історією, цінностями, потребами та ресурсами. Принцип індивідуалізації вимагає від соціального працівника глибокого розуміння особистості клієнта, його біографії, сімейної ситуації, культурного контексту. Даний підхід передбачає: комплексну оцінку потреб та ресурсів клієнта, розробку персоналізованого плану втручання, урахування темпу та можливостей клієнта у процесі терапії, гнучкість у виборі методів та технік роботи, постійний моніторинг та адаптацію стратегії втручання;

– *принцип максимізації автономії та самовизначення.* Даний принцип тісно пов'язаний з концепцією емпauerменту та передбачає, що основна мета соціальної терапії – не створення залежності клієнта від допомоги, а підтримка його здатності до самостійного життя та прийняття рішень. Навіть за наявності функціональних обмежень важливо знаходити сфери, де людина може зберігати контроль та робити власний вибір. Як зазначає Пауне М. [9], соціальна робота з людьми похилого віку повинна базуватися на принципі емпauerменту (empowerment) – надання повноважень та ресурсів клієнтам для самостійного вирішення власних проблем. Адже, відчуття контролю над власним життям є одним з найважливіших чинників психологічного благополуччя в похилому віці;

– *принцип комплексності та міждисциплінарної співпраці.* Проблеми людей похилого віку мають мультифакторний характер і потребують інтегрованого підходу. Ефективна соціальна терапія передбачає координацію зусиль різних спеціалістів: соціальних працівників, психологів, лікарів, реабілітологів, юристів. Кожен спеціаліст вносить свій внесок у розв'язання проблем клієнта, але лише узгоджені дії команди можуть забезпечити комплексну підтримку. Міждисциплінарна команда працює не просто паралельно, а інтегровано: спеціалісти разом проводять оцінку потреб клієнта, розробляють план втручання, регулярно обмінюються інформацією та координують свої дії. Такий підхід дозволяє уникнути фрагментації послуг та дублювання зусиль;

– *принцип активної участі клієнта.* Людина похилого віку не є пасивним об'єктом допомоги, а виступає активним суб'єктом процесу змін. Соціальний працівник виступає в ролі фасилітатора, партнера, який підтримує клієнта у вирішенні його проблем, але не

вирішує ці проблеми замість нього. Активна участь клієнта передбачає його залучення до всіх етапів соціально-терапевтичного процесу: від визначення цілей до оцінки результатів. Принцип партнерства будується на основі діалогу, взаємної довіри та поваги. Клієнт є експертом у власному житті, і його знання та досвід мають бути інтегровані в процес втручання;

– *принцип опори на сильні сторони та ресурси.* Традиційна модель соціальної роботи часто фокусувалася на дефіцитах та проблемах клієнта. Сучасний підхід наголошує на важливості виявлення та активізації сильних сторін, здібностей, ресурсів особистості. Кожна людина, навіть за наявності значних труднощів, має певні ресурси: життєвий досвід, навички, соціальні зв'язки, особистісні якості, які можуть бути мобілізовані для подолання проблем. У роботі з людьми похилого віку особливо важливо визнавати їхній багатий життєвий досвід, мудрість, збережені компетенції. Фокус на сильних сторонах допомагає формувати позитивну самооцінку, віру в власні можливості, що є важливим чинником успішної адаптації;

– *принцип превентивності.* Профілактична спрямованість соціальної терапії передбачає раннє виявлення ризиків та проблем, запобігання їх загостренню та хронізації. У геронтологічній практиці особливо важливою є первинна профілактика, спрямована на підтримку здорового способу життя, збереження соціальної активності, формування позитивного ставлення до старіння. Вторинна профілактика включає раннє виявлення проблем (наприклад, депресії, соціальної ізоляції, жорстокого поводження) та своєчасне втручання. Третинна профілактика спрямована на запобігання ускладненням та погіршенню стану при вже наявних проблемах;

– *принцип систематичності та послідовності.* Соціальна терапія є процесом, який розгортається в часі та має певну логіку розвитку. Систематична робота передбачає регулярність контактів, послідовність етапів втручання, поступовість змін. Особливо важливою є послідовність у досягненні цілей: від простіших до складніших, від вужчих до ширших;

– *принцип культурної сензитивності.* Культурний контекст суттєво впливає на сприйняття старості, сімейні ролі, очікування від соціальних послуг. Соціальний працівник повинен бути обізнаний з культурними особливостями свого клієнта, поважати

його культурну ідентичність, адаптувати методи роботи до культурного контексту;

– *принцип конфіденційності та етичної відповідальності.*

Дотримання професійної етики, збереження конфіденційності інформації про клієнта, чесність у стосунках є фундаментальними принципами соціальної роботи. У роботі з людьми похилого віку можуть виникати складні етичні дилеми, пов'язані з балансом між автономією клієнта та його безпекою, конфлікти між інтересами клієнта та його родичів. Соціальний працівник повинен керуватися етичним кодексом професії та завжди діяти в інтересах клієнта.

Соціальна терапія є важливим напрямом професійної діяльності, спрямованої на підвищення якості життя людей похилого віку через комплексну підтримку їхнього фізичного, психологічного та соціального благополуччя.

§ 5.2. Групова взаємодія як механізм соціальної підтримки людей похилого віку

Соціальна ізоляція та самотність є одними з найбільш поширених проблем людей похилого віку в сучасному суспільстві. Дослідження показують, що від 20% до 34% людей віком понад 65 років відчувають себе самотніми, а соціальна ізоляція корелює з підвищеним ризиком депресії, когнітивних порушень, серцево-судинних захворювань та передчасної смертності [10]. У цьому контексті групова взаємодія набуває особливого значення як механізм соціальної підтримки, що дозволяє подолати ізоляцію, відновити соціальні зв'язки та підвищити якість життя людей похилого віку.

Групова робота в соціальній практиці має давню історію, сягаючи початку ХХ століття, коли почали використовувати групові методи для роботи з різними категоріями населення. У контексті роботи з людьми похилого віку групова взаємодія розглядається не лише як метод надання послуг, а як фундаментальний механізм підтримки психосоціального благополуччя та адаптації до вікових змін. Під груповою взаємодією

П. Горностаї пропонує розуміти динамічну систему взаємовпливів, інформаційний та емоційний обмін, трансформацію структури та конфігурації групових суб'єктів, що супроводжується

виникненням групових психологічних феноменів. Важливою характеристикою взаємодії є соціальна дистанція (соціальна близькість) між соціальними об'єктами (груповими суб'єктами), тобто певна сукупність вимірів, що утворюються завдяки близькості між ними [4]. Іншої думки думки дотримується О. Саркісова. Авторка розглядає групову взаємодію як соціальну взаємодію, яка розглядається в контексті приналежності людей до певних реальних соціальних груп, тобто груп які реально існують в суспільстві. При цьому можна включати до розгляду як взаємодію між окремими індивідами та їх угрупованнями в середині групи (внутрішньогрупова взаємодія), так і за її межами (міжгрупова взаємодія). Контакти між учасниками групи мають бути не тільки просторовими і психологічними, а й соціальними, що означає постійний і систематичний обмін соціальними діями, наявність стійких соціальних відносин. Вищою формою таких відносин виступає групова діяльність між учасниками однієї групи чи кількох груп [11].

Отже, групова взаємодія в контексті соціальної роботи з людьми похилого віку може бути визначена як динамічний процес безпосереднього або опосередкованого впливу учасників групи один на одного, що характеризується системою соціальних зв'язків, комунікацій та взаємин, спрямованих на досягнення спільних цілей, взаємну підтримку та задоволення соціально-психологічних потреб особистості.

Розуміння механізмів групової взаємодії базується на кількох теоретичних підходах:

– *теорія соціальної підтримки* розглядає групу як джерело різних типів підтримки: емоційної (емпатія, турбота, любов), інструментальної (практична допомога), інформаційної (поради, інформація) та оціночної (зворотний зв'язок, підтвердження). Так, для людей похилого віку, які часто втрачають природні джерела підтримки через смерть близьких, вихід на пенсію або зниження мобільності, групи можуть стати важливим компенсаторним ресурсом;

– *теорія соціального порівняння* пояснює, що люди оцінюють себе через порівняння з іншими, особливо з тими, хто перебуває в подібній ситуації. У групах людей похилого віку соціальне порівняння може мати терапевтичний ефект: учасники бачать, що їхні проблеми не унікальні, що інші справляються зі

схожими труднощами, що знижує почуття ізоляції та безпорадності;

– *теорія соціального навчання* підкреслює роль спостереження та моделювання поведінки інших людей у процесі навчання. У групах люди похилого віку можуть спостерігати успішні стратегії подолання труднощів, засвоювати нові навички через взаємодію з іншими членами групи;

– *психодинамічна теорія груп* виділяють терапевтичні фактори групової взаємодії, які є універсальними для різних типів груп: вселяння надії, універсальність досвіду, альтруїзм, розвиток навичок соціалізації, імітативна поведінка, катарсис, групова згуртованість. Ці фактори особливо значущі для людей похилого віку, оскільки сприяють подоланню екзистенційної тривоги, відчуття непотрібності та втрати сенсу життя;

– *теорія соціальної ідентичності* стверджує, що приналежність до групи формує частину Я-концепції індивіда і впливає на самооцінку. Для людей похилого віку, які втрачають професійну ідентичність після виходу на пенсію, членство в групі може надати нову позитивну соціальну ідентичність, почуття приналежності та значущості.

Як зазначає П. Горностай, групова взаємодія є одним із ключових понять соціальної психології груп, оскільки описує широке коло процесів і станів, у яких перебувають групи різної величини, спрямування, рівня розвитку тощо. Проблема групової взаємодії не є абсолютно новою для вітчизняної та світової психологічної науки, але багато її аспектів залишаються недостатньо розробленими в сучасній соціальній психології. Незважаючи на розмаїття концепцій і теорій групової взаємодії, є спільні моменти, один з яких може бути пов'язаний з моделлю групової психіки. Перевага цієї моделі в тому, що вона дає змогу аналізувати найбільш істотні чинники групової взаємодії, що належать до групової свідомості та групового несвідомого [4].

Групова взаємодія впливає на благополуччя людей похилого віку через кілька взаємопов'язаних механізмів:

– *подолання соціальної ізоляції та самотності*. Найбільш очевидний механізм – це надання можливостей для регулярної соціальної взаємодії. Групи забезпечують структуровані можливості для спілкування, формування нових дружніх стосунків, відчуття приналежності до спільноти;

– *емоційна підтримка та емпатія*. У групах люди похилого віку знаходять розуміння та емпатію від тих, хто має схожий досвід. Можливість поділитися своїми переживаннями, бути почутим без осуду має глибокий терапевтичний ефект. Емоційна підтримка діє як буфер стресу, захищаючи від негативного впливу життєвих труднощів на здоров'я;

– *нормалізація досвіду та зменшення стигми*. У групах учасники усвідомлюють, що їхні проблеми, страхи, переживання не є унікальними або ненормальними. Це знижує почуття стигми, особливо щодо таких проблем, як депресія, когнітивні порушення, фізичні обмеження;

– *обмін досвідом та стратегіями подолання*. Групи створюють простір для обміну практичними порадами, стратегіями подолання труднощів, інформацією про ресурси. Люди похилого віку вчаться один у одного, як справлятися з хронічними захворюваннями, управляти фінансами, використовувати технології. Навчання від рівних часто є більш ефективним, ніж навчання від професіоналів, оскільки базується на довірі та спільному досвіді;

– *відчуття корисності та значущості через альтруїзм*. Можливість допомагати іншим, ділитися власним досвідом та мудрістю є важливим джерелом смислу життя для людей похилого віку. У групах люди похилого віку виступають не лише як отримувачі допомоги, а як активні учасники, що підтримує їхню гідність та самоповагу;

– *розвиток та підтримка когнітивних функцій*. Соціальна взаємодія стимулює когнітивну активність: спілкування вимагає уваги, пам'яті, мислення, вербальних навичок. Люди похилого віку з більш широкими соціальними мережами та регулярною соціальною активністю мають нижчий ризик когнітивного зниження та деменції;

– *мотивація до активності та самодогляду*. Групова взаємодія стимулює людей похилого віку бути активними, доглядати за собою, виходити з дому. Антиципація зустрічі з групою надає структуру повсякденному життю, мотивує підтримувати фізичну активність та зовнішній вигляд. Соціальна інтеграція асоціюється з кращими показниками фізичного здоров'я та довголіття;

– *формування нової соціальної ідентичності*. Після виходу на пенсію, втрати близьких, зміни ролей у сім'ї люди похилого віку

можуть відчувати кризу ідентичності. Членство в групі надає нову позитивну ідентичність, почуття приналежності, статусу. Особливо це важливо для груп, організованих навколо значущих видів діяльності або соціальної місії.

Незважаючи на численні переваги групової взаємодії, існують бар'єри та виклики, які потребують уваги:

– *стигма щодо участі в групах.* Деякі люди похилого віку можуть сприймати участь у групах, особливо терапевтичних, як ознаку слабкості або психічного розладу. Подолання стигми вимагає освітньої роботи, презентації груп як нормальних та позитивних форм соціальної активності;

– *транспортні та фізичні бар'єри.* Обмежена мобільність, відсутність транспорту, фінансові труднощі можуть перешкоджати участі. Організатори мають передбачати транспортну допомогу, домашні візити для залучення до груп, онлайн-формати для тих, хто не може відвідувати особисто;

– *конфлікти та динаміка групи.* Групи не завжди гармонійні; можуть виникати конфлікти, формуватися підгрупи, з'являтися домінуючі або пасивні учасники. Професійне управління груповою динамікою є критичним для успіху. Фасилітатор має бути готовим працювати з конфліктами конструктивно, забезпечувати інклюзивність, підтримувати групові норми поваги та толерантності;

– *втрати та горе.* У групах людей похилого віку неминучі ситуації хвороби, госпіталізації, смерті учасників. Це створює емоційне навантаження на групу, але водночас може стати можливістю для взаємної підтримки в горі, обговорення екзистенційних тем. Фасилітатор має вміти підтримувати групу в таких ситуаціях, ритуалізувати прощання, меморіалізувати пам'ять;

– *когнітивні обмеження.* Учасники з когнітивними порушеннями можуть мати труднощі з підтриманням уваги, запам'ятовуванням інформації, розумінням складних дискусій. Це вимагає адаптації методів роботи, але не є абсолютним протипоказанням для групової участі. Існують спеціалізовані групи для людей з деменцією, які фокусуються на збережених здібностях та емоційному досвіді.

Групова взаємодія є одним з найбільш ефективних та багатофункціональних механізмів соціальної підтримки людей похилого віку в сучасних умовах демографічного старіння населення. Участь у групових формах роботи має комплексний

позитивний вплив на фізичне, психологічне та соціальне благополуччя людей похилого віку через активізацію множинних механізмів: подолання соціальної ізоляції та самотності, надання емоційної та інструментальної підтримки, обмін досвідом та стратегіями подолання труднощів, відчуття корисності через альтруїзм, когнітивну стимуляцію, формування нової позитивної соціальної ідентичності.

Подальший розвиток практики групової роботи з людьми похилого віку потребує інтеграції інноваційних підходів, зокрема цифрових технологій та онлайн-форматів, розширення інтергенераційних програм, підготовки кваліфікованих фахівців та формування в суспільстві розуміння цінності групової взаємодії як інвестиції в здорове та активне старіння.

§ 5.3. Соціальні групи як простір безпеки та розвитку для людей похилого віку

У сучасному суспільстві, що характеризується високим темпом життя, індивідуалізацією та цифровізацією, люди похилого віку часто опиняються на маргінесі соціальних процесів, відчуваючи ізоляцію, втрату соціальних зв'язків та значущості. У цьому контексті соціальні групи набувають особливого значення як простори, де люди похилого віку можуть відчути психологічну безпеку, підтримку, прийняття та можливості для особистісного розвитку. Соціальні групи – це відносно стійкі об'єднання людей, які взаємодіють між собою, усвідомлюють свою належність до певної спільноти та об'єднані спільними інтересами, цілями, нормами або діяльністю.

Соціальна група формується на основі соціальної взаємодії та соціальних відносин між її членами, що визначають структуру, ролі, статуси та способи комунікації всередині групи.

У соціології та соціальній роботі розрізняють такі основні типи соціальних груп:

- *малі групи*: об'єднання з безпосередніми міжособистісними контактами (сім'я, колектив, група підтримки);
- *великі групи*: соціальні спільноти, де взаємодія опосередкована (професійні об'єднання, національні спільноти, релігійні громади);

- *формальні*: створені офіційно, із чіткою структурою та правилами (організації, клуби, навчальні групи);
- *неформальні*: утворюються спонтанно, на основі симпатій, інтересів чи потреб у підтримці.

Для людей похилого віку соціальні групи мають особливе значення, оскільки виступають простором соціальної підтримки, безпеки, спілкування та розвитку, допомагають долати самотність, зберігати ідентичність і підтримувати активність у суспільстві.

Соціальні групи, як формальні та неформальні об'єднання людей похилого віку, відіграють ключову роль у забезпеченні як безпеки, так і розвитку цієї вікової категорії. Концепція групи як «безпечного простору» походить з гуманістичної психології та підкреслює важливість створення середовища, вільного від осуду, дискримінації та загроз, де люди можуть бути автентичними, ділитися своїм досвідом та розвиватися.

Через участь у групах взаємодопомоги, університетах третього віку, громадських клубах чи інших соціальних мережах літні люди отримують підтримку, що зменшує ризик соціальної ізоляції, стресу, відчуття марності або покинутості – психологічних станів, які часто супроводжують старіння. Такі групи сприяють створенню безпечного простору для обміну досвідом, реалізації внутрішнього потенціалу, навчання новим навичкам і зайняттю дозвіллям, що є важливими складовими гідного та активного старіння. У формальних мережах соціальної підтримки – через державні програми, заклади соціального обслуговування – створюються умови для медико-соціальної допомоги, догляду, доступу до правових і соціальних сервісів, що підвищують відчуття безпеки. Неформальні групи – сім'я, сусіди, добровольчі об'єднання – забезпечують емоційну підтримку, який істотно впливає на якість життя. В Україні існує розуміння значення таких мереж – у тому числі через програму університетів третього віку (від 45 років), що дає людям похилого віку можливість здобувати нові знання та соціалізуватися.

Для людей похилого віку соціальні групи виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є захисним фактором, що оберігає від соціальної ізоляції, самотності, депресії; з іншого – це середовище для розвитку, самореалізації, навчання та активного старіння. Активна залученість до життя через міжособистісні стосунки та продуктивну діяльність є одним з ключових

компонентів благополучної старості поряд з уникненням хвороб та підтриманням високого рівня когнітивних і фізичних функцій.

У практиці соціальної роботи існує різноманіття групових форм роботи з людьми похилого віку, кожна з яких має специфічні цілі та характеристики. Зупинимось більш детальноше.

– *терапевтичні групи* спрямовані на вирішення психологічних та емоційних проблем учасників. Вони можуть бути зорієнтовані на роботу з депресією, тривогою, горем від втрати близьких, адаптацією до хронічних захворювань. Такі терапевтичні групи для людей похилого віку потребують адаптації традиційних методів з урахуванням їх вікових особливостей: повільніший темп, більша структурованість, акцент на підтримці та валідації досвіду;

– *групи ремінісценції* базуються на методі life review therapy, спогади розглядаються як природний процес переосмислення життєвого шляху в похилому віці. Використання ремінісцентної терапії в групах ефективна для зменшення симптомів депресії та покращення психологічного благополуччя людей похилого віку;

– *психоосвітні групи* спрямовані на надання інформації та розвиток навичок у специфічних сферах: управління хронічними захворюваннями, здоровий спосіб життя, фінансове планування, цифрова грамотність;

– *групи взаємодопомоги* базуються на принципі взаємної підтримки людей зі схожим досвідом. Учасники є одночасно отримувачами та надавачами допомоги, що підвищує почуття компетентності та значущості. Для людей похилого віку особливо цінним є можливість бути корисним іншим, що підтримує відчуття власної цінності;

– *рекреаційні та дозвілєві групи* організовані навколо спільних інтересів та хобі: арт-терапія, музична терапія, танцювальна терапія, садівництво, рукоділля, літературні клуби. Участь у дозвілєвих групах асоціюється з нижчим рівнем депресії та вищою якістю життя людей похилого віку;

– *інтергенераційні групи* об'єднують представників різних поколінь для взаємного навчання та підтримки. Такі інтергенераційні програми сприяють подоланню ейджизму, передачі досвіду та культурних цінностей, а також надають людям похилого віку відчуття значущості через менторську роль;

– *онлайн-групи та віртуальні спільноти* набувають особливого значення в контексті цифровізації суспільства та в

умовах обмежень, таких як пандемія COVID-19. Дані онлайн-групи можуть бути ефективними для подолання соціальної ізоляції, особливо для людей з обмеженою мобільністю.

Ефективна групова робота з людьми похилого віку вимагає врахування їхніх специфічних потреб та особливостей. До таких особливостей можна віднести:

– *розмір та склад групи.* Оптимальний розмір групи для людей похилого віку – 5-8 осіб. Менші групи забезпечують більше можливостей для участі кожного члена, що важливо для людей з сенсорними порушеннями або когнітивними труднощами. Певна подібність учасників (за віком, статтю, типом проблем) сприяє згуртованості, але надмірна гомогенність може обмежувати різноманітність перспектив;

– *фізична доступність та комфорт.* Приміщення для групових занять має бути легко доступним для людей з обмеженою мобільністю, обладнаним пандусами, ліфтами. Важливі комфортні меблі, хороше освітлення, акустика, температурний режим. Місце розташування має бути доступним громадським транспортом або передбачати транспортну допомогу;

– *тривалість та частота зустрічей.* Типова тривалість групової сесії для людей похилого віку – 60-90 хвилин, що коротше, ніж для молодших груп, з урахуванням можливої втомлюваності. Рекомендується включати перерви, особливо для довших сесій. Частота зустрічей, зазвичай, щотижнева або двічі на місяць;

– *темп та структура роботи.* Групова робота з людьми похилого віку вимагає повільнішого темпу, більше часу для висловлювань, обміркування інформації. Структурованість сесій (чіткий порядок денний, передбачувані елементи) надає почуття безпеки та контролю. Водночас, важлива гнучкість для адаптації до потреб та інтересів групи;

– *комунікаційні стратегії.* Фасилітатор має використовувати чітку, повільну мову, уникати жаргону, перевіряти розуміння. Для учасників з порушеннями слуху важливі візуальні допоміжні засоби, сидіння в колі обличчям один до одного, використання мікрофонів. Для людей з когнітивними порушеннями корисні повторення, письмові нагадування, візуальні підказки;

– *роль фасилітатора.* У роботі з людьми похилого віку фасилітатор групи часто є більш активним та директивним, ніж у

роботі з молодшими дорослими. Він надає структуру, підтримує фокус дискусії, забезпечує участь усіх членів, включаючи тихих або маргіналізованих. Водночас, важливо балансувати між підтримкою та надмірним контролем, що може інфантилізувати учасників;

– *врахування культурних та гендерних особливостей.* Покоління нинішніх людей похилого віку виросло в інших культурних умовах, з іншими нормами щодо приватності, емоційного самовираження, гендерних ролей. Фасилітатор має бути чутливим до культурного контексту, поважати традиційні цінності, адаптувати методи роботи.

Соціальні групи є природним середовищем для навчання та розвитку соціальних навичок людей похилого віку через кілька механізмів. Зупинимося більш детально на деяких із них.

– *Моделювання та спостереження.* Згідно з теорією соціального навчання, люди вчаться через спостереження за поведінкою інших та її наслідками. У групах люди похилого віку можуть спостерігати, як інші учасники справляються з подібними проблемами, які стратегії використовують, що є успішним. Це особливо цінно для розвитку навичок подолання труднощів.

– *Зворотний зв'язок та рефлексія.* Група надає можливість отримувати зворотний зв'язок про власну поведінку, комунікаційні патерни, міжособистісний вплив. Такі обговорення досвіду в групі, різні перспективи інших учасників сприяють критичній рефлексії та інсайтам.

– *Практика нових навичок.* Група є відносно безпечним середовищем для експериментування з новою поведінкою, випробування нових ролей. Наприклад, людина, яка боїться конфліктів, може практикувати асертивність у груповому контексті з підтримкою фасилітатора та інших учасників.

– *Обмін знаннями та досвідом.* Peer education (освіта від рівних) є ефективною стратегією для людей похилого віку. Dorgo S. та colleagues (2009) показали, що програми, де люди похилого віку виступають як лідери або ментори для своїх однолітків, ефективні для зміни поведінки та навчання здоровому способу життя.

– *Когнітивна стимуляція.* Соціальна взаємодія, дискусії, обмін ідеями стимулюють когнітивну активність. Наприклад, соціальна залученість асоціюється з нижчим ризиком когнітивного зниження та деменції. Групи, що включають інтелектуально

стимулюючі активності (літературні клуби, дискусійні групи, навчання), особливо корисні для когнітивного здоров'я.

Для людей похилого віку, які пережили травматичний досвід, втрати, кризи, група може стати простором для зцілення та відновлення. Наприклад, до таких груп відносяться:

– *групи підтримки при горі та втратах*. У похилому віці люди неминуче стикаються зі смертю близьких – подружжя, друзів, іноді, навіть, дітей. Переживання горя в похилому віці має специфіку: може ускладнюватися множинними втратами, соціальною ізоляцією, власними проблемами здоров'я. Такі групи підтримки при горі надають: нормалізацію переживань горя; емоційну підтримку від тих, хто має схожий досвід; моделі адаптивного горювання; простір для вираження складних емоцій (провина, гнів, полегшення); підтримку в перебудові ідентичності після втрати;

– *групи для осіб, що доглядають*. Догляд за близькою людиною з хронічним захворюванням або деменцією є значним стресором, що може призводити до синдрому вигорання, депресії, погіршення власного здоров'я опікуна. Групи підтримки для осіб, що доглядають, надають: емоційну валідацію та підтримку; практичні поради та стратегії догляду; зменшення почуття ізоляції; інформацію про ресурси та сервіси;

– *групи для людей з хронічними захворюваннями*. Хронічні захворювання (діабет, серцево-судинні захворювання, артрит) поширені в похилому віці і вимагають постійного самоконтролю та адаптації способу життя;

– *підтримка при психічних розладах*. Депресія, тривожні розлади поширені серед людей похилого віку, але часто не діагностуються та не лікуються через стигму. Групи когнітивно-поведінкової терапії, групи психоосвіти про депресію можуть бути також ефективними.

Соціальні групи можуть бути не лише простором для внутрішнього розвитку, але й платформою для соціальної активності, громадянської участі, адвокації:

– *адвокаційні групи*. Організації та групи самоадвокації людей похилого віку борються за права, інтереси, покращення умов життя старшого покоління. Участь у таких групах надає почуття агентності, колективної сили, можливості впливати на соціальну політику;

– *волонтерство та громадська діяльність.* Групи, організовані навколо волонтерської діяльності, надають людям похилого віку можливість робити внесок у суспільство, відчувати свою корисність;

– *інтергенераційні групи як міст між поколіннями.* Інтергенераційні програми створюють можливості для взаємодії та співпраці між поколіннями. Такі програми зменшують ейджизм та стереотипи, надають людям похилого віку менторську роль, сприяють передачі культурних цінностей та навичок та створюють взаємну вигоду для всіх поколінь;

– *групи соціальних інновацій.* Концепція «silver economy» та «productive aging» підкреслює економічний та соціальний потенціал людей похилого віку. Групи соціального підприємництва, де люди похилого віку є ініціаторами та учасниками бізнес-проектів, інновацій, демонструють активну позицію та вклад у економіку.

Створення та підтримка груп як безпечного та розвиваючого простору для людей похилого віку пов'язане з певними викликами.

Баланс між підтримкою та патерналізмом. Існує ризик надмірної опіки, інфантилізації людей похилого віку в групах, особливо коли фасилітатори або молодші учасники приймають патерналістську позицію. Важливо підтримувати автономію, самовизначення учасників, уникати ставлення «ми знаємо краще».

Інклюзія найбільш вразливих. Люди з найбільшим ризиком соціальної ізоляції (дуже літні, з важкими функціональними обмеженнями, когнітивними порушеннями, що живуть у сільській місцевості) часто мають найбільші бар'єри для участі в групах. Необхідні спеціальні зусилля для їх залучення: аутріч, транспортна допомога, адаптація методів роботи, домашні візити.

Управління конфліктами та складною поведінкою. У групах можуть виникати конфлікти, з'являтися учасники з домінантною або деструктивною поведінкою. Професійна компетентність фасилітатора в управлінні груповою динамікою є критичною. Потрібно встановлювати чіткі норми та втручання в ситуації порушення меж.

Втрати та завершення. У групах людей похилого віку неминучі ситуації хвороби, інституціалізації, смерті учасників. Це створює горе та стрес для групи, але також може бути можливістю

для взаємної підтримки, обговорення екзистенційних тем. Фасилітатор має вміти підтримувати групу в таких ситуаціях.

Етичні дилеми конфіденційності. Можуть також виникати ситуації, коли фасилітатор дізнається про ризики для здоров'я або безпеки учасника (суїцидальні думки, жорстоке поведіння, самозанедбання). Баланс між конфіденційністю та обов'язком допомогти вимагає етичної рефлексії та прозорої комунікації про межі конфіденційності.

Ефективність групової роботи залежить від врахування специфічних потреб людей похилого віку: доступності, комфорту, повільнішого темпу, структурованості, культурної сензитивності. Різноманітність типів груп дозволяє підібрати форму роботи, що відповідає індивідуальним потребам та перевагам.

Соціальні групи для людей похилого віку є багатофункціональним простором, що одночасно надає психологічну безпеку, захист від соціальної ізоляції та можливості для особистісного розвитку, навчання, творчості, соціальної активності. Створення такого простору вимагає професійної компетентності фасилітатора, розуміння специфічних потреб людей похилого віку, дотримання етичних принципів поваги до гідності та автономії.

Різноманітність типів груп – від терапевтичних до рекреаційних, від підтримки при кризах до соціального активізму – дозволяє відповідати на широкий спектр потреб людей похилого віку. Емпіричні дослідження підтверджують позитивний вплив групової участі на психологічне благополуччя, когнітивне здоров'я, соціальну інтеграцію, якість життя.

У контексті демографічного старіння населення розвиток доступних, інклюзивних, культурно-чутливих групових програм для людей похилого віку є важливим напрямом соціальної політики та практики соціальної роботи. Інвестиції в такі програми є інвестиціями в здорове, активне, гідне старіння та соціальну згуртованість суспільства

Висновки до п'ятого розділу

Групова соціальна терапія є одним із найефективніших інструментів сучасної соціальної роботи з людьми похилого віку, оскільки поєднує терапевтичний, освітній та соціальний потенціали. Вона створює умови для підвищення якості життя осіб

старшого віку шляхом активізації внутрішніх ресурсів, зміцнення соціальних зв'язків і формування відчуття приналежності до спільноти. Соціальна терапія у геронтологічній практиці виконує не лише компенсаторну, а й розвивальну функцію. Вона спрямована на підтримку психологічної стабільності, подолання самотності, формування почуття сенсу життя та гідності. Успішне старіння, можливе лише за умов збереження соціальної активності та участі у значущих видах діяльності. Саме групова соціальна терапія створює такі можливості, сприяючи соціальній залученості, самореалізації та розвитку.

Групова форма роботи виступає потужним ресурсом психологічної та соціальної підтримки. Група є безпечним простором, де літня людина може отримати емпатію, розуміння, визнання, навчитися новим моделям взаємодії та отримати стимул до активності. Участь у групах сприяє зниженню рівня тривожності й депресії, покращує когнітивні функції, підвищує самооцінку та мотивацію до самодогляду.

Соціальна терапія ґрунтується на принципах гуманізму, індивідуалізації, емпатерменту, партнерства та культурної сензитивності. У центрі уваги залишається особистість людини похилого віку з її унікальним досвідом, правом на автономію та самовизначення. Завдання фахівця – не замінити клієнта у вирішенні його проблем, а створити умови для самостійного подолання труднощів і розкриття власного потенціалу.

Досвід показує, що участь у соціальних групах суттєво підвищує рівень психоемоційного благополуччя, знижує ризики соціальної ізоляції та погіршення здоров'я. Групи стають важливим соціальним ресурсом, що підтримує відчуття значущості, корисності й гідності людини навіть у пізньому віці. Отже, групова соціальна терапія – це не лише інноваційна технологія соціальної роботи, а й гуманістична філософія взаємодії, яка визнає цінність кожного віку. Її розвиток потребує інтеграції міждисциплінарних підходів, упровадження цифрових форматів групової підтримки та формування в суспільстві позитивного образу старіння як періоду активності, мудрості та соціальної участі.

Список використаних джерел

1. Atchley R. C. A Continuity Theory of Normal Aging. *The Gerontologist*. 1989. № 29(2). С. 183–190. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2519525/> (дата звернення: 10.09.2025).

2. Cumming E., Henry W. E. Growing Old: The Process of Disengagement. New York: Basic Books, 1961. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/ageing-and-society/article/abs/cumming-e-and-henry-w-growing-old-the-process-of-disengagement-basic-books-new-york-1961-reprint-arno-new-york-1979-isbn-0405-118147/8902DA0CA80B97235183711DA0BFB59A> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Elder G. H., Jr. Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly*. 1994. № 57(1). С. 4–15. URL: <https://www.cpc.unc.edu/resources/publications/bib/260/> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Горностай П. П. Групова взаємодія як динаміка свідомого і несвідомого групи. *Психологія груп та міжособових відносин*. 2018. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734750/1/Gorn2018-1.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Havighurst R. J. Successful Aging. *The Gerontologist*. 1961. № 1(1). С. 8–13. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1962-00847-001> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Kane R. A., Kane R. L. Assessing Older Persons: Measures, Meaning, and Practical Applications. New York: Oxford University Press, 2000. URL: https://rutgers.primo.exlibrisgroup.com/discovery/fulldisplay?vid=01RUT_I NST:01RUT&tab=Everything&docid=alma991017997109704646 (дата звернення: 10.09.2025).
7. Корпач Н. І. Соціальні терапії в практиці соціально-педагогічної роботи. *Педагогіка: зб. наук. праць: матеріали 7-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти»* (Луцьк, 18–19 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. С. 142–148.
8. Купрійчук І. С., Ситняківська С. М. Методика соціальної терапії. *Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності*. 2022. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/34893> (дата звернення: 10.09.2025).
9. Payne M. Modern Social Work Theory. 4th ed. Chicago: Lyceum Books, 2014. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=f_JGEAAQBAJ (дата звернення: 08.09.2025).
10. Perissinotto C. M., Stijacic Censer I., Covinsky K. E. Loneliness in Older Persons: A Predictor of Functional Decline and Death. *Archives of Internal Medicine*. 2012. № 172(14). С. 1078–1084. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22710744/> (дата звернення: 12.09.2025).
11. Саркісова О. Ю. Сутність поняття «групова взаємодія» як соціальної, психологічної та педагогічної категорії. *Наукові праці НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua> (дата звернення: 10.09.2025).

Розділ 6. DOI:

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНІКИ В МЕТОДІ АКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ У ГРУПОВІЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ РОБОТІ

Ілона Храпко

 0000-0002-3797-2378

Ірина Сірик

 0000-0003-2229-5690

Сучасна практична психологія переживає етап інтенсивного розвитку методів глибинно-психологічного пізнання, спрямованих на виявлення несвідомих детермінант поведінки та психокорекцію деструктивних тенденцій психіки. У цьому контексті особливої актуальності набуває інтеграція арт-терапевтичних технік у систему активного соціально-психологічного пізнання (АСПП), що дозволяє наблизитися до символічної «мови» несвідомого через візуальні образи, обминаючи захисні механізми раціоналізації та витіснення. Даний розділ присвячено теоретичному обґрунтуванню та практичній демонстрації застосування методу роботи з авторськими тематичними психомалюнками та неавторськими художніми творами у процесі діагностики та корекції особистісних проблем, зумовлених едіповою залежністю, травматичним досвідом та порушеннями об'єктних відносин.

§ 6.1. Психокорекція деструктивних тенденцій психіки обумовлених едіповою залежністю з використанням арт-терапевтичних технік

На сучасному етапі розвитку практичної психології увага приділяється методам глибинно-психологічного пізнання психіки з орієнтацією на вивчення її внутрішніх механізмів. Прагнення

науковців до інструментального поповнення психологічної практики методами, які дозволяють ефективніше здійснювати діагностику та корекцію внутрішньої проблематики суб'єкта, є виправданим у зв'язку із зростанням запиту на послуги психологічної служби. На даному етапі розвитку практичної психології актуальним є застосування арт-терапевтичних технік у роботі практичного психолога, що набуває різних відтінків залежно від напрямку його роботи.

Арт-терапевтичні техніки реалізуються в методі активного соціально психологічного пізнання (АСПП), розробленого академіком АПН України Т.С Яценко. Феноменологічний підхід, який лежить в основі методу АСПП, передбачає внутрішнє розуміння психічних явищ самим суб'єктом, без їх стандартизованої інтерпретації. Такий підхід до розуміння феномену психіки полегшує виявлення логіки несвідомого у взаємозв'язку із свідомим. Арт терапевтичні техніки, зокрема метод роботи з використанням тематичних психомалюнків, неавторського малюнку, робота з камінцями тощо сприяють наближенню до образності «мови» несвідомого. Практична психологія в контексті психодинамічного підходу виступає як навчання творчості через відсутність готових алгоритмізованих технік та орієнтації на неповторність феномену психічного кожної особи. Глибинна психокорекція пов'язана з виявленням особистісних передумов труднощів у спілкуванні вона спрямована на дослідження явищ психіки в єдності свідомої та несвідомої сфер [3].

Цілісний психоаналіз комплексу тематичних малюнків дозволяє виявити логіку несвідомого та об'єктивувати деструктивні тенденції до психологічної імпотенції та психологічної смерті, що символічно виявляється в тенденціях повернення в лоно матері, до самопокарання та до саморуйнування. Переживання суб'єктом емоційної депривації, що пов'язана з батьківською сім'єю, а надалі і шкільним колективом, зумовило виникнення тенденції до психологічної смерті [5]. Тенденція до психологічної смерті – це глибинно-психологічна тенденція, що знаходить вираження в готовності до вияву енергії мортідо та породжує деструктування поведінки суб'єкта з оточуючими людьми та предметним світом.

У процесі роботи з неавторськими малюнками виявлено фіксації на шкільних переживаннях, пов'язаних з образами, знущаннями однолітків. У процесі роботи із комплексом тематичних психомалюнків об'єктивовано вплив пережитої травми

стосунків з батьком на психіку протагоніста. Пережита травма знаходить вираження у відчутті безперспективності існування, внутрішньої драми, страху самотності тощо [1].

Метод арт-терапії використовується в різних напрямках, основні з яких є психодинамічний та гуманістичний. Коротко окреслимо основні положення вищевказаних підходів. Психодинамічний підхід в арттерапії базується на концепціях З. Фрейда та К. Юнга, де акцентується на символічному характері функціонування несвідомого. Одним з представників психодинамічного підходу в арттерапії є М. Наумбург, яка стверджує, що фантазії та фобії клієнтів, легше виражати за допомогою творчих засобів, ніж вербально. М. Наумбург твердить: «Техніка арттерапії заснована на визнанні того, що особа, незалежно від творчих здібностей, має приховану можливість проектувати свої внутрішні конфлікти у формі зображувального мистецтва. Малюнки клієнтів демонструють їх внутрішні переживання, при цьому після промальовування переживання стають більш чіткими за формою» [4, с. 35]. Так створення образів в арттерапії спрямоване на структурування, переосмислення суб'єктом травмивних переживань та відчуттів.

У практиці психокорекції за методом АСПН (розробленого академіком АПН України Т.С. Яценко) [4; 5; 6] використовуються такі арттерапевтичні техніки: а) окремі малюнки на задану (психологом) або запропоновану автором малюнку тему (наприклад: «Самотність»; «Розчарування»; «Розлучення», «Конфлікт» тощо); б) спільне малювання, коли група або декілька учасників групи малюють на одному аркуші власні відчуття сприйняття проблеми членами групи, настрою учасників та ін; в) додаткове малювання, коли малюнок передається по колу і кожний з учасників продовжує доповнювати малюнок чи вносити корективи у попереднє зображення; г) психоаналіз комплексу тематичних малюнків; д) робота з чужими малюнками, (наприклад з картиною М. Реріха «Мадонна Лаборіс» та ін) [4].

Метод АСПН ґрунтується на феноменологічному підході, який передбачає цілісне пізнання психіки суб'єкта в її свідомих і несвідомих виявах. Даний метод синтезує підходи які відповідають вимогам психодинамічної теорії, а саме: психоаналіз, гештальтпсихологія, онтопсихологія, теорія психосинтезу, трансперсональна психологія, гуманістична психологія [3]. Так з гуманістичної теорії використано чинник взаємної емпатії,

прийняття, орієнтації на життєствердне, оптимістичне розуміння сенсу життя та його індивідуальної неповторності (екзистенційний підхід); гештальту – цілісність і орієнтацію на оживлення «травм минулого» через актуалізацію їх у поведінці, пізнання їхніх першопричин і здобуття внутрішньої гармонії суб'єктом, психоаналітичний – цілісність аналізу вербального й невербального групового матеріалу та індивідуальної поведінки з метою проникнення в логіку несвідомого та виокремлення внутрішньої стабілізованої суперечності «Я» тощо [7].

Психокорекційна робота в групах АСПП зорієнтована на об'єктивування глибинно-психологічних передумов труднощів спілкування, породжених особистісною проблемою, тобто внутрішньою суперечливістю психіки. Для психолога проблема набуває статусу особистісної, коли необхідна інформація для її розв'язання залишається неусвідомленою суб'єктом. Суб'єкт семантичного контексту проблеми не усвідомлює, а усвідомлює лише її наслідки (дратівливість, агресивність, тривожність тощо). Таким чином, психокорекційний процес у групі АСПП пов'язаний з дослідженням несвідомої сфери психіки. Умовно АСПП можна визначити як навчання глибинно-психологічному аналізу отриманого в групі поведінкового матеріалу. АСПП – насамперед навчання, а не тренування, оскільки його результати ґрунтуються на точності психодіагностики та вмінні цілісного аналізу поведінкової продукції [4, 5, 6]. Обтяженість суб'єкта почуттями ревності, заздрощів, ненавистю, почуттям неповноцінності, відчуття приниженості пов'язано з едіповою ситуацією розвитку, в якій відбувається зародження деструктивних тенденцій. Виникнення цих тенденцій пов'язано з блокуванням лібідних почуттів дитини до близьких людей, що зумовлює виникнення амбівалентних почуттів.

§ 6.2. Психокорекційна робота психолога з неавторськими малюнками та комплектом тематичних психомалюнків

Методика роботи з неавторськими малюнками працює подібно, до тестів де існує завдання та представлено ключ до його інтерпретації. Використання таких методів у психоаналітичній роботі обмежує пізнання індивідуальної неповторності психіки, яке передбачає спонтанність та невимушеність поведінки суб'єкта. За таких умов можна бачити внутрішні детермінанти спонтанної

активності. Така глибинно-психологічна робота здійснюється за допомогою використання неавторських малюнків.

Представлений нижче стенографічний матеріал ілюструє специфіку застосування методу роботи з неавторськими малюнками у глибинно-психологічному консультуванні. На відміну від традиційних проєктивних методик, де інтерпретація здійснюється за задалегідь розробленим ключем, робота з творами видатних художників (З. Задмака, С. Джерсі, С. Далі, М. Періх та інших) дозволяє розкрити індивідуальну неповторність психічного світу клієнта через спонтанність вибору та автентичність проєкцій.

Теоретико-методологічні засади представленого діалогу базуються на принципах глибинної психології, зокрема на розумінні несвідомих детермінант поведінки, механізмів психологічного захисту, символізації травматичного досвіду та особливостей об'єктних відносин. Важливою особливістю даної методики є те, що вона не обмежує пізнання психіки клієнта рамками стандартизованої інтерпретації, натомість створює простір для розгортання унікального особистісного нарративу.

Клінічний випадок, що аналізується у діалозі, стосується молодого людини з вираженими наслідками психологічної травматизації, отриманої у шкільному середовищі. Діагностично значущими є ознаки пережитої психологічної депривації, тенденції до психологічної імпотенції, едіпової залежності та схильності до повторення травматичних сценаріїв у міжособистісних стосунках. Особливої уваги заслуговує трансформація значущих об'єктів у внутрішньому світі клієнта, де знеособлене «шкільне суспільство» набуває більшої психічної ваги, аніж батьківські фігури, що є діагностичним маркером порушення ієрархії об'єктних відносин.

Архітектоніка діалогу відображає логіку психоаналітичної роботи: від первинної проєкції актуальних переживань на візуальний матеріал до поступового усвідомлення глибинних конфліктів, витіснених афектів та їхніх витоків у ранніх об'єктних стосунках. Послідовність пред'явлених малюнків не є випадковою – вона вибудовується у процесі діалогу відповідно до асоціативного ланцюга клієнта, що дозволяє виявити латентні зв'язки між різними аспектами його психічного функціонування.

Діагностична цінність представленого матеріалу полягає у виявленні декількох взаємопов'язаних психодинамічних тем:

1. Феноменологія психологічної смерті як наслідку тривалої емоційної депривації у підлітковому віці. Метафори порожнечі,

розчинення, відсутності субстанціональності вказують на глибину нарцисичної травми та дефіцит базового відчуття власної екзистенційної значущості.

2. Компенсаторна ідеалізація об'єкта порятунку (дівчини) як захисний механізм проти загрози фрагментації Я. Наділення партнерки функціями «психотерапевтичного донора» та єдиного джерела життєдайності свідчить про нерозв'язаність базових потреб у безпеці та прийнятті, що мали бути задоволені у первинних об'єктних стосунках.

3. Амбівалентна ідентифікація з батьківськими фігурами, де інтроєкція конфліктності батька поєднується з прагненням до материнської «сонячності». Неінтегрованість цих аспектів призводить до внутрішнього «застою» та пасивної позиції у житті.

4. Симптоматичні прояви суїцидальної готовності (аутоагресія, страх перед власною темрявою) як індикатор незавершеного горювання за втраченим ідеальним Я та неможливості інтеграції травматичного досвіду.

Технічно діалог демонструє специфічні прийоми глибинно-орієнтованого консультування: активне використання конфронтацій для подолання опору, інтерпретації символічного змісту обраних зображень, встановлення зв'язків між актуальними переживаннями та їхніми історичними витоками, роботу з переносом через аналіз об'єктних відносин у реальному житті клієнта. Психолог послідовно веде клієнта від поверхневого опису власних відчуттів до усвідомлення системних патернів психічного функціонування.

Особливої методичної цінності набуває завершальна частина діалогу, де психолог здійснює узагальнююче резюме, пов'язуючи різноманітні тематичні лінії у цілісну картину психодинаміки клієнта. Це дозволяє не лише діагностувати проблему, але й окреслити напрямки подальшої психокорекційної роботи, зокрема: відновлення здатності до автономного генерування позитивних афектів («дарування сонячності»), подолання фіксації на травматичному досвіді, трансформація деструктивних патернів об'єктних відносин, інтеграція амбівалентних аспектів ідентичності.

Представлений клінічний матеріал має значну дидактичну цінність для фахівців у галузі психологічного консультування та психотерапії, оскільки наочно демонструє можливості використання арт-терапевтичних засобів у роботі з наслідками

Онтологія групової роботи

психологічної травми, едіповою проблематикою та порушеннями об'єктних відносин. Стенографічна фіксація діалогу дозволяє простежити динаміку терапевтичного процесу, проаналізувати стратегії і тактики психолога, оцінити ефективність інтервенцій на різних етапах роботи.

Варто підкреслити, що ефективність методу роботи з неавторськими малюнками обумовлена декількома факторами: багатозначністю художніх образів, які дозволяють клієнту проєктувати власні несвідомі змісти; естетичною привабливістю творів мистецтва, що знижує опір та полегшує вербалізацію складних переживань; можливістю символічного опосередкування травматичного матеріалу, що робить його психологічно доступним для усвідомлення та переробки.

Далі наведено процес глибинно-психологічної роботи, де простежується розгортання терапевтичної комунікації та є можливість оцінити потенціал методики роботи з неавторськими малюнками у вирішенні складних психодинамічних проблем.

ПСИХОЛОГ: Чим привернув вашу увагу малюнок «По колу» видатного митця З. Задмака (рис. 1)?

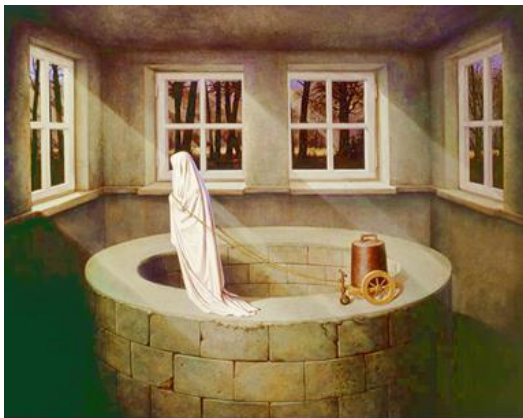

Рис. 1. По колу

КЛІЄНТ: Мені цей малюнок близький тим, що у мене також є такий вантаж і я закритий від оточуючих. На даному життєвому етапі, я намагаюся більше відкриватися рідними.

ПСИХОЛОГ: Хто з сім'ї подарував вам такий вантаж та навчив закриватися від оточуючих?

КЛІЄНТ: Вантаж подарувало шкільне суспільство.

ПСИХОЛОГ: Великим, щоб було легко тягнути вантаж або звільнитися від нього?

КЛІЄНТ: Тягнути вантаж, це тривало до закінчення школи. Зараз вантаж починає зникати.

ПСИХОЛОГ: Цей вантаж зумовили оточуючі люди?

КЛІЄНТ: Так. Поставили клеймо.

ПСИХОЛОГ: Тому що ви не були схожі на них?

КЛІЄНТ: Так, тому й не приймали.

ПСИХОЛОГ: Несхожість – це творчість, неординарність.

КЛІЄНТ: Так, нащастя в той момент мене розуміла й підтримувала дівчина (рис. 1).

ПСИХОЛОГ: Ти не показував їй свої труднощі?

КЛІЄНТ: Ні, вона знала більше про мене, ніж мої батьки. У неї теж була подібна ситуація в житті.

ПСИХОЛОГ: Вона сприймала тебе таким, яким ти є ?

КЛІЄНТ: Так, як відкритого.

ПСИХОЛОГ: Чим привернув увагу цей малюнок «Дзеркало сутності» С. Джерсі (рис. 2)?

Рис. 2. Дзеркало сутності

Онтологія групової роботи

КЛІЄНТ: Обрав такий малюнок тому, що мене таким сприймали в класі.

ПСИХОЛОГ: Не бачили вас як людину?

КЛІЄНТ: Ігнорували.

ПСИХОЛОГ: Можливо, бачили у вас жіночий початок, якості від матері?

КЛІЄНТ: Можливо, багато хто говорив, що я більше схожий на матір, ніж на батька.

Рис. 3. Минуле

КЛІЄНТ: Цей неавторський малюнок «Минуле» (рис. 3.) представляє, те які у мене були відчуття у школі. Дівчина врятувала мене від занурення в такі переживання.

ПСИХОЛОГ: Вона рятівник, повернула вас до життя? Відбулося поживлення?

КЛІЄНТ: Я був на межі життя та смерті, а вона посунула мене до життя.

ПСИХОЛОГ: На цьому неавторському малюнку «Мої відчуття» (рис. 4.) ніби відображені ваші переживання ?

Рис. 4. Мої відчуття

КЛІЄНТ: Так, вони такими були, коли вчився у школі. Я розривався й нічого не міг зробити з цим.

ПСИХОЛОГ: Удома колись переживали подібне?

КЛІЄНТ: Майже ні.

ПСИХОЛОГ: Процес адаптації, соціалізації може бути дуже складним, емоційно навантажливим.

КЛІЄНТ: Таку маску, як на неавторському малюнку (рис. 5) доводилося мені одягати в класі, щоб виживати.

Рис. 5 . Маска

ПСИХОЛОГ: У ній є щось від біса?

КЛІЄНТ: Було б добре, щоб різок не було.

Онтологія групової роботи

ПСИХОЛОГ: Вважатимемо, що їх немає. З маски тече кров, як і з серця на (рис. 5)?

КЛІЄНТ: Так, вона тече зсередини маски.

ПСИХОЛОГ: Маска сама по собі не може кровоточити.

КЛІЄНТ: Вона тече з мене. Якби не дівчина, я б залишився повністю спустошеним.

ПСИХОЛОГ: Ви так звеличуєте вашу дівчину, як на малюнку «Я та вона» (рис. 5)?

Рис. 6. Я та вона

КЛІЄНТ: Можливо, вона для мене стала найбільш значущою людиною в житті. Я б перемальював цей малюнок, зобразивши її значно більшою в розмірах, ніж рука (рис. 6).

ПСИХОЛОГ: Крила залишилися?

КЛІЄНТ: Так, їх би залишив.

ПСИХОЛОГ: Але ж є ризик, що вона відлетить?

КЛІЄНТ: Намагатимуся її утримати, але якщо сама захоче відлетіти, я її відпущу.

ПСИХОЛОГ: Цей неавторський малюнок «Вампір» (рис. 7) чим привернув вашу увагу?

Рис. 7. Вампір

КЛІЄНТ: Так ставилися до мене в класі.

ПСИХОЛОГ: Може, ви їх так сприймали?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Ви пережили психологічну депривацію?

КЛІЄНТ: Так. Добре, що пережив.

ПСИХОЛОГ: Цей неавторський малюнок «Порожнеча» (рис. 8), що для вас означає?

Рис. 8. Порожнеча

КЛІЄНТ: Це та межа, коли я розчиняюсь у порожнечі.

ПСИХОЛОГ: Як на малюнку «Порожнеча» (рис. 8)?

КЛІЄНТ: Так.

Онтологія групової роботи

ПСИХОЛОГ: Вас ніби не існує?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Чому люди, які призводили вас до такого стану, отримали велику значущість, навіть більшу за батьків?

КЛІЄНТ: Це отримало таку форму після певної ситуації, періоду життя.

ПСИХОЛОГ: Щось відбулося?

КЛІЄНТ: Так, у самих людях.

ПСИХОЛОГ: Почали, самостверджуватися користуючись вами, виробляти якісь якості, занурюючи вас у такі стани як на малюнках «Порожнеча» (рис. 8).

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Що б ви сказали частині себе на малюнку «Дзеркало сутності» (рис. 2.)?

КЛІЄНТ: Я не прагнув до тебе, мене змусили.

ПСИХОЛОГ: Були на межі життя і смерті?

КЛІЄНТ: Психологічного життя і смерті.

ПСИХОЛОГ: Щось руйнували важливе для вас?

КЛІЄНТ: Так і зберегти це допомогла дівчина.

Рис. 9 Людина, якої я боюся. Людина, яку я люблю. Людина, якої я не люблю. Людина, яку я відчужую. Людина, яку я поважаю.

ПСИХОЛОГ: На цьому малюнку зібрано багато тем. Цей малюнок виражає страх. Ви боїтеся себе?

КЛІЄНТ: Так, боюсь, щоб не зробити крок у бік темряви.

ПСИХОЛОГ: Суїциду?

КЛІЄНТ: Так, оскільки я не знаю, чого очікувати від себе, тому і є страх. Але потім почав приймати себе таким, як я є.

Рис. 10. Моя мрія

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Моя мрія» (рис. 10) зображені зірки чи сніг?

КЛІЄНТ: Зірки. Небо виступає фоном, землі немає, це піднесеність.

ПСИХОЛОГ: Ви ніби на небесах?

КЛІЄНТ: Якщо дівчина прийме мою любов, буду як на небесах.

ПСИХОЛОГ: Малюнок «Моє майбутнє» (рис. 11), як ви його представляєте?

Рис. 11. Моє майбутнє

КЛІЄНТ: У мене є майбутнє, але поки не відомо, воно ніби в тумані, за хмарами. Але з часом воно все більше відкриватиметься для мене.

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Моє майбутнє» (рис. 11) представлено сонце і хмару, ви маєте острах, що самі можете бути сонцем та хмарою. Спробуй звернутися до світлого початку в собі (сонця)

Онтологія групової роботи

та темного (хмари) на малюнку «Моє майбутнє». Спробуй запитати – чому не завжди буває світло?

КЛІЄНТ: На малюнку «Моє майбутнє» (рис. 11) зображено не сонце, а місяць. У мене більше світла, а темрява виявляється рідше.

ПСИХОЛОГ: Темряву викликають обставини, поведінка іншої людини, чи ви відчуваєте її в самому собі?

КЛІЄНТ: Буває по-різному: можу сам у собі відчувати темряву, можуть і люди викликати. Швидше вона (темрява) є в мені, але виявляється дуже рідко.

ПСИХОЛОГ: Чому на малюнку «Моя мрія» (рис. 10) зображено не сонце, а місяць? Він не гріє. Можливо, ви втратили душевне тепло?

КЛІЄНТ: Так, втратив. Через те, що відбувалося в школі, я втратив можливість дарувати душевне тепло, став закритим. Зараз я намагаюся відкриватися і навчаюся дарувати тепло.

ПСИХОЛОГ: Ось яку значущість для вас мають незначущі люди – втратили сонце, придбали місяць.

КЛІЄНТ: Я спочатку був відкритою людиною.

ПСИХОЛОГ: Незахищеним?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: І поплатилися за свою «сонячність». Ті люди скористалися відвертістю, щоб глибше ранити? Вони у вас забрали теплоту та залишили скелет, а ви збереглися у місяці?

КЛІЄНТ: Якщо моя мрія здійсниться, місяць перетвориться на сонце.

Рис. 12. Сприйняття близькими і оточуючими мого неіснування

КЛІЄНТ: Якби мене не існувало, близьким людям чогось не вистачало.

ПСИХОЛОГ: У них криваві сльози?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Я серед жінок, я серед чоловіків» (рис. 2.4.20), ви зображені поза колом жінок та чоловіків.

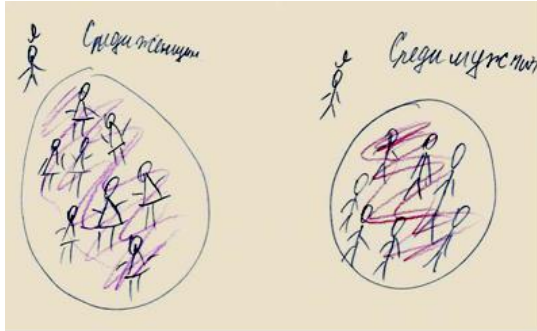

Рис. 13. Я серед жінок, я серед чоловіків

КЛІЄНТ: Так було і в школі, я був за межами їх «кола»

ПСИХОЛОГ: Так ставляться акценти. Що означає для вас перекреслювання чоловіків і жінок? Вони для вас незрозумілі?

КЛІЄНТ: Так, можливо. Ще б я домальовував дівчину, вона така, як і я – «за межами».

ПСИХОЛОГ: Ви могли б бути як серед жінок, так і серед чоловіків. Де б вам було комфортніше?

КЛІЄНТ: І там, і там, я був би в центрі уваги, але це не особливо мене б радувало.

ПСИХОЛОГ: Як змінюється ситуація в сім'ї з батьками і братом, коли ви почали знаходитися «поза колом» як на (рис. 10.)?

КЛІЄНТ: У той момент відчувалася підтримка від батьків, але не така сильна, як від дівчини.

ПСИХОЛОГ: Якщо ви набудите самодостатності, то стосунки з дівчиною втратять для вас цінність?

КЛІЄНТ: Не зовсім.

ПСИХОЛОГ: Бентежить, те, що на малюнку «Людина, яку я люблю» (рис. 2.4. 16) серед інших тем які відносяться до омертвляння вас ?

КЛІЄНТ: Коли малював малюнок, ми були у сварці з дівчиною.

ПСИХОЛОГ: Немає стійкості у стосунках?

КЛІЄНТ: Не знаю, чому її там, намалював.

Рис. 2.3.21. Сприйняття нещастя

КЛІЄНТ: На авторському малюнку «Сприйняття нещастя» (рис. 2.4.21) зображено дві дороги, які ведуть до нещастя. З нього я не виходжу, а виповзаю. Відкриваються кровоточиві рани, з них іде кров, я потребую допомоги

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Сприйняття щастя» (рис. 2.4.22) ви зображені таким, що прагне зловити за нитку сонце, щоб його приручити?

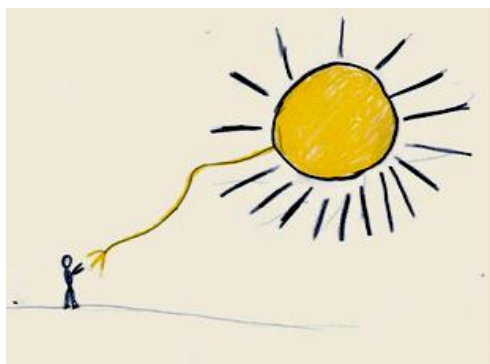

Рис. 2.4.22. Сприйняття щастя

КЛІЄНТ: Ні, швидше хочу цілком зловити не сонце , а один промінець, щоб мене пожвавив надихнув на активність, силу

ПСИХОЛОГ: Оскільки в якийсь момент сонце втратило кольоровість, адже проміння темне, жовтий тільки один, що йде до вас. Зловити його – це сприйняття щастя. Промінець йде назустріч вам?

КЛІЄНТ: Так, я близько на шляху до щастя.

ПСИХОЛОГ: Але щоб його дістати, ви самі активності не виявляєте? Чекаєте від інших, зокрема від дівчини, що виконує терапевтичну функцію?

Рис. 2.4.23. Дорога мого життя

КЛІЄНТ: Так варто замислитись над малюнком Дорога мого життя (рис. 2.4.23) де місяць поступово перетворюється на сонце.

ПСИХОЛОГ: Там, де сонце – зелена трава, де місяць – засохлі дерева?

КЛІЄНТ: У моєму житті є позитивні й негативні моменти, це і символізує їх.

ПСИХОЛОГ: Позитивне не проникає в негативне, вони тягнуться паралельно?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Негативне потім само себе примножує. Потрібно навчитися поживати позитивне в негативному!

КЛІЄНТ: Згідний але я не вмію цього робити.

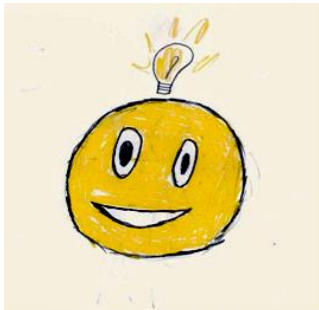

Рис. 2.4.24. Як мене бачать в службовій ситуації

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Як мене бачать в службовій ситуації» (рис.2.4.24) зображено лампочку, яка заміщує сонечко.

КЛІЄНТ: Так це світло яке не гріє у службовій ситуації мене бачать веселим. Зараз не відчувається того, що було у школі, я вийшов із депресивного стану.

Рис. 2.4.25. Як мене бачать батьки і я сам себе

КЛІЄНТ: На малюнку «Як мене бачать батьки і я сам себе» (рис. 2.4.25) представлено гіперболізоване бачення мене батьками.

ПСИХОЛОГ: Батьки бачать з ангельськими крильцями, або ви самі себе?

КЛІЄНТ: Мати крила – це моя мрія. Батьки мене бачать більш чорним.

ПСИХОЛОГ: У вашої дівчини теж є крила як на (рис. 2.4.25) ?

КЛІЄНТ: Немає.

ПСИХОЛОГ: Тоді й виникають конфлікти?

КЛІЄНТ: Так, але дуже рідко.

ПСИХОЛОГ: З нігтів капають краплі крові (рис. 2.4.25) ?

КЛІЄНТ: Так, батьки бачили мої порізи рук, вен

ПСИХОЛОГ: Цим ви когось лякали?

КЛІЄНТ: Швидше відлякував, але не батьків, а тих, з ким вчився в класі.

ПСИХОЛОГ: Але для них такі вчинки нічого не означають.

КЛІЄНТ: Зараз це пройшло та, і тоді тривало недовго.

ПСИХОЛОГ: Так що ж бачать батьки й ви самі?

КЛІЄНТ: Батьки бачать те, що я став дивнішим, ніж був.

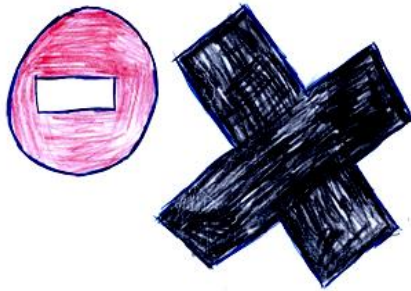

Рис. 2.4.26. Ідеальна сім'я

КЛІЄНТ: Я не уявляю ідеальної сім'ї. Вона повинна бути повністю позитивною, а такого не буває, є плюси й мінуси. Такого поняття як «ідеальна сім'я» для мене немає.

ПСИХОЛОГ: Але тут, на малюнку «Ідеальна сім'я» (рис. 2.4.26) швидше заборона наближення до такої сім'ї. Забито дошками і поставлено знак «Стоп». Для вас закрита сім'я батьків, адже зі всіма плюсами вона неідеальна.

КЛІЄНТ: Так, моя сім'я не ідеальна, бачу в ній і мінуси.

ПСИХОЛОГ: Через поведінку батька?

КЛІЄНТ: Можливо.

ПСИХОЛОГ: Що б сказала мама, побачивши цей малюнок «Ідеальна сім'я» (рис. 2.4.26)?

КЛІЄНТ: Не знаю, збентежилась би.

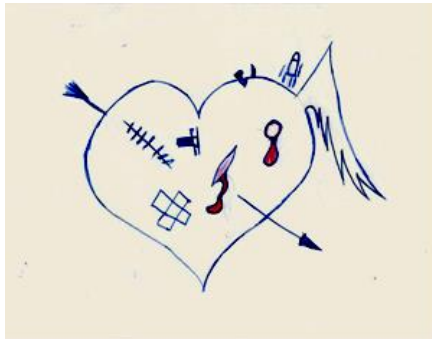

Рис. 2.4.27. Драматична подія мого життя

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Драматична подія мого життя» (рис. 2.4.27) залишилося одне крило?

КЛІЄНТ: Так. У цьому малюнку я поєднав багато драматичних подій.

ПСИХОЛОГ: Але всі вони у вашому серці?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Хто ставив вам на серці латки і налагоджував шви?

КЛІЄНТ: Дівчина, яка й допомогла зберегти хоча б друге крило.

ПСИХОЛОГ: Тоді малюнок «Як мене бачать батьки і я сам себе» (рис. 2.4.25) за механізмом натяку пов'язаний з даним малюнком «Драматична подія мого життя» (див. крило).

КЛІЄНТ: Так адже далі була зімною.

Рис. 2.4.28. Сприйняття минулого

КЛІЄНТ: Моє сприйняття підліткового віку.

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Конфлікт» (рис. 2.4. 29) абстракція, в якій нічого немає?

КЛІЄНТ: Так.

Рис. 2.4.29. Конфлікт

ПСИХОЛОГ: Щось розвалилося?

КЛІЄНТ: У мене бувають конфлікти з різних причин, моя поведінка в них теж різна. Я можу жартувати або бути серйозним, бувають конфлікти такими, які не можу вирішити.

ПСИХОЛОГ: Так відбувається тому, що не бачите в чому його суть.

Рис. 2.4.30. Як мене бачать люди, як я бачу сам себе

ПСИХОЛОГ: Яким ви себе представляєте на малюнку «Як мене бачать люди, як я бачу сам себе» (рис. 2.4.30)?

КЛІЄНТ: Я можу бути агресивним та веселим і так і так.

ПСИХОЛОГ: І конфліктогенним, оскільки схожі форми з малюнком «Конфлікт» (рис. 2.4.29).

КЛІЄНТ: Так, але дуже рідко буваю конфліктогенним, намагаюсь уникати конфліктів.

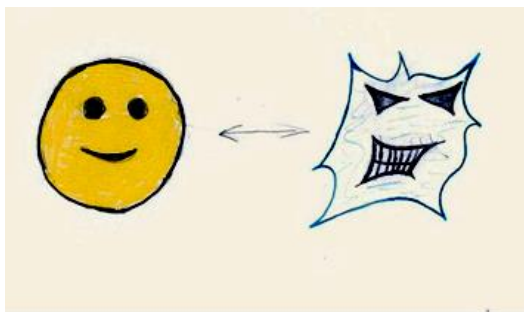

Рис. 2.4.31. Сприйняття рідними один одного

КЛІЄНТ: На малюнку «Сприйняття рідними один одного» (рис. 2.4.31). Ліворуч жовтенький (мати), праворуч – негатив, який належить батькові.

ПСИХОЛОГ: Він дозволяє собі свободу поведінки?

КЛІЄНТ: Він п'є, засмучує маму.

ПСИХОЛОГ: Ви теж іноді п'єте ?

КЛІЄНТ: Ні, я не п'ю і не палю, намагалась ні в чому його не повторювати.

ПСИХОЛОГ: Що ж ви успадкували від батька?

КЛІЄНТ: Швидше я узяв від нього конфліктність.

ПСИХОЛОГ: Вона вам дуже подобалася, тому й узяли, або від неї постраждали, тому інтроекували?

КЛІЄНТ: Постраждав.

ПСИХОЛОГ: Можливо малюнок «Як мене бачать люди як я бачу сам себе» (рис. 2.4.30) вказує що ви взяли і від батька і від матері: наполовину батько, наполовину мати.

КЛІЄНТ: Так, я це відчуваю і борюся з батьківською частиною себе.

Рис. 2.4.32. Мій звичайний емоційний стан

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Мій звичайний емоційний стан» (рис. 2.4.32) ви дримаєте? Ваш звичайний стан врівноважений?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Так ви рятуєтесь від розбіжностей суперечностей в собі?

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Але ж це стан пасивності

КЛІЄНТ: Так, я це в собі помічаю

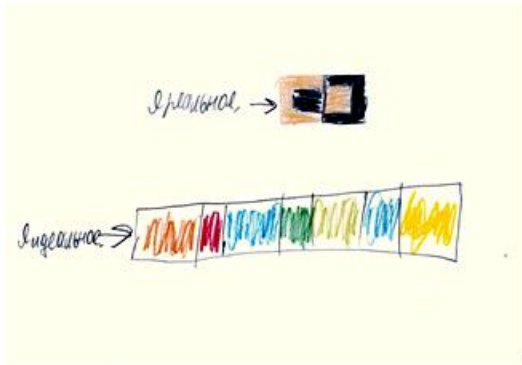

Рис. 2.4.41. Я – реальне, Я – ідеальне

ПСИХОЛОГ: На малюнку «Я - реальне, Я - ідеальне» (рис. 2.4.41) ви себе представляєте реальним у вигляді ящику?

КЛІЄНТ: Так. У мені хорошому є трохи зла, в мені поганому є трохи добра.

ПСИХОЛОГ: Як знак гармонії «Інь-Янь»? Чому таким знаком не зобразили?

КЛІЄНТ: Тому що гармонії в мені поки ще немає.

ПСИХОЛОГ: Можна сказати, що іноді у вас переважає материнське, а іноді – батьківське?

КЛІЄНТ: Вони існують однаково, ніхто з них не переважає, проблема в їх «застої».

КЛІЄНТ: Карта мого внутрішнього світу (рис. 2.4.42) ще не зовсім склалася, незрозумілою є і для мене

ПСИХОЛОГ: Схожа на дороги?

КЛІЄНТ: Так, це дороги, деякими я вже пройшов, іншими піду.

ПСИХОЛОГ: Ви готові до звивистих доріг? З деяких доведеться повертатися, буде безвихідь. Для вас самого дуже багато невідомого.

Рис. 2.4. 42. Карта мого внутрішнього світу

КЛІЄНТ: Так.

ПСИХОЛОГ: Зробимо деякі підсумки. Шкільні роки залишили деструктивний слід. Хворобливо сприймали негатив з боку батька, а віддушину знаходили поза домом відкритість, сонячність, добро, – тенденція компенсувати сімейні незгоди. Все ж таки відправною точкою у виникненні деструкцій є сім'я. Шкільні взаємини підсилили негатив, посилили черствість, в непривабливій формі презентували своє відчуження. Відбувається парадокс, що на авансцену виходять незначущі люди, які поставили такі акценти в психіці. Психіка маскує, хто винен і є першопричиною, потім переноситься на тих, що оточують, що вони не значущі, не заслуговують уваги. Звертає увагу, й те, що тема «Людина, яку я люблю» потрапила в порожнечу (рис. 2.4.16), яка як яйцеклітина, в ній є щось від батька і матері. Взаємозв'язок із значущою людиною відбувається за параметрами підтримки в скрутну хвилину, де може бути зона ризику – перевіряти ще раз чи дійсно це надійно, чи не втратила інша людина свою «сонячність». Варто замислитись – інша людина не може бути вічно психотерапевтичним донором у неї є свої інтереси, досвід. Фіксація на ситуації, яка була, може бути руйнівною, надалі, можуть виникати конфлікти, з цією людиною або відчуження.

КЛІЄНТ: Коли у дівчини в житті були важкі моменти, я її теж підтримував і допомагав, мені це було приємно.

ПСИХОЛОГ: Але життя не будується тільки на підтримці у «важкі моменти». Ми не живемо в рамках «Добре – погано», через «погано» приходимо до «добре». Драма – не краща платформа для побудови стосунків. Не уміємо дарувати сонячність, а

тільки ловимо промінець з сонця (рис. 2.4.22 «Сприйняття щастя»), це тенденція до психологічної смерті, коли людина не живе сповна. Проблема душевної слабкості приводить до душевної черствості, імпотування психіки. Звертає увагу малюнок «Я йду назустріч біді» (рис. 2.4.39), де є фатальна приреченість, а не намір її подолати. Сприйняття біді вже якоюсь мірою є бідною. Це залишкові явища зі школи, нещастя дуже містке, а якщо фіксується то і локалізується.

КЛІЄНТ: Дякую, я багато зрозумів, тепер моє життя зміниться на краще, я в цьому впевнений? [3].

Представлений у розділі стенографічний матеріал роботи з неавторським малюнком, ілюструє вплив едіпової залежності на виникнення тенденції до психологічної імпотенції та психологічної смерті [3]. Робота з неавторським малюнком демонструє схильність протагоніста до невиправданого ризику, що може призвести до самознищення. Представлено вплив психологічної травми на виникнення тенденції до вимушеного повторення драми розлуки. У процесі роботи з малюнками виявлено вплив едіпової залежності протагоніста на виникнення відчуття провини перед батьком. Наслідки переживання едіпової залежності виявляються в складнощах у підтриманні партнерських стосунків та інтимних взаємин. У процесі аналізу протагоніст усвідомила вплив едіпової залежності на виникнення тенденції до ризику, деструктування стосунків з оточенням [1, 3].

§ 6.3. Методичні рекомендації щодо застосування роботи з неавторськими малюнками та тематичними психомалюнками у груповому форматі

Специфіка групової роботи з арт-терапевтичними техніками в контексті методу активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) визначається синергетичним ефектом поєднання глибинно-психологічного аналізу візуальних образів з динамікою міжособистісної взаємодії учасників групи. На відміну від індивідуального консультування, де психолог працює з проєкціями клієнта у форматі діадичної комунікації, групова робота створює багатовимірний простір для розгортання несвідомих змістів через механізми групового резонансу, взаємної ідентифікації,

множинності інтерпретацій та колективного усвідомлення спільних екзистенційних тем. Включення неавторських малюнків та тематичних психомалюнків у груповий процес дозволяє не лише діагностувати індивідуальну проблематику кожного учасника, але й виявити архетипічні патерни групової свідомості, латентні конфлікти в системі міжособистісних стосунків, а також активізувати терапевтичний потенціал групи як цілісного організму.

Використання арт-терапевтичних технік у груповому форматі базується на декількох фундаментальних принципах глибинної психології та групової динаміки. По-перше, це принцип множинності проєкцій, згідно з яким один і той самий візуальний стимул (неавторський малюнок чи тематичний психомалюнок) актуалізує різні несвідомі змісти у різних учасників групи, що створює можливість для порівняльного аналізу та виявлення як індивідуальних, так і спільних психодинамічних тем. По-друге, це принцип взаємного дзеркалення, коли учасники групи, слухаючи асоціації та інтерпретації інших, впізнають власні витіснені переживання, що полегшує їх усвідомлення та вербалізацію. По-третє, це принцип групового контейнування, за яким група як цілісність виконує холдингову функцію, забезпечуючи психологічну безпеку для роботи з травматичним матеріалом, який міг би бути занадто загрозливим в індивідуальному форматі.

Групова робота з неавторськими малюнками дозволяє виявити феномен колективного несвідомого через резонанс учасників на архетипічні образи, представлені у творах видатних художників. Водночас робота з тематичними психомалюнками, створеними безпосередньо учасниками групи, забезпечує доступ до індивідуального несвідомого та особистісних конфліктів кожного протагоніста. Діалектична взаємодія цих двох модальностей створює оптимальні умови для глибинної психокорекції у груповому контексті.

Оптимальна чисельність психокорекційної групи для роботи з арт-терапевтичними техніками становить 8-12 осіб, що забезпечує, з одного боку, достатню різноманітність проєкцій та інтерпретацій, а з іншого – можливість глибокої роботи з кожним учасником у межах однієї сесії. Тривалість групової зустрічі має становити не менше 3-4 годин, оскільки процес розгортання групової динаміки навколо візуальних стимулів вимагає часу для послідовного проходження фаз: первинного емоційного резонансу,

вербалізації проєкцій, групового обговорення, глибинного аналізу та інтеграції усвідомленого матеріалу.

Просторова організація групової роботи має враховувати специфіку використання візуальних матеріалів. Оптимальним є розташування учасників у колі, що забезпечує рівність позицій та можливість зорового контакту, при цьому в центрі групи або на спеціальній поверхні розміщуються неавторські малюнки у достатньому розмірі для колективного перегляду. Для роботи з тематичними психомалюнками необхідно забезпечити кожного учасника матеріалами для малювання (папір формату А3 або А2, кольорові олівці, фломастери, пастель), а також передбачити можливість експонування створених робіт для групового аналізу.

Робота з неавторськими малюнками у груповому форматі може здійснюватися за кількома сценаріями, кожен з яких має специфічні діагностичні та корекційні можливості.

Перший варіант – метод вільного вибору. Психолог пропонує групі колекцію неавторських малюнків (репродукції робіт З. Задмака, М. Реріха, С. Далі, В. Сюдмака та інших художників у кількості 20-30 зображень різної тематики), розміщених у доступному для огляду просторі. Учасники групи запрошуються до вибору одного або декількох малюнків, які викликають найбільший емоційний резонанс. Після завершення вибору кожен учасник послідовно презентує обраний малюнок групі, вербалізуючи свої асоціації, почуття, спогади, які він актуалізує. Психолог-ведучий фасилітує процес через запитання, що поглиблюють усвідомлення проєктивного змісту («Що саме у цьому малюнку привернуло вашу увагу?», «З ким або чим з вашого життя пов'язаний цей образ?», «Які почуття виникають, коли ви дивитесь на цю картину?»). Критично важливим є залучення інших учасників групи до процесу аналізу: група запрошується поділитися власними асоціаціями щодо обраного протагоністом малюнка, що створює ефект множинності інтерпретацій та дозволяє протагоністу побачити свою проєкцію з різних перспектив.

Другий варіант – метод тематичної проєкції. Психолог пропонує групі серію неавторських малюнків, об'єднаних спільною психологічною темою (наприклад, самотність, відносини, конфлікт, трансформація), та запрошує кожного учасника обрати малюнок, який найбільше резонує з його актуальним переживанням цієї теми. Подальша робота включає послідовний аналіз виборів кожного учасника з акцентом на виявленні спільних та відмінних аспектів

переживання заданої теми. Цей метод особливо ефективний для роботи з груповими феноменами, оскільки дозволяє виявити латентні конфлікти, альянси, перенесення та контрперенесення у системі групових відносин.

Третій варіант – метод групової асоціації. Психолог демонструє групі один неавторський малюнок, і кожен учасник по черзі висловлює свої асоціації, не слухаючи попередніх висловлювань (техніка «асоціативного кола»). Після завершення кола психолог організовує груповий аналіз отриманих асоціацій, виявляючи точки дотику, полярності, повторювані теми. Цей метод дозволяє діагностувати актуальний емоційний стан групи як цілісності та виявити домінуючі несвідомі теми, які потребують опрацювання.

Використання авторських тематичних психомалюнків у груповому форматі передбачає, що учасники самостійно створюють візуальні образи на запропоновані психологом теми, а потім здійснюється груповий аналіз створеної продукції. Базовий алгоритм роботи включає наступні етапи:

1. Інструкція. Психолог пропонує тему для малювання (наприклад, «Моя сім'я», «Самотність», «Страх», «Мрія», «Конфлікт», «Драматична подія мого життя» тощо) та встановлює часові рамки для виконання завдання (зазвичай 15-20 хвилин). Важливо підкреслити, що художня майстерність не має значення, а важливим є спонтанність та автентичність вираження.

2. Процес малювання. Під час створення малюнків психолог спостерігає за поведінкою учасників, фіксує невербальні прояви (темп роботи, емоційні реакції, паузи, виправлення), які надалі стануть матеріалом для аналізу.

3. Презентація малюнків. Після завершення роботи малюнки експонуються у просторі групи (розміщуються на підлозі, прикріплюються до стін або розкладаються на столі), що дозволяє всім учасникам одночасно оглянути створену колективну продукцію. Кожен автор послідовно презентує свій малюнок, коментуючи зображені елементи, кольори, композицію, пояснюючи їх особистісний смисл.

4. Груповий аналіз. Після презентації група запрошується до обговорення, під час якого учасники діляться враженнями, асоціаціями, запитаннями до автора малюнка. Психолог фасилітує процес через техніку активного запитування, спрямовуючи увагу на символічні елементи, повторювані мотиви, просторову організацію

зображення, кольорову гаму. Критично важливим є виявлення зв'язків між різними малюнками учасників групи, що дозволяє об'єктивувати групові теми та конфлікти.

Таким чином, груповий формат роботи з неавторськими малюнками та тематичними психомалюнками надає унікальні можливості для глибинної психокорекції через синергію індивідуального самопізнання та колективного терапевтичного процесу, забезпечуючи багатовимірність діагностики та множинність коректуючих впливів.

Висновки до шостого розділу

Таким чином, виокремимо спільні характеристики методу активного соціально психологічного навчання та арттерапії: вивільнення внутрішнього напруження, структурування, переосмислення травмивних переживань, відреагування драматичних почуттів «тут і тепер» та вираження їх в адекватній, соціально прийнятній формі, розвиток інтуїтивних можливостей особи, набуття лабільності мислення та поведінки, щирості та відкритості у спілкуванні, а також підвищення адаптованості особи. Застосування арттерапевтичних технік у психокорекційній роботі за методом АСПН має свої особливості, а саме: метод передбачає цілісне пізнання психіки суб'єкта в її свідомих і несвідомих виявах; має спрямованість на пізнання феномену психічного в його індивідуальній неповторності; динамічній впорядкованості суперечливих тенденцій загальній у систематизованості.

Психоаналітична інтерпретація ґрунтується на процесуальній діагностиці, відповідно якої діалогічна взаємодія з суб'єктом передбачає поступове ослаблення когнітивних позицій багаторівневість та порційність, позитивну дезінтеграційність процесів. Головним механізмом процесу групової психокорекції є позитивна дезінтеграція та вторинна інтеграція на більш високому рівні розвитку психіки суб'єкта, яка спирається на розширення самоусвідомлення суб'єктом змісту (глибинно-психологічного смислу) власної поведінки, передбачає виявлення неусвідомлюваних детермінант, які деструктують останнє, психіку особи та звужують самоусвідомлення, блокують розвиток соціально-перцептивного інтелекту. Проходження психокорекційних груп дозволяє учасникам набути відкритості,

активності у спілкуванні, підвищується здатність до саморегуляції та самоконтролю, збільшуються можливості адаптації до непередбачуваних ситуацій. Розвиток таких навичок зумовлює зниження дезадаптивних реакцій: агресивності, тривожності, депресивності, що гальмують саморозвиток суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 382 с.
2. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції: навч. посіб. Київ: Либідь, 1996. 264 с.
3. Яценко Т. С., Калашник І. В., Чернуха І. О. Арт-терапевтичні технології в роботі психолога. Київ: Марич, 2009. 68 с.
4. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолог-практика: навч. посіб. / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Авраменко та ін.; за ред. Т. С. Яценко. Київ: Вища школа, 2008. 342 с.
5. Яценко Т. С. Діагностико-корекційні особливості глибинно-психологічної практики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*: зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. № 29 (53). С. 30–35.
6. Яценко Т., Іваненко Б., Євтушенко І. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання. Київ: Главник, 2008. 176 с.
7. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 382 с.
8. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2004. 679 с.

Розділ 7. DOI:

ГРУПОВА ДИНАМІКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВІД ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО КОЛЕКТИВНОЇ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Юлія Федоренко

 0009-0008-4705-2496

У розділі здійснюється теоретичний аналіз наукових підходів до феномену психологічного відновлення особового складу Збройних Сил України, розглядаючи його як ключовий елемент збереження боєдатності в умовах сучасних збройних конфліктів. Аналізуються історичні передумови становлення реабілітаційної психології та класифікуються основні психотравмуючі чинники бойового середовища, що впливають на психічне здоров'я військовослужбовців. На основі вивчення передового досвіду провідних країн світу обґрунтовується важливість імплементації ефективних моделей психологічної підтримки для розбудови національної системи реабілітації ветеранів в Україні.

§ 7.1 Аналіз наукових підходів до визначення змісту феномену психологічного відновлення особистості після участі в бойових діях

Реабілітаційна наука почала активно розвиватися під впливом воєнних подій, зокрема Першої та Другої світових війн, які продемонстрували гостру потребу в комплексному підході до відновлення фізичного та психічного здоров'я військовослужбовців [15]. Із розвитком сучасної медицини, підвищенням рівня екологічної культури, гігієни та профілактики інфекційних захворювань показники смертності від гострих хвороб знизилися. Проте водночас зростання темпів науково-технічного прогресу,

індустріалізація, урбанізація, глобальні зміни довкілля, а також посилення соціально-психологічного навантаження на особистість призвели до різкого збільшення випадків психічних розладів і стресових станів [2].

У зв'язку з цим виникла потреба в науковому осмисленні й систематизації знань про психологічну допомогу постраждалим від травматичних подій. Як результат, у 1980-х роках реабілітаційна психологія виокремилася в самостійну наукову дисципліну [10]. У провідних вищих навчальних закладах світу почали з'являтися кафедри реабілітаційної психології, які займаються як підготовкою фахівців, так і науковими дослідженнями у цій сфері.

Незважаючи на те, що чіткі теоретичні межі реабілітаційної психології ще остаточно не сформовані, її прикладне значення є беззаперечним. Ця галузь знань стала важливою складовою системи охорони здоров'я, зокрема в питаннях реінтеграції військовослужбовців, які повертаються з фронту, адаптації осіб з інвалідністю, підтримки жертв насильства, катастроф і терористичних актів. Психологічна реабілітація розглядається як необхідна умова цілісного відновлення особистості, оскільки дозволяє не лише подолати наслідки психотравми, а й відновити соціальне функціонування, професійну діяльність та міжособистісні зв'язки [10].

Протягом століть люди, які зазнали душевних, духовних чи фізичних травм, знаходили шлях до відновлення в монастирях, де вони отримували духовну підтримку, психологічне відновлення та іноді фізичну допомогу. Одним із перших історичних прикладів створення інституту допомоги ветеранам став ветеранський притулок, заснований за ініціативою Людовіка XIV. Його будівництво розпочалося у 1671 році і тривало до 1706 року. Парижський «Дім Інвалідів», або *Hôtel des Invalides*, став унікальним соціальним і медичним закладом, де ветерани не лише жили за військовою дисципліною та церковними канонами, а й отримували необхідну допомогу у відновленні. Цей заклад можна розглядати як перший крок до створення сучасної реабілітаційної інфраструктури.

У «Домі Інвалідів» були організовані різні форми трудотерапії: ветерани працювали в швейних та гобеленових майстернях, малювали та брали участь в інших видах творчої діяльності. Це не лише сприяло фізичному відновленню, а й мало значний психологічний ефект, зменшуючи стрес і даючи

можливість ветеранам відчутти себе корисними. Крім того, була розроблена чітка ієрархічна система взаємовідносин серед мешканців, і до притулку приєдналися майже чотири тисячі ветеранів. У цій системі важливу роль відігравали командири та священнослужителі, які не лише виконували свої обов'язки, а й надавали ветеранам необхідну психологічну та духовну підтримку, сприяючи їх соціальній інтеграції та психологічному відновленню. Тому «Дім Інвалідів» можна вважати однією з перших спроб реалізації комплексної реабілітації, яка включала як фізичну, так і психологічну допомогу ветеранам [1; 3].

Психологічне відновлення, також відоме як психологічна «реабілітація» вперше був введений в середині ХХ століття, і його концепція зазнала суттєвого розвитку після Другої світової війни в країнах, таких як Великобританія та США [21]. Тут були створені основні принципи відновлення, які згодом стали основою для формування програм реабілітації осіб з інвалідністю у різних країнах. Відновлення включає в себе широкий спектр методів і стратегій, спрямованих на зменшення негативного впливу різноманітних факторів, які обмежують функціонування людини або призводять до інвалідності, надаючи таким чином можливість людям з обмеженими можливостями досягати максимальної соціальної адаптації та інтеграції.

Метою реабілітації (відновлення) є сприяння пацієнтам і людям з обмеженими можливостями у швидкому та ефективному поверненні до нормального соціального та трудового життя, а також відновлення їх особистісних якостей. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) дає таке визначення реабілітації: «Реабілітація – це система заходів, спрямованих на адаптацію осіб з інвалідністю, спричиненою хворобами, травмами чи вродженими вадами, до нових умов життя в суспільстві». Слово «реабілітація» походить від латинських термінів *habilis* – «здатність» і *rehabilis* – «відновлення здатностей», що підкреслює процес відновлення та адаптації [19].

За визначенням ВООЗ, реабілітація є комплексним процесом, який передбачає інтегрований догляд за людьми, що мають обмеження через захворювання або інвалідність, з метою досягнення максимально можливих фізичних, психологічних, професійних, соціальних та економічних результатів, що покращують якість їхнього життя [17].

Таким чином, реабілітація є складною та багатогранною соціально-медичною проблемою, яку можна розглядати через кілька основних аспектів: медичний, фізичний, психологічний, професійний (трудовий) та соціально-економічний. Вона включає в себе не лише відновлення фізичних функцій, але й повернення людини до активної участі в суспільному житті, розвитку професійних навичок, а також поліпшення соціальних зв'язків та економічної незалежності.

Психологічний аспект реабілітації фокусується на корекції психічного стану пацієнта, а також на формуванні його ставлення до лікування, медичних рекомендацій і реабілітаційних заходів. Основним завданням є створення умов, які сприяють успішній адаптації хворого до змінених життєвих умов, викликаних хворобою чи травмою.

У процесі психологічного відновлення важливо допомогти пацієнту розвинути внутрішні ресурси для психічної адаптації до нової реальності, щоб забезпечити емоційне і психологічне благополуччя [8]. Це включає підтримку в подоланні стресу, тривоги та депресії, що часто супроводжують пацієнтів під час хвороби чи відновлення після травм.

§ 7.2. Групова динаміка як механізм формування колективної резиліентності у військових підрозділах

Концептуалізація впливу бойових дій на психологічне здоров'я військовослужбовців у XXI столітті вимагає виходу за межі суто індивідуалістичної парадигми. Сучасна війна, з її високотехнологічним озброєнням та інтенсивним психологічним тиском, актуалізує розгляд бойового підрозділу не просто як сукупності індивідів, а як цілісного соціально-психологічного організму з власними онтологічними засадами. Саме тому аналіз природи бойового стресу є неповним без дослідження ролі групової динаміки, яка виступає ключовим медіатором між психотравмуючими чинниками та їхнім впливом на особистість [3; 12].

Бойовий стрес (бойова стресова реакція) – це психологічна реакція на небезпечні ситуації або воєнну травму, яка може виникати у військовиків під час бойових дій. Слід зазначити, що це

– нормальний стан, який розвивається у нормальних людей під впливом ненормальних обставин. Поступово формується адаптація людини до стресу, але що сильніші небезпечні чинники, то повільніше це відбувається.

Загроза бойового стресу полягає в неспроможності постраждалого діяти адекватно відповідно до обставин (тактичної ситуації), що склалися. При тривалій дії загрозливих факторів і ненадання вчасної допомоги, бойова стресова реакція може бути небезпечною для життя постраждалого та його побратимів.

Згідно з положеннями, зазначеними у «Збірнику стандартів психологічної підготовки у Збройних Силах України» (відповідно до СТІ 000А.22А), бойовий стрес є універсальним явищем, проте його наслідки детермінуються не лише індивідуальною стійкістю, а й якістю групової взаємодії. Положення стандарту про те, що стрес викликається як прямою загрозою життю, так і втратою товаришів, підкреслює онтологічний вимір проблеми: втрата побратима є не лише особистою трагедією, а й порушенням цілісності групи, що послаблює її захисний потенціал для решти учасників [9].

Сучасна військова психологія пропонує класифікувати психотравмуючі чинники на специфічні та неспецифічні, що дозволяє глибше зрозуміти природу їхнього впливу в контексті групових процесів.

Специфічні стресори – загроза життю, поранення, участь у знищенні противника, потрапляння в полон – набувають особливого забарвлення через призму групової динаміки. Згуртована група з високим рівнем довіри та взаємопідтримки здатна амортизувати вплив цих факторів, перетворюючи колективний досвід на джерело посттравматичного зростання. Натомість у дезінтегрованому колективі ці ж події можуть призвести до каскадного поширення паніки, деморалізації та розвитку важких форм ПТСР.

Неспецифічні стресори – тривала психоемоційна напруга, міжособистісні конфлікти, втрата довіри до командування – є прямим проявом деструктивних процесів в онтологічній структурі групи. Вони руйнують її зсередини, знижуючи бойовий дух та виснажуючи психологічний ресурс кожного військовослужбовця. Саме тут онтологія групової роботи набуває вирішального значення, адже проблеми у комунікації, невирішені конфлікти та порушення ієрархії є симптомами онтологічної «хвороби» колективу. Вагому роль також відіграють соціальні, культурні та

сімейні чинники, які впливають на групову ідентичність та згуртованість [4].

Традиційний підхід наголошує, що ступінь впливу стресу залежить від індивідуальних особливостей (тип нервової системи, досвід, рівень самоконтролю). Однак, з позиції онтології групової роботи, ці індивідуальні риси не існують у вакуумі. Група виступає тим середовищем, де ці особливості або стають ресурсом для всього колективу (наприклад, лідерські якості чи емоційна стабільність одного з бійців), або перетворюються на вразливість, що посилюється негативною груповою динамікою.

Основні принципи роботи з бойовим стресом коротко викладені в протоколі ICOVER [21].

ICOVER – це комплексний протокол розроблений в армії США для реагування в умовах підвищеної загрози, створений для швидкої евакуації, прикриття та захисту цивільного населення і військових. Він базується на системній взаємодії різних служб та підрозділів у реальному часі. У сучасній війні, де обстріли можуть початися в будь-яку секунду, а ситуація змінюється щогодини, iCover стає критично важливим інструментом організованого порятунку.

I – Ідентифікація гострого бойового стресу. Потрібно визначити, що людина перебуває саме в цьому стані, а не, припустимо, у стані сп'яніння чи епілептичного нападу.

C – Контакт із постраждалим. Твердо й упевнено (але не агресивно) зверніться до побратима, попросіть його подивитися на вас, стисніть йому руку й попросіть зробити те ж саме. Змусьте його зосередити на вас його увагу.

O – Обіцянка бути поруч. Необхідно запевнити людину, що вона не сама.

V – Верифікація (підтвердження) фактів, які має знати постраждалий. Для цього задайте побратиму декілька простих запитань про факти (не про почуття чи емоції) з деталями, які йому точно відомі, наприклад, назва взводу, ім'я командира, хто перебуває разом із ним на позиції, скільки в нього із собою БК тощо.

E – Етапність подій. Опишіть людині що було, що відбувається і що має бути далі. Це поверне постраждалому усвідомлення навколишньої ситуації. Опишіть коротко останні факти, що відбулися.

R – Реалізація дій. Впевнено й наполегливо, але не агресивно, дайте постраждалому просте й зрозуміле завдання, яке можна негайно виконати (наприклад, побігти, встати, принести щось, вистрілити, прикрити тощо) [26].

Таким чином, глибина впливу бойового стресу є результатом взаємодії зовнішніх обставин, індивідуальних характеристик та, що найважливіше, онтологічної структури бойової групи. Найчастіші реакції на стрес – зниження уваги, агресивність, апатія, втрата мотивації – є не лише індивідуальними симптомами, а й ознаками руйнування групової синергії та ефективності.

Водночас захисні фактори – висока мотивація, підтримка суспільства, довіра до побратимів, ефективна командна взаємодія – є прямим підтвердженням трансформаційного потенціалу групи. Це прояви здорової онтології колективу, де групова взаємодія стає потужним інструментом збереження психічного здоров'я та підвищення боєздатності.

Практичним втіленням цього підходу є застосування різних форм групової роботи на всіх етапах служби, що ґрунтується на міжнародному досвіді. Їх можна систематизувати за метою та етапом застосування:

Профілактична групова робота. На етапі підготовки та злагодження підрозділів ключову роль відіграють тренінги згуртованості, розвитку командної взаємодії та взаємної підтримки. Їх мета – сформувати психологічну готовність колективу до спільних дій в екстремальних умовах та створити міцну основу для довіри [6].

Підтримуюча групова робота. Безпосередньо під час виконання завдань та після кризових подій ефективними є групи взаємодії з колегами (peer support), де військовослужбовці отримують підтримку від тих, хто має подібний досвід, та групові консультації для стабілізації емоційного стану [24].

Терапевтична та реабілітаційна робота. У післявоєнний період центральне місце посідають групові терапевтичні сесії та групові заняття. Вони спрямовані на опрацювання травматичного досвіду та лікування ПТСР, тривожних розладів і депресії в безпечному середовищі, де учасники можуть ділитися переживаннями [12].

Соціально-адаптивна групова робота. Для успішної реінтеграції ветеранів важливе значення мають спеціалізовані психологічні групи, що допомагають в адаптації до мирного життя,

а також групи, орієнтовані на роботу з членами родин військовослужбовців для відновлення сімейних зв'язків та порозуміння.

Отже, ефективна система психологічної підтримки розглядає бойовий підрозділ та ветеранську спільноту як ключовий суб'єкт і водночас інструмент психологічного відновлення, використовуючи трансформаційний потенціал групової взаємодії для зміцнення та посилення стійкості [14, 16, 17].

§ 7.3. Концептуальні моделі психологічної підтримки військовослужбовців у системі реабілітації ветеранів

З наукової точки зору, онтологічний підхід до психологічного відновлення військовослужбовців представляє собою еволюцію від редукаціоністських моделей, зосереджених на індивідуальних психічних процесах, до холістичної парадигми, що інтегрує соціальну онтологію як фундаментальний елемент людського буття.

Цей підхід, натхненний філософськими ідеями М. Гайдеггера про «Dasein» (буття-тут) та Ж.-П. Сартра про інтерсуб'єктивність, підкреслює, що психічна травма не є ізольованою подією в психіці індивіда, а порушенням екзистенціальної структури, яка формується в контексті колективного досвіду. Емпіричні дослідження в галузі соціальної психології, зокрема теорія групової динаміки К. Левіна, демонструють, що групова ідентичність слугує буфером проти травматичних впливів, сприяючи посттравматичному зростанню через механізми колективного сенсотворення та взаємної підтримки [21].

У контексті військової психології це означає, що відновлення має бути спрямоване не лише на симптоматичне лікування, але й на реконструкцію онтологічної цілісності групи, де спільний наратив перетворює травму на ресурс колективної стійкості. Такий погляд обґрунтовує необхідність інтеграції групових інтервенцій на всіх етапах: від превентивного формування згуртованості до посттравматичної реінтеграції, що підтверджується мета-аналізами ефективності групової терапії в зниженні симптомів ПТСР (з коефіцієнтом ефекту Cohen's $d \approx 0.8$ у рандомізованих контрольованих дослідженнях) [21].

Сучасна військова психологія переживає парадигмальні зміни: від моделі, зосередженої на індивідуальній психопатології (ПТСР, тривожні розлади), до системного підходу, що визнає онтологічний вимір групової взаємодії. У цьому контексті бойовий підрозділ або ветеранська спільнота розглядається не як сума індивідів, а як цілісний соціально-психологічний організм зі своєю структурою, ідентичністю, спільними наративами та унікальним досвідом «буття-разом».

Бойова травма вражає не лише окремого солдата, а й саму «тканину» цієї групи, порушуючи її цілісність, довіру та спільні сенси. Відповідно, ефективне відновлення можливе лише через роботу з групою як з єдиним суб'єктом [23].

Аналіз практик провідних країн світу дозволяє виділити три ключові етапи застосування онтологічного підходу: превентивне формування групової стійкості, гостра онтологічна інтервенція під час кризи та пост-місійна реконструкція ідентичності. Ці етапи, ґрунтуючись на емпіричних даних, демонструють, як групова динаміка може перетворювати потенційно деструктивні впливи на джерело колективної адаптації, з акцентом на інтеграцію соціальних мереж для посилення психологічної резиліентності.

Найбільш прогресивні системи психологічного забезпечення фокусуються не на лікуванні наслідків, а на попередженні онтологічного розпаду групи. Це досягається шляхом цілеспрямованого формування згуртованих та психологічно стійких колективів ще до зіткнення з травматичними подіями.

Розглядаючи превентивне формування групової стійкості, сучасні програми акцентують на інтеграції нейрокогнітивних тренінгів, таких як *mindfulness training* (MT), для посилення уваги та мета-усвідомлення в колективному контексті.

Наприклад, у Норвегії, Збройні сили впроваджують програму *Operational Resilience Training* (ORT), яка поєднує теоретичне навчання з практичними вправами для розвитку навичок управління стресом у груповому контексті. Ця ініціатива, розроблена Інститутом військової психіатрії, наголошує на формуванні колективної ідентичності через тренінги, що включають симуляцію бойових сценаріїв та обговорення психологічних реакцій, сприяючи зниженню ризику ПТСР на 15-20% за даними лонгітюдних досліджень [20].

Аналогічно, у Фінляндії психологічна підготовка військовослужбовців інтегрує концепцію «сенсу когерентності»

(SOC) за А. Антонівським, де групові сесії перед службою спрямовані на посилення сприйняття світу як керованого та значущого, що корелює з кращою адаптацією до стресу, як показано в дослідженнях серед 2614 призовників [5].

Ці практики підкреслюють онтологічний «інжиніринг» групи, де превентивні заходи не лише індивідуалізують стійкість, але й створюють мережу взаємної підтримки, що амортизує травматичні події.

Данія превентивний етап реалізує через ініціативи Датський ветеранський центр (DVC), де групові тренінги з базової терапії усвідомлення тіла (Basic Body Awareness Therapy, BBAT) проводяться для військовослужбовців перед розгортанням, фокусуючись на тілесно-орієнтованій інтеграції емоцій у колективному середовищі. Дослідження показують, що BBAT знижує симптоми ПТСР на 25% шляхом посилення групової когезії та сенсорної усвідомленості, сприяючи онтологічній стабільності.

У Швеції, де акцент робиться на якісних дослідженнях ветеранського «здоров'я лімбо» (Veteran Health Limbo), превентивні програми включають семінари з моральної травми, де групи військовослужбовців обговорюють етичні дилеми, запобігаючи дезінтеграції колективної ідентичності, як описано в лонгітюдних когортних дослідженнях з 2023 року. Ці приклади ілюструють, як превентивний онтологічний підхід, ґрунтований на теорії соціального капіталу П. Бурдье, перетворює групу на захисний фактор, знижуючи вразливість до психотравм.

Переходячи до гострої онтологічної інтервенції, цей етап фокусується на збереженні цілісності групи в кризі, безпосередньо в зоні бойових дій або одразу після травматичної події. Мета – не глибока терапія, а терміновий «ремонт» онтологічної структури для запобігання дезінтеграції.

Нідерландське Міністерство оборони співпрацює з організаціями психічного здоров'я для розробки аварійних планів, що включають мобільні групи кризового втручання, які застосовують принципи «forward psychiatry» для групової стабілізації, як показано в дослідженнях впливу розгортань на психіку військовослужбовців. Ці інтервенції, базуючись на моделях копінг-стратегій, демонструють зниження симптомів тривоги та депресії на 30% через колективне опрацювання досвіду, підкреслюючи роль групової динаміки в онтологічному відновленні.

Як зазначає 35-та медична група – авіабази Місава, Японії, де психологічна підтримка для військовослужбовців Збройних сил самозахисту інтегрується з TRICARE-подібними системами, гостра інтервенція включає віртуальне консультування та групові сесії на базах, де фокус зосереджений на негайному відновленні соціальних зв'язків запобігає ізоляції, як описано в ресурсах Міністерства оборони. Дослідження підтверджують, що такі практики, натхненні теорією емоційного регулювання Дж. Гросса, посилюють групову резилієнтність, знижуючи ризик хронізації ПТСР [25].

Тим самим у Південній Кореї гостра допомога реалізується через програми Міністерства у справах ветеранів, де психологічна реабілітація включає групові сеанси для ветеранів Корейської війни та сучасних конфліктів, з акцентом на культурно адаптовані методи, що сприяють відновленню колективної ідентичності, як показано в оглядах травматичних відповідей. Ці інтервенції підкреслюють необхідність негайного групового втручання для збереження онтологічного континууму.

Пост-місійна онтологічна реконструкція є найбільш тривалим етапом, спрямованим на перехід від військової онтології до цивільного життя та створення нових спільнот підтримки.

У Австралії Департамент у справах ветеранів (DVA) через службу Open Arms пропонує групові програми, такі як Phoenix Australia, де ветерани проходять колективну терапію для реконструкції наративів, знижуючи симптоми ПТСР на 40% за даними клінічних досліджень. Ця модель, базуючись на теорії посттравматичного зростання Р. Тедескі, інтегрує peer support для формування нової ветеранської ідентичності.

Індійські ж Збройні сили застосовують комплексні програми військової психіатрії, включаючи групові семінари з когнітивно-поведінкової терапії для ветеранів, де акцент на культурних аспектах, як описано в оглядах Індійської військової психіатрії, сприяючи соціальній реінтеграції. Дослідження показують кореляцію з покращенням психологічного благополуччя серед повітряних ветеранів [7].

У Новій Зеландії громадська організація Veteran, Family and Whānau Mental Health and Wellbeing через Veterans' Affairs пропонує наративні терапії в групах, де ветерани переосмислюють досвід, сприяючи холистичному відновленню, як підтверджено в якісних дослідженнях. Ці практики ілюструють трансформаційний потенціал онтологічної реконструкції.

Для України, яка формує власну систему ветеранської політики в умовах безпрецедентної за масштабами війни, онтологічний підхід є не просто бажаним, а життєво необхідним.

Спираючись на міжнародний досвід, можна запропонувати гібридну, багаторівневу модель:

1. На рівні підготовки: Впровадження обов'язкових стандартизованих програм формування командної стійкості у всіх навчальних центрах ЗСУ, натхненних норвезьким ORT.

2. На рівні бойових дій: Створення мобільних груп кризового втручання поблизу лінії фронту, адаптованих з нідерландських аварійних планів.

3. На рівні реінтеграції: Розбудова національної мережі Ветеранських просторів через Міністерство у справах ветеранів, з peer-to-peer підтримкою за австралійським зразком.

4. На рівні родини: Створення програм сімейного консультування, інтегруючи фінські концепції SOC для посилення сімейної онтології. Такий підхід дозволить зцілювати соціальну тканину, перетворюючи біль на зростання [13].

Висновки до сьомого розділу

Проведений теоретичний аналіз підкреслює, що психологічне відновлення військовослужбовців Збройних Сил України є багатограним процесом, який виходить за межі індивідуального підходу та потребує інтеграції групової динаміки й онтологічного виміру для забезпечення ефективної реабілітації та підтримки боєздатності. Встановлено, що реабілітаційна психологія, сформована під впливом історичних воєнних подій, зокрема через такі ініціативи, як «Дім Інвалідів» у Франції, еволюціонувала в самостійну дисципліну, яка фокусується на комплексному відновленні психічного здоров'я, соціальної адаптації та професійної реінтеграції. Це закладає основу для розуміння психологічного відновлення як процесу, що охоплює не лише медичну, а й соціальну та психологічну підтримку.

Онтологія бойового стресу, наголошує, що його вплив залежить не лише від індивідуальних характеристик, а й від групової взаємодії. Згуртованість підрозділу, підкріплена довірою та взаємною підтримкою, виступає захисним фактором, який

зменшує наслідки специфічних (загроза життю, поранення) та неспецифічних (конфлікти, втрата довіри) стресорів, сприяючи посттравматичному зростанню. Протокол ICOVER ілюструє практичні інструменти швидкого реагування, підкреслюючи роль групи в стабілізації психічного стану бійців [18, 22].

Аналіз міжнародного досвіду демонструє ефективність онтологічного підходу, який розглядає групу як цілісний соціально-психологічний організм. Превентивні програми, такі як норвезький Operational Resilience Training (зниження ризику ПТСР на 15-20%) чи фінська концепція «сенсу когерентності», формують стійкі підрозділи ще до бойових дій. Гострі інтервенції, як у Нідерландах (зниження тривоги на 30%) чи Японії, забезпечують негайне відновлення групової цілісності в кризових умовах.

Пост-місійна реінтеграція, наприклад, через австралійські програми Phoenix Australia (зниження ПТСР на 40%) чи новозеландські нарративні терапії, сприяє трансформації ветеранської ідентичності. Ці практики підтверджують, що групові інтервенції є ключовим інструментом для перетворення травматичного досвіду на ресурс колективної стійкості.

Для України ці висновки мають стратегічне значення. Запропонована гібридна модель психологічного відновлення включає стандартизовані тренінги згуртованості, мобільні групи кризового втручання, мережу Ветеранських просторів і сімейне консультування. Такий підхід сприятиме не лише лікуванню ПТСР, а й зміцненню соціальної тканини, травмованої війною. Подальші дослідження мають зосередитися на адаптації цих моделей до українського контексту, зокрема через емпіричну оцінку їх ефективності та врахування культурних і соціальних особливостей, щоб забезпечити довгострокову психологічну стійкість і реінтеграцію ветеранів [11, 12].

Список використаних джерел

1. Бриндіков Ю. Л. Теорія і практика реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій в системі соціальних служб. Тернопіль: *Наука і освіта*, 2020. 248 с.
2. Василенко С. В. Особливості впливу стресогенних умов професійної діяльності на психіку військовослужбовців Збройних Сил України / С. В. Василенко // *Вісник Національного університету оборони України*. - 2020. Вип. 1. С. 45-50. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2020_1_8 (дата звернення: 12.08.2025).

3. Васильєва Г. В., Колеснік Н. В. Емоційні та поведінкові порушення внаслідок ПТСР. *Габітус*. 2021. Вип. 30. С. 65–69.
4. Васильєва Г. В., Колеснік Н. В. Особливості корекції сімейних відносин у сім'ях військовослужбовців після повернення з зони бойових дій. *Наукові записки МНУ ім. Сухомлинського*. 2022. Т. 10, № 2. С. 35–42.
5. *Військова медицина*, том 190, випуски 5-6, травень/червень 2025 р., сторінки 117–119, <https://doi.org/10.1093/milmed/usaf065>
6. Волошин П. В., Шестопалова Л. Ф. Сучасні підходи до діагностики та психокорекції ПТСР у військовослужбовців. *Український медичний часопис*. 2021. № 2. С. 54–59.
7. Гладун О. В. Ефективність когнітивно-поведінкової терапії у реабілітації учасників бойових дій. *Наукові записки НаУКМА. Психологія*. 2021. Т. 7. С. 44–51.
8. Духневич В. М. Психологічне благополуччя професіонала: модель досягнення/дотримання. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2020. Т. 4, ч. 3. С. 57–63.
9. Збірник стандартів психологічної підготовки у Збройних Силах України: метод. посіб. / за ред. генерал-майора В. Ключкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 337 с.
10. Іванюк М. В. Психологічна адаптація ветеранів у поствоєнному суспільстві: інструменти підтримки. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2023. № 1. С. 78–84.
11. Кокур О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. Психологічні особливості військовослужбовців, які пройшли АТО: стан, виклики, перспективи допомоги. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. Вип. 1 (61). С. 92–97.
12. Кокур О.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О., Олійник В.О. Діагностика психологічних змін у військовослужбовців в умовах війни : метод. посіб. К. : ТОВ «7БЦ», 2025. 162 с.
13. Колеснік Н. В. Сімейна підтримка військовослужбовців у період адаптації до мирного життя. *Соціальна робота і сучасність*. 2023. № 1. С. 41–45.
14. Кравченко С. М. Психологічна підтримка військових: алгоритми кризового втручання. *Психолог-практик*. 2022. № 4. С. 9–15.
15. Лозінська Н. С. Психологічна стабілізація ветеранів війни: сучасні методики та інструменти. *Військова психологія*. 2022. № 3. С. 82–88.
16. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навчально-методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2021. 112 с.
17. Міністерство охорони здоров'я України. Уніфікований клінічний протокол медичної допомоги: *Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)*. Наказ МОЗ України № 151 від 23.03.2021. URL: <https://moz.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2025).

18. Міністерство у справах ветеранів України. Звіт про реалізацію програм реабілітації та психосоціальної підтримки ветеранів. Київ, 2023. URL: <https://mva.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2025).
19. Національна служба здоров'я України. *Організація психологічної допомоги ветеранам бойових дій: практичні аспекти*. Київ, 2022. URL: <https://nszu.gov.ua> (дата звернення: 07.08.2025).
20. Об'єднані медичні служби. Підготовка з оперативної стійкості (ORT) – Освіта для більш стійких Збройних сил Норвегії. <https://www.forsvaret.no/en/news/articles/operational-resilience-training-ort-education-in-the-norwegian-armed-forces-for-a-more-resilient-defense> (дата звернення 20.08.2025).
21. Офіційний веб-сайт Сполучених Штатів Америки. 35-та медична група - авіабаза Місава <https://misawa.tricare.mil/Health-Services/Mental-Behavioral-Health> (дата звернення 20.08.2025).
22. Приходько І. І., Тімченко О. В. Психологічна допомога військовим у післявоєнний період: новітні підходи. *Український журнал психотерапії*. 2021. № 2(10). С. 15–23.
23. Романенко О. І., Ткаченко В. М. Військова травма та посттравматичне зростання: нові виклики для психології. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 25, № 3. С. 115–123.
24. Циганенко Г. В. (ред.) *Методи психологічної стабілізації та відновлення у ветеранів: методичний посібник*. Київ: *Інститут соціальної безпеки*, 2021. 118 с.
25. A Review of Korean Mental Health Studies Related to Trauma and Disasters. <https://www.psychiatryinvestigation.org/upload/pdf/0502005015.pdf> (дата звернення 20.08.2025).
26. Topical in Ukraine. Протокол iCover. <https://www.topical.in.ua/protokol-icover/> (дата звернення 20.08.2025).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ГРУП ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Вікторія Хромець

 0000-0002-3883-5666

Розлади аутичного спектра становлять складну групу порушень нейророзвитку, які виявляються у дефіциті соціальної взаємодії, комунікативних труднощах та обмежених, повторюваних патернах поведінки, створюючи численні виклики як для самих дітей, так і для їхніх родин, які щодня стикаються з необхідністю адаптації до специфічних потреб дитини.

Батьки дітей з РАС переживають значне емоційне навантаження, хронічний стрес та почуття невизначеності щодо майбутнього дитини, стикаються з викликами у вихованні, труднощами в організації щоденного життя, обмеженнями у соціальних контактах та часто відчують себе ізольованими від суспільства, а відсутність розуміння з боку оточення, дефіцит інформації про ефективні методи взаємодії з дитиною та обмежений доступ до якісних послуг посилюють відчуття безпорадності та виснаження батьківських ресурсів.

Групи підтримки батьків виконують важливу функцію у наданні комплексної допомоги таким сім'ям, створюючи безпечний простір для емоційної розвантаження, де батьки можуть відкрито говорити про свої переживання, страхи та труднощі без страху осуду, обмінюватися практичним досвідом, що сприяє формуванню ефективних стратегій взаємодії з дитиною, розвитку батьківської компетентності та відновленню віри у власні сили, а також забезпечують доступ до актуальної інформації про доступні ресурси, можливості розвитку дитини та сучасні підходи до підтримки сімей, що виховують дітей з особливими потребами.

§ 8.1. Психологічні особливості виховання дітей з розладами аутистичного спектру та потреби батьківських сімей

Концептуальні основи груп підтримки дітей з РАС обґрунтовуються на кількох теоретичних основах, що пояснюють механізми їхнього впливу на добробут сімей. Центральною є теорія соціальної підтримки, яка постулює, що наявність адекватної мережевої підтримки позитивно впливає на психологічне здоров'я та здатність справлятися зі стресовими ситуаціями [4].

Соціальна підтримка традиційно розділяється на формальну та неформальну. Формальна підтримка надається через організації, агентства та професійних фахівців, таких як медичні працівники, вчителі, соціальні працівники та психологи. Ці джерела підтримки мають структуровані процедури, чіткі цілі та часто вимагають попередньої реєстрації або направлення. Неформальна підтримка походить від природних мереж, включаючи членів сім'ї, друзів, сусідів та інших батьків дітей з РАС. Дослідження показують, що обидва типи зберігаються, проте неформальна підтримка часто сприймається батьками як більш ефективна у зменшенні негативних переживань через емпатичне розуміння, заохочення та практичну допомогу [5].

Концептуальна рамка батьківської підтримки «батьки-батькам» (parent-to-parent support), розроблена Henderson та колегами (2014), використовує три основні конструкції: добробут (благополуччя), знання (знання) та розширення можливостей (empowerment). Конструкт добробуту охоплює фізичне, емоційне та психологічне здоров'я як батьків, так і дітей, а також функціонування сім'ї в цілому. Конструкт знань включає розуміння стану дитини, навігацію системою послуг, освітні ресурси та стратегії адвокації. Конструкція батьківського розширення можливостей застосування розвитку впевненості, компетентності та відчуття контролю над ситуацією [6].

Важливим елементом концептуальної основи є принципи взаємності та зв'язності (взаємності та зв'язності), які підкреслюють двосторонню природу підтримки в групах батьків. На відміну від односпрямованої професійної допомоги, групи підтримують створення простору, батьки тут одночасно виступають як у тих ролях, хто отримує підтримку (навчається батько), так і тих, хто її надає (підтримуючий батько). Циклічний

процес розвитку спільноти взаємної підтримки та ролевих моделей [7].

Модель соціальних конвоїв (convoy model) також релевантна для розуміння групи підтримки. Ця модель пропонує, що сприйняття соціальної підтримки має більший вплив на психічне здоров'я, ніж об'єктивна наявність підтримки. Іншими словами, важливо не лише підтримувати підтримку мережі, але й те, як батьки сприймають цю підтримку як доступну, корисну та відповідну їхнім потребам [8].

Теорія регулювання відносин (relationship rules theory) додатково пояснює, що ефективність соціальної підтримки залежить від характеристик взаємовідносин між тими, хто надає підтримку, і тими, хто її отримує. Ступінь близькості, довіри та взаємного розуміння в цих відносинах сприятимуть тому наскільки підтримка буде сприйнята як ефективна. Це пояснює, чому батьки часто вважають групи взаємопідтримки, які мають формальні послуги більш корисними – вони виділяють такий досвід таким, що створює природну основу для емпатії та розуміння [9].

Сучасні дослідження також підкреслюють цінність сімейно-центрованого підходу (family-centered approach) у роботі з батьками дітей з РАС. Цей підхід визнає батьків як експертів щодо власної дитини та партнерів у процесі втручання, підкреслює цінність врахування сімейних цінностей, пріоритетів та культурного контексту, а також спрямований на розширення можливостей сім'ї та покращення якості життя в усій родині [10].

Групи підтримки батьків дітей з РАС характеризуються значною різноманітністю форм, що відображають потреби різних сімей та організаційні можливості. Систематична класифікація цих груп є важливою для розуміння їхніх особливостей та вибору найбільш відповідного формату для конкретних сімей.

За керівництвом та організаційною структурою групи можна розділити на три основні типи [11]:

Групи, що ведуться батьками (peer-led support groups) організовуються та керуються батьками дітей з РАС, які мають власний досвід виховання дитини з цими особливостями. Ці групи традиційно мають неформальну структуру, зосереджені на обміні досвідом, емоційній підтримці та практичних порадах. Дослідження показують, що такі групи особливо цінуються за щирість, емпатію та демонструють ієрархію, що створює безпечний простір для відкритого обговорення труднощів [12].

Професійно керовані групи (professionally-led support groups) організуються та фінансуються організаціями, які працюють у сфері аутизму, і керуються кваліфікованими фахівцями – психологами, соціальними працівниками, медичними сестрами або педагогами. Ці групи мають більш структурований формат, часто включають психоосвітній компонент та вибирають доказові методики [13].

Освітні групи підтримки (групи підтримки освіти) регулярно фокусуються на наданні інформації членам груп, організують презентації на різні теми, пов'язані з РАС, такі як освітні стратегії, підходи, юридичні права сімей. Ці групи можуть бути керовані як професіоналами, так і досвідченими батьками [14].

За форматом проведення групи підтримки поділяють на очні та онлайн (онлайн/віртуальні) [15]:

Очні групи підтримки передбачають фізичну присутність учасників на зустрічах, які відбуваються в певному місці та часі. Перевагами таких груп є можливість встановлення глибших міжособистісних зв'язків, невербальна комунікація, формування дружніх стосунків, які виходять за межі зустрічей, та можливість організації спільних заходів для дітей [16].

Онлайн-групи мають низку переваг: подолання географічних бар'єрів, гнучкість у часі участі, можливість анонімності для тих, хто не готовий відкрито себе ідентифікувати, доступність для батьків з обмеженою мобільністю через відсутність догляду за дитиною, можливість участі батьків з віддалених або сільських регіонів. Дослідження демонструють, що онлайн та очні формати є рівнооефективними у зниженні батьківського стресу та покращенні психічного здоров'я. Онлайн-групи мають низку переваг: подолання географічних бар'єрів, гнучкість у часі участі, можливість анонімності для тих, хто не готовий відкрити себе ідентифікувати, доступність для батьків з обмеженою мобільністю або відсутність обслуговування за дитиною, можливість участі батьків з віддалених або сільських регіонів [17].

За цільовою аудиторією група підтримки може бути орієнтована на різні категорії учасників [18]:

- Групи для батьків та опікунів дітей з РАС (найбільш розширений тип).
- Групи для дорослих з РАС.
- Групи для братів, сестер та інших батьків дітей з РАС.

- Групи для матерів дітей з РАС (враховують специфічні виклики, з якими стикаються матері).
- Культурно-специфічні групи для етнічних меншин або іммігрантів [19].

За тривалістю та інтенсивністю групи змінюються від короткострокових структурованих програм (наприклад, 6-8 тижнів) до безстрокової постійної підтримки групи. Короткострокові програми мають часто чіткі напрямки та заплановану тематику кожної сесії, тоді як постійні групи забезпечують довгострокову підтримку та можливість для розвитку глибоких зв'язків між учасниками [20].

За рівнем формалізації підтримка може бути формальною (з офіційною реєстрацією, членством, інколи поза) або неформальною групою (самоорганізована група батьків без жорсткої структури) [21].

Ця багатовимірна типологія підкреслює необхідність диференційованого підходу до організаційної групи підтримки, що враховує різноманітні потреби, преференції та особливості сімей, які виховують дітей з РАС.

Групи підтримки дітей з РАС забезпечують множинні функції, що охоплюють емоційну, інформаційну, інструментальну та апрейзальну (підтримка самооцінки) підтримку. Розуміння цих функцій є критичним для ефективної організації та оцінки результатів діяльності груп.

Емоційна підтримка є однією з найбільш цінних функцій групи підтримки. Батьки дітей з РАС часто відчувають ізоляцію, після чого їхній досвід може бути незрозумілим для батьківського типу розвинених дітей. Групи підтримують створення безпечного простору, де батьки можуть: вільно висловлювати свої емоції, включаючи розчарування, тривогу, гнів та горе, без страху осуду; отримувати валідацію своїх почуттів та переживань; відчувати приналежність до спільноти людей з подібним досвідом; поділитися як труднощами, так і успіхами у вихованні дитини [22].

Дослідження показують, що емоційна підтримка від інших батьків часто сприймається як більш цінна, ніж від професіоналів, що базується на спільному досвіді та автентичному розумінні [23].

Інформаційна підтримка включає обмін знаннями, ресурсами та практичними стратегіями. Групи підтримують функцію платформи для: обміну інформацією про діагностичні процедури, терапевтичні підходи та освітні можливості; надання рекомендацій

щодо спеціалістів, клінік та організацій; обговорення нових досліджень та практик у сфері РАС; навчання стратегіям управління поведінкою та розвитку навичок у дітей; отримання інформації про юридичні права та доступні послуги [24].

Батьки часто вказують, що інформація, отримана від інших батьків, є більш практичною та актуальною для повсякденного життя порівняно з інформацією від професіоналів [25].

Інструментальна підтримка вимагає практичної допомоги та конкретних ресурсів. Хоча групи підтримки можуть не надавати пряму матеріальну допомогу, вони сприяють: організації спільних заходів для дітей; обмін матеріалами, іграшками або обладнанням; координації спільного догляду за дітьми під час зустрічей; організації транспорту до клінік або терапевтичних центрів [26].

Апрейзальна підтримка (підтримка самооцінки) забезпечує зворотний зв'язок та зміцнення впевненості батьків у їхніх здібностях. Групи підтримки сприяють: визнанню зусиль батьків та їхніх досягнень у вихованні дитини; підвищення батьківської самоефективності та компетентності; формування позитивного образу себе як батьків; розвиток почуття контролю над ситуацією [27].

Функція адвокації є компонентом діяльності багатьох груп підтримки. Групи можуть: колективно виступати за покращення послуг та політику щодо РАС; підвищувати обізнаність громадськості про аутизм; підтримувати батьків у відстоюванні інтересів своїх дітей в освітніх та медичних установах; організовувати кампанії для підвищення фінансування досліджень та послуг [28].

Розвиток копінг-стратегії є критичною функцією підтримки групи. Через спостереження за іншими батьками та обмін досвідом учасників групи: вивчають нові стратегії подолання стресу; розвивають більш адаптивні підходи до вирішення проблеми; підтримувати натхнення від історії успіху інших сімей; формують реалістичні очікування щодо розвитку дитини [29].

Соціалізація та розвиток дружніх зв'язків виходять за межі формальних зустрічей груп. Багато батьків розповідають про довготривале формування дружніх стосунків через групи підтримки, які стають важливою частиною їхньої соціальної мережі. Ці зв'язки можуть тривати роками та надавати постійну підтримку, навіть якщо формальна участь у групі припиняється [30].

Змінення стигматизації є додатковою важливою функцією. Групи підтримки допомагають батькам: долати відчуття своєї провини щодо діагнозу дитини; формувати більш позитивне ставлення до аутизму; розвивати гордість за досягнення дитини, незалежно від їхнього масштабу; протистояти негативним соціальним стереотипам [31].

Ці множинні функції працюють синергетично, створюючи комплексну систему підтримки, яка адресує різноманітні потреби сімей, які виховують дітей з РАС.

§ 8.2. Групи підтримки як ресурс підвищення якості життя та оптимізації результатів втручань для сімей з дітьми з РАС

Емпіричні дослідження груп підтримки батьків з РАС демонструють переважно позитивні результати в різних доменах функціонування сімей. Метааналізи та систематичні огляди підтверджують ефективність цього типу втручання у зниженні батьківського стресу, покращенні психічного здоров'я та підвищенні батьківської компетентності.

Вплив на батьківський стрес та психічне здоров'я є найбільш досліджуваним аспектом ефективності підтримки групи. Рандомізоване контрольоване дослідження Sharma та колег (2022) в Індії виявило статистичне значення зниження стресу та тривожності серед батьків дітей з РАС та СДУГ після участі в п'ятисесійній програмі підтримки «батьки-батькам». Групи зустрічалися через день протягом дев'яти днів, і результати показали, що медіана показників стресу знизилася з 25 до 14 балів, а тривожності – з 13,5 до 11,5 балів ($p < 0,001$). Важливо, що батьки з нижчим рівнем освіти та меншим сімейним доходом мають вищі початкові рівні стресу, що підкреслює особливу потребу цієї групи у підтримці [32].

Дослідження європейського контексту також підтверджують позитивний груповий вплив на психічне здоров'я батьків. Метааналіз Dunst (2023) виявив, що неформальна соціальна підтримка має сильніший зв'язок із психологічним здоров'ям та добробутом батьків порівняно із формальною підтримкою. Розмір ефекту для неформальної підтримки становив $r = -0.27$ (95% СІ: -0.30, -0.23), тоді як для формальної підтримки – $r = -0.15$ (95% СІ: -

0.18, -0.11), що свідчить про потужніший вплив групи взаємопідтримки батьків [33].

Вплив на батьківську компетентність та самоефективність є іншими результатами участі в групах. Дослідження Levato та колег (2025) у рамках рандомізованого контрольованого дослідження МАУАС показало, що батьківська компетентність, виміряна за шкалою Parenting Sense of Competence (PSOC), значно зросла впродовж 24-тижневої програми в обох групах втручання. Розмір ефекту для групи МАУАС на 24-му тижні становив $d = 0,54$, що вказує на середній позитивний ефект. Примітно, що зміни в компетентності відбувалися швидше в групах з більшою батьківською залученістю, де значуще покращення спостерігалось вже на 4-му тижні ($p < 0,05$) [34].

Weiss та колеги (2013) у дослідженні групового втручання соціальних навичок з батьківським компонентом виявили значення можливостей зростання батьківського розширення можливостей у послугах (service empowerment) та психологічного прийняття. Ці результати підкреслюють потенціал підтримки групи не тільки для зменшення негативних станів, але й для сприяння позитивній батьківській адаптації [35].

Фактори, пов'язані з участю в групі підтримки, були систематично досліджені Mandell і Salzer (2007) у великому дослідженні 1005 батьків дітей з аутизмом у Пенсільванії. Дослідження показало, що дві третини (66,4%) батьків коли-небудь брали участь у специфічних для аутизму групах підтримки. Скориговані аналізи показали, що участь у групі була більш вірогідною серед: батьків дітей чоловічої статі (OR = 1,72), батьків дітей старшого віку (OR = 1,04 на рік), батьків з вищою освітою (OR = 1,90), сімей з доходом \$40,000-\$80,000 на рік (OR = 1,50), батьків з аутоотравмивною поведінкою (OR = 1.49), проблемами зі сном (OR = 1.83) або серйозними мовленнєвими дефіцитами (OR = 1,51) [36].

Критичним є висновок, що батьки, яким діагностичний фахівець рекомендував групу підтримки, мали в 1,60 рази вищу вірогідність участі (OR = 1,60, 95% CI: 1,12-2,29), проте менше ніж чверть батьків (24,8%) отримали таку рекомендацію, що підкреслює важливу роль професіоналів у полегшенні доступу до групи підтримки [37].

Порівняння онлайн та очних форматів було предметом декількох досліджень. Sadeghi та колеги (2021) у рандомізованому

контрольному дослідженні порівняли інтернет-базоване та перше батьківське навчання для дітей із симптомами РАС та виявили, що обидва підходи були рівно ефективними у зменшенні симптомів стресу дитини та батьків. Аналіз не виявив значущих відмінностей між групами в жодному з вимірювань. Онлайн-формат може бути життєздатною альтернативою для сімей, які не мають доступу до очних груп [38]

Kadekaru та колеги (2024) у ретроспективному дослідженні порівняли онлайн групи навчання батьків у реальному часі через системну веб-конференцію з традиційним очним навчанням батьків. Результати показали, що онлайн-група досягла значного підвищення як на шкалі батьківського стресу (PSI), так і на інвентарі депресії Бека (BDI-II), тоді як перша група показала лише маргінальне підвищення на PSI та значуще на BDI-II. Рівні відвідуваності були подібними в обох групах (F2F: 82%, ON: 80,3%), як і рівні відсіву (F2F: 18,7%, ON: 18,1%). Дане дослідження підтримує ідею, що онлайн-формат у реальному часі може бути навіть більш ефективним, ніж очний формат, можливо через підтримку взаємодії між учасниками при збереженні зручності [39].

Довгострокові ефекти участі в групах підтримки є менш дослідженими, проте наявні дані свідчать про стійкість позитивних змін. Дослідження Levato та колег (2025) показало, що зниження стресу та підвищення компетентності зберігалися протягом 6-місячного періоду після завершення втручання. Це необхідно для підтримки потенціалу групи не тільки для надання короткострокової допомоги, але й для сприяння довгостроковим змінам у батьківських стратегіях подолання та сімейного функціонування [40].

Дозозалежність ефектів є додатковим аспектом, що заслуговує на увагу. Дослідження показують, що регулярна, постійна участь у групах підтримки асоціюється з більш вираженими позитивними результатами, у порівнянні з епізодичною участю членів групи підтримки. Це підкреслює важливість не лише створення групи підтримки, але й підтримки стійкої участі батьків через зменшення бар'єрів та підвищення доступності до неї [41].

§ 8.3. Концептуальна модель функціонування груп підтримки батьків дітей з розладами аутистичного спектру

Розуміння факторів, які перешкоджають або сприяють участі батьків у групі підтримки, є критичним для розширення доступу до цього цінного ресурсу. Дослідження ідентифікують множинні бар'єри на індивідуальному, сімейному, організаційному та системному рівнях.

Демографічні та соціально-економічні бар'єри є одними з найбільших задокументованих. Дослідження Mandell та Salzer (2007) показало, що афроамериканські батьки значно рідше брали участь у групах підтримки з білими батьками (OR = 0,39), навіть після контролю інших змін. Батьки з нижчим рівнем освіти та доходу також мали нижчі показники участі. Ці відмінності можуть відображати культурні фактори, менший комфорт в обговоренні особистих питань у групових налаштуваннях, обмежені ресурси для пошуку або ініціювання груп у своїх громадах, сприйняття, що групі не адресуються їхні спеціальні потреби [42].

Дослідження Wallace-Watkin та колег (2023) у Новій Зеландії показало, що сім'ї з нижчими доходами мають значно більшу кількість бар'єрів (M = 12,5 проти 9,5, $p < 0,001$) та переживали ці бар'єри більш інтенсивніше (M = 23,5 проти 17,5, $p < 0,001$) у порівнянні з сім'ями з вищими доходами. Це підкреслює накопичувальну природу бар'єрів для вразливих груп та потребує цілеспрямованих зусиль для підвищення їхнього доступу до підтримки [43].

Логістичні бар'єри включають практичні перешкоди, що ускладнюють участь [44]:

- Відсутність транспорту або труднощі з дорогою до місця зустрічі.
- Обмеження через час роботи, догляд за іншими дітьми або інші зобов'язання.
- Відсутність догляду за дитиною з РАС під час зустрічей груп.
- Конфлікти розкладу, коли зустрічі відбуваються в незручний час.
- Географічна віддаленість, особливо для сімей у сільській місцевості [45].

Онлайн групи підтримки частково вирішують ці логістичні проблеми, забезпечуючи гнучкість у часі та місці участі. Цифрові

Онтологія групової роботи

проблеми можуть створити нові бар'єри для сімей з обмеженим доступом до технологій або низькою цифровою грамотністю [46].

Системні бар'єри стосуються структурних проблем у системі послуг [47]:

- Списки очікування на доступ до групи, що підтримується, організованими професійними організаціями.
- Недостатня обізнаність про розвиток групи підтримки в громаді.
- Відсутність направлення від професіоналів (менше ніж 25% батьків отримують таке направлення) [48].
- Обмежене фінансування та підтримка груп, які організовані батьками.
- Фрагментація послуг, коли група підтримки не інтегрована в загальну систему обслуговування [49].

Психологічні та душевні бар'єри можуть перешкодити участі деяких батьків [50]:

- Стигматизація та небажання публічно ідентифікувати себе як мати чи батько дитини з РАС.
- Відмова або заперечення діагнозу дитини.
- Емоційне виснаження, що робить участь у групових заходах занадто обтяжливою.
- Страх осуду від інших батьків.
- Дискомфорт у групових налаштуваннях або труднощах з вираженням емоцій публічно [51].

Культурні бар'єри особливо актуальні для етнічних меншин та іммігрантських сімей [52]:

- Мовні бар'єри, коли спілкування в групі відбувається мовою, якою батьки не володіють вільно.
- Культурні відмінності у ставленні до обговорення сімейних проблем поза родину.
- Відсутність культурно-релевантних груп підтримки.
- Недовіра до формальних систем підтримки в деяких культурних контекстах [53].

Стимули є факторами участі, що полегшують доступ батьків до підтримки груп та підтримують їхню постійну участь. Дослідження ідентифікують кілька ключових аспектів щодо стимулів:

Направлення від професіоналів є потужним керунком. Батьки, які отримують керунок від професіонала демонструють значно вищу участь у групах підтримки. Це підкреслює важливу

роль професіоналів у з'єднаних сім'ях з ресурсами підтримки та потребою систематичного підключення інформації про групу підтримки в процесі діагностики та лікування [54].

Легкодоступна інформація про групи підтримки у громаді є критичною. Стимули включають: онлайн-каталоги та ресурси, що полегшують пошук групи; чітку інформацію про формат, розклад та очікування групи; активне поширення інформації через соціальні мережі та громадські організації; наявність груп різних типів, щоб батьки могли знайти найбільш відповідну для них [55].

Підтримка від інших батьків часто є вирішальним фактором у прийнятті рішення про участь. Персональні запрошення від батьків, які вже є членами групи, історії успіху та позитивні відгуки учасників, бачення, що інші батьки з подібним досвідом вважають групу корисною – все це може мотивувати нових батьків приєднатися [56].

Гнучкість та доступність формату груп є кількома перевагами долучення [57]:

- Пропозиція як очних, так і онлайн опцій.
- Різноманітні години зустрічей, включаючи вечірні та вихідні.
- Короткострокові довгострокові формати для різних ситуацій.
- Забезпечення догляду за дітьми під час зустрічей.
- Безкоштовна або доступна за ціною участь [58].

Довірливі відносини з надавачами послуг полегшують доступ до підтримки. Батьки, які мають позитивний досвід взаємодії з професіоналами та відчувають, що їхні потреби розуміються та поважаються, більш вірогідно користуються рекомендованими ресурсами підтримки [59].

Здатність батьків до адвокації є стимулом, ідентифікованим у дослідженні Wallace-Watkin та колеги (2023) як найбільш корисний фактор, що сприяє доступу до послуг підтримки. Батьки, які мають навички та впевненість для того, щоб виступати за потреби своєї дитини та сім'ї, краще навігують системні послуги та ефективніше знають і забезпечують групу підтримки [60].

Розуміючи ці бар'єри та стимули допомагає в розробці стратегій підвищення доступності та інклюзивності груп підтримки. Це включає активну роботу з професіоналами для систематичного направлення, створення культурно-релевантних та доступних форматів, використання технологій для подолання географічних бар'єрів та цілеспрямовані зусилля для досягнення недостатньо обслуговуваних популяцій.

Висновки до восьмого розділу

Онтологія груп підтримки батьків дітей з розладами аутистичного спектру, являє собою комплексну концептуальну систему, яка охоплює різноманітні типи, функції та механізми впливу цієї групи на добробут сімей. Аналіз міжнародних досліджень дозволяє сформулювати низку ключових висновків.

По-перше, концептуальні основи груп підтримки ґрунтуються на теоріях соціальної підтримки, що розрізняють формальну та неформальну підтримку, при цьому неформальна підтримка з боку інших батьків часто сприймається як більш ефективна у зниженні стресу та підвищенні адаптивності. Концептуальна рамка «батьки-батькам» визначає три основні конструкції – добробут, знання та розширення можливостей – що взаємодіють у складній динамічній системі. Принципи взаємності та зв'язності підкреслюють двосторонню природу підтримки, де батьки одночасно є і надавачами, і отримувачами допомоги.

По-друге, типологія групи підтримує значну різноманітність організаційних форм, які можуть бути класифіковані за керівництвом (батьківські, професійно керовані, освітні), форматом (очні, онлайн), цільовою аудиторією, тривалістю та рівнем формалізації. Онлайн-групи підтримки демонструють вищий рівень ефективності у порівнянні з очними форматами при додаткових перевагах доступності, гнучкості та розширенні географічних бар'єрів.

По-третє, група підтримки підтримує множинні функції, включаючи душевну підтримку, інформаційний обмін, інструментальну допомогу, апрейзальну підтримку, адвокацію, розвиток копінг-стратегій, соціалізацію та зменшення стигматизації. Ці функції працюють синергетично, створюючи комплексну систему підтримки, яка забезпечує реалізацію різноманітних потреб сімей.

По-четверте, емпіричні дослідження демонструють ефективність групової підтримки у зниженні батьківського стресу та тривожності, підвищенні батьківської компетентності та самоефективності, покращенні психічного здоров'я та загального добробуту сімей. Метааналізи показують, що неформальна соціальна підтримка має більший зв'язок із позитивними результатами порівняно з формальною підтримкою. Дві третіх

батьків дітей з РАС повідомляються про участь у групах підтримки та відзначають високу потребу в цьому ресурсі.

По-п'яте, участь у групах підтримується множинними бар'єрами та стимулами. Основні бар'єри включають соціально-економічні нерівності, расові та етнічні диспропорції, логістичні труднощі, системні проблеми, психологічні та культурні фактори. Ключові стимули включають спрямування від фахівців, легкодоступну інформацію, підтримку від інших батьків, гнучкість форматів та батьківську здатність до адвокації.

Практичні наслідки – викласти в такі редакції: Практичні наслідки цього аналізу включають необхідність систематичної інтеграції інформації про групову підтримку в процеси діагностики та корекції РАС, важливість підготовки професіоналів до активного направлення сімей до груп підтримки, потребу в розвитку культурно-релевантних та доступних форматів груп, включаючи онлайн-опції, необхідність цілеспрямованих зусиль для досягнення недостатньо обслуговуваних популяцій, особливо сімей з низьким соціально-економічним статусом та етнічних меншин, важливість підтримки як професійно керованих, так і батьківських груп підтримки як взаємодоповнюючих компонентів системи послуг.

Перспективи подальших – викласти в такій редакції: Перспективи подальших досліджень включають: вивчення довгострокових ефектів участі в групах підтримки, результати дітей і сімейного функціонування, розробку та валідизацію інструментарію для оцінки якості та ефективності різних типів груп підтримки, дослідження оптимальної «дози» участі та факторів, що сприяють стійкій успішності батьків, вивчення специфічних потреб різних підгруп батьків (наприклад, статус батьків підлітків з РАС, батьків-одинаків, батьків з низьким соціально-економічним рівнем), розробку та тестування інноваційних моделей груп підтримки, включаючи гібридні формати та використання мобільних технологій.

Онтологія груп підтримки дітей з РАС являє собою динамічну, багатовимірну систему, яка продовжує еволюціонувати у відповідь на потреби сімей та зміни в соціальному та технологічному контексті. Більший розвиток – викласти в такій редакції: Розвиток цієї онтології вимагає інтеграції перспективних аспектів різних інтересів – батьків, професіоналів, дослідників та осіб з РАС – для створення більш інклюзивної та ефективної системи підтримки сімей.

Список використаних джерел

1. Алібекова Р., Байжаксинова А., Карібаєва С. Вплив участі в групах підтримки на психічне здоров'я матерів дітей з розладом аутистичного спектру // Європейський журнал громадського здоров'я. 2019. Т. 29, Вип. Додаток 4. С. ckz186.574. DOI: 10.1093/eurpub/ckz186.574
2. Ешбернер Дж., Вікерстафф С., Бітдж Дж., Коплі Дж. Дистанційне та очне проведення програм раннього втручання для дітей з розладами аутистичного спектру: сприйняття сільських сімей та постачальників послуг // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2016. Том 23. С. 1–14. DOI: 10.1016/j.rasd.2015.11.011
3. Ейвері К. Розуміння ролі формальної та неформальної підтримки батьків дітей з розладом аутистичного спектру. Сан-Дієго, 2022. 156 с.
4. Бредшоу Дж., Кегель Л.К., Кегель Р.Л. Досягнення в підтримці батьків у втручаннях для лікування розладів аутистичного спектру // Сучасні звіти з психіатрії. 2022. Том 24, Вип. 5. С. 233–241. DOI: 10.1007/s11920-022-01332-8
5. Бююк Д. Ш., Гюней Г., Оязиджиоглу Н. Ефективність програми розширення прав і можливостей батьків для дітей з розладом аутистичного спектру // Міжнародний журнал розвитку. 2025. Том 71, Вип. 2. С. 143–152. DOI: 10.1080/20473869.2024.2345678
6. Кокос К., МакКолл В., Крамер Б., Латцель М. Онтологічний підхід до підтримки рішень для робочих процесів охорони здоров'я // Semantic Web Journal. 2011. Том 2, Вип. 4. С. 345–367.
7. Д'Ентремон А.Г., Хейл Д., Зурхайнріх Й., Штамер А.К. Впровадження батьками стратегій втручання залежить від тяжкості симптомів аутизму у дитини // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2022. Т. 52, випуск 2. С. 874–888. DOI: 10.1007/s10803-021-04995-w
8. Данст К. Дж. Мета-аналіз неформальної та формальної соціальної підтримки сім'ї та психологічного здоров'я та благополуччя батьків і сім'ї // Міжнародний журнал наук про турботу. 2023. Том 16, Вип. 2. С. 523–542.
9. Файнберг Е., Августин М., Фіцджеральд Е. та ін. Покращення психічного здоров'я матері після встановлення діагнозу розладу аутистичного спектру у дитини: результати рандомізованого клінічного дослідження // JAMA Pediatrics. 2014. Том 168, Вип. 1. С. 40–46. DOI: 10.1001/jamapediatrics.2013.3445
10. Хендерсон Р.Дж., Джонсон А., Муді С. Батьківська підтримка батьків з дітьми, які є глухими або слабочуючими: концептуальна основа // Американський журнал аудіології. 2014. Т. 23, випуск 4. С. 437–448. DOI: 10.1044/2014_AJA-14-0029
11. Хендерсон Р.Дж., Джонсон А., Муді С. Переглянута концептуальна основа батьківської підтримки // Американський журнал аудіології. 2016. Том 25, випуск 2. С. 110–117. DOI: 10.1044/2016_AJA-15-0050

12. Інгерсолл Б., Вейнер А.Л., Бергер Н.І., Пікард К.Е., Бонгер Н. Порівняння самостійного та терапевтично спрямованого телемедичного втручання з батьками для дітей з розладами аутистичного спектру: пілотне рандомізоване контрольоване дослідження // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2016. Т. 46, Вип. 7. С. 2275–2284. DOI: 10.1007/s10803-016-2755-z
13. Іное М., Цучія К., Хонда Ю. та ін. Ефективність інтернет-освіти батьків для покращення фізичного та психічного здоров'я матерів, які виховують дітей з розладом аутистичного спектру // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2022. Т. 96. Стаття 102001. DOI: 10.1016/j.rasd.2022.102001
14. Джексон Дж. Б., Стюард С. Р., Ропер С. О., Мурутї Б. А. Цінність та дизайн групи підтримки для батьків дітей з тяжкими або глибокими інтелектуальними та розладами розвитку // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2018. Том 48, Вип. 12. С. 4207–4221. DOI: 10.1007/s10803-018-3678-1
15. Джонсон Ф. Сімейно-орієнтовані практики для зміцнення сімейно-професійних партнерств: раннє втручання та підтримка дітей раннього віку з аутизмом // Serve Journal. 2024. Т. 8, Вип. 2. С. 1–16.
16. Кадекару Р., Терада С., Гойя С. та ін. Порівняння ефективності онлайн-та очного навчання батьків для дітей з порушеннями розвитку // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2024. Т. 54. С. 4567–4580. DOI: 10.1007/s10803-024-06234-1
17. Касарі К., Гульсруд А., Папарелла Т., Хеллеманн Г., Беррі К. Рандомізоване порівняльне дослідження ефективності батьківських втручань для дітей ясельного віку з аутизмом // Журнал консультування та клінічної психології. 2015. Т. 83, Вип. 3. С. 554–563. DOI: 10.1037/a0039080
18. Лейкі Б., Орехек Е. Теорія реляційної регуляції: новий підхід до пояснення зв'язку між сприйнятою соціальною підтримкою та психічним здоров'ям // Психологічний огляд. 2011. Т. 118, Вип. 3. С. 482–495. DOI: 10.1037/a0023477
19. Лі Дж. Д., Фрізен Б. Дж., Вокер Дж. С. та ін. Підтримка батьків дітей з розладом аутистичного спектру: інтегративний огляд // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2024. Т. 110. Стаття 102260. DOI: 10.1016/j.rasd.2023.102260
20. Левато Л.Е., Андерсон А., Баррі Т.Д. та ін. Результати батьків за результатами рандомізованого контрольованого дослідження МАУАС порівняно з комплексним поведінковим втручанням // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2025. Том 55, Вип. 3. С. 876–892. DOI: 10.1007/s10803-024-06345-x
21. Лі С.Н., Су В.Л., Лі Ю.Ф. та ін. Ефективність втручань, орієнтованих на батьків, для покращення психічного благополуччя батьків та їхніх дітей з аутизмом: систематичний огляд та метааналіз // Дослідження

- розладів аутистичного спектру. 2024. Том 111. Стаття 102345. DOI: 10.1016/j.rasd.2024.102345
22. Манделл Д.С., Зальцер М.С. Хто приєднується до груп підтримки серед батьків дітей з аутизмом? // Аутизм. 2007. Т. 11, Вип. 2. С. 111–122. DOI: 10.1177/1362361307077506
 23. Макінтайр Л.Л., Браун М. Дослідження використання та корисності соціальної підтримки для матерів дітей раннього віку з розладом аутистичного спектру // Журнал інтелектуальної та розвитку інвалідності. 2016. Т. 43, Вип. 1. С. 93–101. DOI: 10.3109/13668250.2016.1262534
 24. Мірза М., Хонан Р., Бернал П. Пілотне впровадження сімейно-орієнтованого втручання для сприяння участі латиноамериканських дітей з розладом аутистичного спектру: порівняння двох способів його проведення // Annals of International Occupational Therapy. 2020. Т. 3, Вип. 2. С. 57–67. DOI: 10.1080/24761222.2019.1689844
 25. Пахнер А., Ендрюс Г., Коулсон Н.С. Сприйняття онлайн-підтримки спільноти для батьків дітей з розладом аутистичного спектру // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2020. Том 50, Вип. 7. С. 2360–2372. DOI: 10.1007/s10803-018-3813-z
 26. Ran Q., Hu S., Peng Q. та ін. Формальна соціальна підтримка та якість життя опікунів дітей з розладом аутистичного спектру: посередницька роль стійкості // Дослідження порушень розвитку. 2023. Т. 143. Стаття 104614. DOI: 10.1016/j.ridd.2023.104614
 27. Садегі С., Пуретемад Х., Хосровабаді Р., Фатхабаді Дж. Інтернет-тренінги проти очних інтервенцій для дітей молодшого віку з надмірним часом, проведеним перед екраном, та симптомами, подібними до аутизму: пілотне рандомізоване контрольоване дослідження // Міжнародний журнал психічного здоров'я та залежностей. 2021. Том 21. С. 1892–1910. DOI: 10.1007/s11469-021-00594-w
 28. Шарма С., Говіндан Р., Комму Дж.В.С. Ефективність групи підтримки батьків у зниженні тривожності та стресу серед батьків дітей з аутизмом та синдромом дефіциту уваги та гіперактивності // Індійський журнал психологічної медицини. 2022. Том 44, Вип. 6. С. 575–579. DOI: 10.1177/02537176211072984
 29. Сміт Л.Е., Хонг Дж., Зельцер М.М., Грінберг Дж.С., Алмейда Д.М., Бішоп С.Л. Щоденний досвід матерів підлітків та дорослих з розладом аутистичного спектру // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2012. Т. 40, Вип. 1. С. 167–178. DOI: 10.1007/s10803-009-0844-y
 30. Вінсон А.Г., Лір М., Джонс Т., Хартлі Д.М. До онтології спільних навчальних систем охорони здоров'я // Learning Health Systems. 2022. Т. 6, Вип. 2. Стаття e10298. DOI: 10.1002/lrh2.10298
 31. Воллес-Ваткін К., Картер Т., Гебрю Х. Батьки повідомляли про перешкоди та фактори, що сприяють розвитку служб підтримки дітей з

- аутизмом в Аотсєароа, Нова Зеландія // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2023. Т. 103. Стаття 102145. DOI: 10.1016/j.rasd.2023.102145
32. Вайс Дж. А., Вієчєлі М. А., Сломан Л., Лунський Ю. Прямі та непрямі психосоціальні наслідки для дітей з розладом аутистичного спектру та їхніх батьків після групового втручання з розвитку соціальних навичок за участю батьків // Журнал про порушення розвитку. 2013. Т. 19, Вип. 1. С. 109–120.
33. Вонг ТСМ, Фонг ДЙТ, Ху ВЙ та ін. Досвід взаємодопомоги серед батьків дітей з розладом аутистичного спектру: систематичний огляд та якісний метасинтез // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2022. Т. 95. Стаття 102015. DOI: 10.1016/j.rasd.2022.102015
34. Сі Б., Чжао Ф., Нью Л. та ін. Вплив мережі соціальної підтримки та сприйнятої соціальної підтримки на суб'єктивне благополуччя матерів дітей з розладом аутистичного спектру: модель структурних рівнянь // *Frontiers in Psychology*. 2022. Т. 13. Стаття 835110. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.835110
35. Zhang JJ, Lau EYH, Chow CB та ін. Покращення догляду за людьми з аутизмом шляхом дистанційної підтримки: сімейно-орієнтований підхід // *Всєсвітній журнал психіатрії*. 2025. Т. 15, Вип. 4. Стаття e96789. DOI: 10.5498/wjp.v15.i4.96789
36. Гао, Х., Драні, С. Досвід соціальної підтримки батьків дітей з розладами аутистичного спектру: якісний систематичний огляд // *SAGE Open*. 2025. № 5. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/21582440251336174>.
37. Фернандес, Л.С. Виховання дитини з розладом аутистичного спектру // *Acta Psychologica*. 2025. № 241. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S000169182500099X>.
38. Каменський, Т. Батьківське втручання для підвищення рівня комунікації // *Cogent Psychology*. 2025. № 12. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2025.2497145>.
39. Zhang, JJ, Lu, Y., Sun, M. Покращення догляду за людьми з аутизмом шляхом дистанційної підтримки: сімейно-орієнтований підхід // *Всєсвітній журнал психіатрії*. 2025. № 15. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12038657/>.
40. Пен, К., Лонг, Дж., Тан, Х. Ефективність втручань на основі усвідомленості для дітей з аутизмом та їхніх батьків: систематичний огляд та метааналіз // *Frontiers in Psychology*. 2025. № 6. <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2025.1526001/full>.
41. Галан-Вєра, ІЗ, Моліна-Ернандес, Т. Досвід та стратегії подолання труднощів батьків з дітьми з аутизмом у службах раннього догляду // *Міжнародний журнал розвитку нейронауки*. 2025. № 69. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0883941725000354>.

42. Хамама, Л. Нормалізація та сприйняття соціальної підтримки серед сімей дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2025. № 55. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S3050656525001269> .
43. Лі, С.Н., Су, В.Л., Лі, Ю.Ф. Ефективність втручань, орієнтованих на батьків, для покращення психічного благополуччя батьків та їхніх дітей з аутизмом // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2024. № 111. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1750946724000643> .
44. Вайс, Дж. А., Лунскі, Ю., Сломан, Л. Розуміння стабільності та змін у сприйнятті соціальної підтримки серед батьків дітей з аутизмом // *Frontiers in Rehabilitation Sciences*. 2021. № 6. <https://www.frontiersin.org/journals/rehabilitation-sciences/articles/10.3389/fresc.2021.679974/full> .
45. Цінь, Л., Ван, Дж., Лінь, Дж. Нові досягнення в діагностиці та лікуванні розладів аутистичного спектру // Всесвітній журнал педіатрії. 2024. № 20. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11163702/> .
46. Дабабна, С., Періш, С., Маганья, С. Батьки вживають заходів: програма, що проводиться однолітками для латиноамериканських та чорношкірих батьків маленьких дітей з аутизмом // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2021. № 78. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1750946721001198> .
47. Ліндлі, О. Дж., Цукерман, К., Дабабна, С. Громадські та одноліткові мережі підтримки батьків у догляді за людьми з аутизмом // Аутизм. 2023. № 27. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/13623613231159516> .
48. Кліффорд, Т., Міннес, П. Хто бере участь у групах підтримки для батьків дітей з аутизмом? // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2013. № 43. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-012-1729-1> .
49. Маганья, С., Лопес, М., Періш, С. та ін. Втручання однолітків з підтримки батьків латиноамериканських дітей з аутизмом: адаптація та пілотний проект // Журнал досліджень дитини та сім'ї. 2021. № 30. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10826-021-02052-1> .
50. Шиллінг, В., Морріс, К., Томпсон-Кун, Дж. Підтримка батьків дітей з фізичними вадами з боку однолітків: з точки зору соціальної моделі // Дитина: догляд, здоров'я та розвиток. 2014. № 40(4). <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/cch.12128> .
51. Гермашевська, С., Сін, Й. Онлайн-підтримка батьків дітей з розладом аутистичного спектру з боку однолітків: перспективи // Аутизм. 2021. № 25. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13623613211047301> .
52. Догріті, Л. Батьківський стрес та підтримка з боку однолітків: дослідження програм підтримки батьків та однолітків // Журнал аутизму та розладів розвитку. 2018. № 48. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10803-018-3577-1> .

53. Брей, Л., Картер, Б., Блейк, Л. Дружні стосунки між батьками та підтримка однолітків у мережах аутизму // Аутизм. 2017. № 21. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1362361317708825> .
54. Сін, Дж., Гейл, Ф., Честер, К. Батьківська онлайн-підтримка сімей з боку однолітків // Журнал досліджень інтелектуальної інвалідності. 2018. № 62. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jir.12494> .
55. Каталано, Д., Холлоуей, Л., Мпофу, Е. Підтримка однолітків при аутизмі: підхід, заснований на доказах // Дослідження розладів аутистичного спектру. 2018. № 46. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1750946718302611> .
56. Хемді, А., Дейлі, Д. Участь батьків та соціальна підтримка в догляді за хворими на аутизм // Дитина: догляд, здоров'я та розвиток. 2017. № 43. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/cch.12427> .
57. Ніела-Вілен, Х., Акселін, А., Салантеря, С. Інтернет-підтримка батьків дітей із хронічними захворюваннями за допомогою взаємодопомоги однолітків // Journal of Advanced Nursing. 2014. № 70. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jan.12236> .
58. Маккейб, Г. Стрес та подолання стресу серед батьків дітей з аутизмом у Китаї // Аутизм. 2008. № 12. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1362361307086829> .
59. Ван, Т., Лінь, Дж., Сяо, Ю. Вплив навчання теорії сім'ї та АВА-терапії на сім'ї з дітьми з аутизмом у Китаї // Китайський журнал педіатрії. 2021. № 59(11). <https://zgyek.paperopen.com/oa/darticle.aspx?type=view&id=202111017> .
60. Махоні, К.Р., О'Нілл, М.Т. Соціальні підтримуючі заходи для батьків дітей з розладом аутистичного спектру: оглядовий огляд // Журнал «Інвалідність та здоров'я». 2024. Т. 17, № 3. С. 101394. DOI: 10.1016/j.dhjo.2023.101394.

ЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГРУПОВОЇ СУПЕРВІЗІЇ В ПСИХОАНАЛІТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Ірина Зайчківська

© 0000-0002-1058-0534

Групова супервізія в психоаналізі є багатовимірним феноменом, що поєднує етичні регулятиви професійної діяльності з глибинними закономірностями групової динаміки. Актуальність осмислення цієї проблематики зумовлена зростанням потреби українського суспільства в кваліфікованій психологічній допомозі, особливо в умовах воєнного часу, та необхідністю системної підготовки фахівців, здатних дотримуватися високих професійних стандартів. У цьому розділі розглядаються два взаємопов'язані аспекти групової супервізійної практики: етичні принципи, що регламентують діяльність супервізора та формують морально-ціннісну основу професійного становлення психоаналітика, а також теоретико-методологічні засади психоаналітичного підходу до групової роботи, які визначають специфіку взаємодії супервізора з учасниками групи на різних етапах супервізійного процесу.

§ 9.1. Етичні принципи групової супервізії в психоаналізі

В сучасних реаліях етичні принципи роботи психолога та супервізора, як і терапевта та клієнта в світових психоаналітичних співтовариствах змінюються та вдосконалюються. Відповідальне ставлення психологів та супервізорів до правових, етичних та організаційних питань безпосередньо в нашій країні формується незалежно від методів та підходів, які обирає фахівець. Психотерапевт та супервізор повинні знати що «правильно» що «не правильно» існує в їхній роботі. І дуже часто це «правильно» та «не правильно» не може бути чітко визначеними і доводиться

керуватися принципом: «Працювати на совість». Такі стали філософські концепції: етика, мораль, совість беззаперечно є невід’ємною складовою в роботі терапевта та супервізора.

Етика від др. гр. – звичай, норів. Цей термін запропонував Аристотель в розумінні як «Науку про правильну поведінку». З часів Аристотеля пройшло вже багато часу, але з тих пір по суті нічого не змінилося. Коли ми говоримо про етику, ми говоримо про правильну поведінку. Але не про всі види правильної поведінки одразу. Основні засоби соціальної регуляції: право (закон), традиція, звичай, моральні норми. Основні категорії етики – це категорії моральної свідомості. Мова йде про рефлексію моралі, переосмислення моральних установок, поведінку на основі моральних мотивів. Етика базується на моралі. Багато де зазначається що мораль - це підкорення певному зведенню законів зовні (держави, релігії, культури, суспільства, професії). З цим не завжди можна погодитися. Моральна поведінка – дуже проста річ. Тут ми можемо звернутися до Біблії – «золоте» правило поведінки: «Все, чого бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм ви»; «срібне» правило поведінки: «Не роби іншим того, чого не бажаєш собі» (Матвія 7:12 та Луки 6:31). Моральна поведінка – це не причиняти страждання, в ідеальному варіанті – зменшення страждань. З цього виходить, що етичний кодекс- оксюморон. Чому так? Тому що якщо етика – це поведінка на основі моралі (внутрішніх установок), а кодекс – це зовнішнє зведення законів. Протистояння тут дуже очевидне:

- зведення (внутрішніх) моральних правил;
- вимоги підкорення, замість осмислення;
- без реальних наслідків непідкорення.

Це все звичайно не означає, що зведені норми – це погана або непотрібна робота. Як правило – це шлях до закону. Це корисна робота, яка чітко відображається в таких документах:

- Гельсінська декларація;
- Міжнародна Загальна декларація прав людини;
- Конституція України;
- Цивільний Кодекс України
- Закон України « Про захист персональних даних»;
- Етичний кодекс психолога психоаналітичної асоціації

І в ці етичні кодекси збирається накопичений спільний досвід того, що ми вважаємо «добре», а що «погано». І це потім переходить на рівень закону.

В Україні проблема етичних стандартів професійної діяльності психолога розробляється як науковими, освітніми, так і професійними об'єднаннями психологів. Для українських психологів нормативним документом став Етичний кодекс психолога, прийнятий 18-20 грудня 1990 року на I Установчому з'їзді Товариства психологів України, який є базою з основ етики діяльності психолога. За змістом цей кодекс складається з семи частин, які розкривають основні етичні виміри роботи психолога: відповідальність, компетентність, захист інтересів клієнта, конфіденційність, етичні правила психологічних досліджень, кваліфікована пропаганда психології, професійна кооперація [16].

Цей кодекс є сукупністю етичних норм, правил поведінки, які є основою в психологічних співтовариствах незалежно від спеціалізації та сфер діяльності, ґрунтується на нормах моралі, а не права.

За останні роки в зв'язку з війною в Україні зросла чисельність людей, які потребують фахової психологічної допомоги. Попит на послуги, які пропонують різні організації, де залучені як психологи так і представники інших галузей зростає, це в свою чергу збільшує ризики щодо випадків порушення правил етики психолога [4]. В зв'язку з вищезазначеним в Україні були створені психологічні асоціації, які регулюють діяльність роботи психолога та стандартизують її відповідно до вимог. Серед них Національна Психологічна Асоціація (НПА), яка створена в 2017 році та є представником України в EFPPA.

Етичний кодекс психолога Національної Асоціації України (НПА), який розроблено робочою групою НПА та охоплює основні принципи етики в роботі психолога. На засіданні Ради правління НПА 09 вересня 2021 року була підтримана остання редакція Етичного кодексу НПА. Кодекс НПА в останній редакції містить в собі не лише декларативний характер, він регламентує професійну діяльність психолога та дисциплінарні заходи.

У 2017 році Україна стала членом Європейської Федерації Професійних Психологічних Асоціацій яка має Етичний кодекс EFPPA, де визначена низка положень, які регламентують професійну діяльність психолога, які об'єднані у 4 загальні принципи [15]:

- повага прав та гідності клієнта;
- компетентність;
- відповідальність;

- чесність та сумлінність.

Етичний кодекс не може бути ригідним по своїй суті, він має відповідати на питання та виклики сьогодення, які стоять перед фахівцями психологами різних напрямів та підходів. Все це впливає на розвиток сталої практики та довіру між клієнтом та психологом в усіх підходах та методах. Етичний кодекс Американської психологічної асоціації (2017) висуває на перший план такі принципи:

- доброзичливість;
- відповідальність;
- чесність;
- справедливість;
- повага.

Кодекс поведінки Асоціації регламентує дотримання цих принципів в професійній діяльності [17].

Будь-яка писана норма, захищає нас від необдуманих дій, які можуть мати негативні наслідки. Нам всім відомо, яку кількість дій ми робимо автоматично. Не над кожною дією ми думаємо, це дуже довго і багато забирає енергії та часу. Так влаштований наш мозок, що більшість дій ми намагаємося зробити не думаючи, автоматично.

Відповідальне ставлення психологів до правових, етичних та організаційних питань безпосередньо в нашій країні тільки формується. Не завжди в освітніх програмах при навчанні майбутнього психолога цьому питанню приділялося достатньо уваги. Немає конкретного шляху, як стати та бути етичним психоаналітиком. Немає спеціального іспиту, або школи, яким чином це можна заміряти та випробувати. Є загальноприйняті етичні норми, принципи, а от питання моральні – дуже індивідуальна річ. Внутрішня мораль – основа формування, розуміння етичних принципів в житті та професії. Оскільки професія психолога передбачає дещо інший вид роботи ніж кравця, менеджера, водія та ін. Це вид соціономічних професій людина-людина, де моральні цінності та принципи відіграють ключову роль. Ще один важливий аспект у питанні етики та моралі це головний інструмент в роботі психолога – його особистість. Тут постають досить серйозні вимоги, якщо особистість не має розуміння внутрішньої моралі, чи може така людина бути справжнім фахівцем в цій галузі за допомогою оволодіння певних знань та навичок? Питання не стоїть як дискусійне, відповідь

очевидна. Але в реальності яким чином можна цього досягти? По суті для практикуючого психотерапевта проходження супервізії і є першочерговою умовою для дотримання етичних норм та правил.

На думку дослідників [1, 16], найбільш важливими етичними принципами діяльності психолога є: принцип професійної компетентності (психолог має знати свої права і обов'язки, професійні можливості і діяти лише в межах рівня професійної підготовленості); принцип не нанесення шкоди людині (діяльність психолога не повинна завдавати шкоди здоров'ю та інтересам людини); принцип об'єктивності (психологу необхідно займати об'єктивну позицію, шляхом застосування стандартизованих, надійних, валідних, адаптованих методик та методів обробки та інтерпретації даних); принцип поваги клієнта (психолог повинен поважати гідність клієнта і проявляти чесність у спілкуванні з ним); дотримання професійної конфіденційності.

В професії психоаналітика це можуть визначати такі основи як – сетінг, рамки, кушетка та ін., що називають механічністю.

В цій механістичності є дуже важливий принцип – не нашкодити клієнту, безпека пацієнта від помилок терапевта. Це в свою чергу вимагає від терапевта внутрішньої дисципліни, постійного тестування реальності, самоперевірки, самокритики, готовності ставити в собі все під сумнів. А власне, постійне тренування себе як професіонала:

- Як і що ми чуємо?
- Як ми налаштовані на роботу?
- Що думаємо?
- Що відчуваємо?
- Як співставляємо з реальністю і об'єктивізуємо?
- Як себе поводимо?

Важливою нормою в професійній діяльності психолога та супервізора членство в певній професійній спільноті, асоціації, де етичні питання регулюються етичним кодексом [17].

Зрозуміло, що задекларовані етичні принципи є лише загальними рекомендаціями щодо психологічної практики. Жоден етичний кодекс не може встановити, що є правильним в конкретній проблемній ситуації, але він є основним підґрунтям для прийняття таких рішень і виконує важливі функції, оскільки інформує як консультантів, так і їх клієнтів, а також широку громадськість щодо тих функцій та зобов'язань, які бере на себе психолог; є основою

відповідальної практики, а також захисту клієнтів від неетичних дій консультанта; є базою рефлексії та вдосконалення психолога [7].

В професійному становленні психолога важливу роль відіграє не тільки освіта, школа, якої дотримується фахівець, а також участь в різного виду груповій роботі: тренінги, інтервізійні групи, групи ідентифікації, окремої уваги заслуговує супервізійна групова робота. Безпосередньо у формуванні психоаналітика супервізійна групова робота в психоаналізі відіграє також ключову роль. Це дуже важливий та невід'ємний процес для тих, хто хоче стати професіоналом, для того щоб краще познайомитися з собою. Можливо не так глибоко та критично, як це відбувається в особистій психотерапії, або в особистому аналізі. У невеликих групах також легко зіткнутися з тим що в тебе всередині, що дає змогу багато чого переосмислити і це дуже важливий процес, з якого починається формування етичного принципу в роботі психоаналітика[17].

Вагомий вклад у формуванні етичних норм та правил внесли сучасні психологи, практики та науковці України О. Зінько, І. Клименко, Л. Ніколаєв. Вивчаючи теоретичний, практичний досвід зарубіжних джерел, діяльність Європейських асоціацій та враховуючи виклики сьогодення в роботі психологів і супервізорів створені нові асоціації в Україні, які регулюють питання етичний та правових норм в психологічній та супервізійній практиці. На їхню думку супервізія забезпечує системну підтримку спеціалістів через регулярні зустрічі з досвідченими колегами або супервізорами, що сприяє глибокому аналізу клієнтських випадків, етичних питань, особливостей професійної взаємодії та викликів у роботі. Актуальність дослідження супервізії полягає в її ролі як окремої професійної компетенції, що вимагає специфічних знань, навичок і ціннісних орієнтирів, необхідних для ефективного здійснення супервізійної практики [2; 3; 6]. Особливої уваги заслуговує досвід роботи Міжнародної Співки Супервізорів (МСС), яка була створена 19 квітня 2024 року в Україні. Співка розробила Етичний кодекс Громадської Організації «Міжнародна Співка Супервізорів», де визначила основні стандарти поведінки та етики для всіх членів ГО. Основні положення Етичного кодексу МСС:

- Встановлення стандартів.
- Захист супервізантів.
- Довіра та конфіденційність.
- Регулювання внутрішніх та зовнішніх відносин.

– Сприяння професійному розвитку [6].

Проблема недостатньо врегульованого етичного питання ставить перед починаючим психологом дилему: «А на що ж спиратися?» Працювати на совість – хороша модель в роботі. Але сподівання лише на внутрішню мораль – не завжди врятує. Створюється сильний емоційний тиск, який потребує дати відповіді на багато запитань «тут і зараз». Супервізія – це ідеальне середовище, де можна керувати своїм етичним кораблем, долаючи шторми клінічної взаємодії. Деякі супервізанти настільки стурбовані тим, щоб бути морально та практично вище всякої критики, вони зациклюються на відповідності свого образу високим професійним стандартам, в результаті цього підходять до практичних та етичних питань занадто конкретно, з нав'язливим почуттям знайти «правило», яке можна застосувати до будь-якої клінічної ситуації. Їм потрібна допомога супервізора, щоб змиритися з фактом, що жодне зведення терапевтичних правил не може охопити всі потенційні проблеми реального світу [17]. Це процес професійного зростання фахівця, який забезпечує проходження супервізій як індивідуальних так і групових.

Супервізор повинен тримати супервізанта в курсі етичних стандартів та професії та законів, які є нормативною базою для практичної діяльності. В задачі супервізора входить помічати коли і яким чином всі загальні рекомендації можуть бути застосовані у тих чи інших клінічних випадках. Далеко не всі етичні проблеми, які виникають в психотерапії можуть бути вирішенні за допомогою правових норм та етичного кодексу, довідників та аналізом досліджень на відповідні теми. Переважна кількість етичних рішень пов'язана з оцінкою конкуруючих моральних вимог, а не з пошуком єдиного правильного рішення. Навіть досвідчені психотерапевти звертаються за допомогою до колег, коли намагаються знайти вірний шлях виходу зі складною ситуації [17].

П. Ховкінс та Р. Шохет виділяють шість базових етичних принципів супервізії:

1. Дотримання балансу між відповідальністю за роботу супервізованого та повагою до його самостійності.
2. Прояв належної турботи про благополуччя клієнта і його захист з повагою до його автономії.
3. Дія в межах своєї компетенції, звернення за допомогою при необхідності.

4. Лояльність – вірність відкритим та прихованим даним обіцянкам.
5. Відмова від використання насильницьких дій.
6. Відкритість критиці та зворотньому зв'язку разом із зобов'язанням продовжувати вчитися.

Ми також зобов'язані, і це є найголовніше – керуватися гіпократівським «не нашкодь» [18]!

Особливої уваги потребує недостатньо визначене ставлення професійної спільноти до подвійних стосунків у консультуванні: подвійні ролі викладача та терапевта, супервізора та терапевта, консультування друзів, родичів, перетини в професії психолога [7].

Не допускається вступати в сексуальні зв'язки з клієнтами, необхідно уникати подвійних ролей, а також не брати в роботи випадки поза сферою своєї компетенції, недопустимо робити виключення в питанні конфіденційності, окрім тих, які обговорені у відповідних статтях закону [17].

Важливим в роботі супервізора питання залишається питання управління ризиками: якщо клієнт подає офіційну скаргу на психотерапевта, комісії та комітети відповідальні за контроль професійної поведінки, надають більш серйозного значення тому, чи проходив терапевт супервізію індивідуальну чи групову по конкретній проблематиці. Основна маса етичних рішень передбачає компроміс, а не чітке протиставлення «правильного» чи «не правильного» і потребує ретельної, виваженої можливих наслідків, це робиться колективно. Оскільки неможливо створити універсальне зведення правил для кожного випадку, вирішення складних ситуацій залежить від внутрішньої моралі та досвіду роботи як терапевта так і супервізора. Це процес професійного зростання фахівця, який забезпечує проходження супервізій як індивідуальних так і групових [17].

Групова супервізія – це форма професійної підтримки, у якій кілька фахівців (зазвичай із однієї або споріднених сфер діяльності) регулярно зустрічаються під керівництвом супервізора для спільного аналізу власної практики, професійних викликів, емоційних реакцій, ухвалених рішень і аспектів професійного розвитку.

Мета групової супервізії – усвідомлення психологом власної практики через критичне мислення, що сприяє змінам у професійній діяльності. Під час групових зустрічей учасники аналізують і обговорюють професійні кейси під керівництвом

супервізора. Це створює можливість для: обміну досвідом, отримання різноманітних точок зору на складні ситуації, розвитку професійних навичок. Групова супервізія спрямована на розширення арсеналу підходів і тактик у роботі психологів завдяки колегіальній взаємодії. Обговорення в групі дозволяє побачити проблему з різних ракурсів і знайти ефективні стратегії. Такий формат також відіграє важливу роль у профілактиці професійного вигорання та сприяє виявленню ресурсів терапевта для подальшого розвитку. Група створює природне середовище для навчання й професійного зростання через безпосередній досвід. У фокусі групової супервізії можуть бути: осмислення професійних випадків, індивідуальний розвиток, організаційні питання, стосунки між супервізором і супервізантами. Цей формат вимагає від супервізора знань про групові процеси та навичок роботи з груповою динамікою [5].

В груповій супервізії формується виховання етичного мислення кожного супервізанта. Як ми вже зазначали вище основною метою супервізійної групи є підвищення терапевтичних навичок її учасників. Крім того група дає додаткові переваги у вигляді соціальних контактів, дружній зв'язків, обмін інформацією на професійні теми, а також задоволення від процесу навчання. Група допомагає стримувати інтенсивні, викликаючи тривогу контрпереноси під час сесій, завдяки тому, що вони на групі можуть знизити напруження в колі однодумців. В таких групах кожен учасник може використати свої сильні сторони, покращити навичку давати зворотній зв'язок, напрацювати свій особистий стиль наставництва, реально оцінити свої здібності привносити користь. Більшість учасників стверджували: «В групі я знайшов свій голос!» [17].

§ 9.2. Психоаналітичний підхід в роботі з групою як основа фокусування практичної діяльності супервізора

Погляд Фрейда на індивідуальний психологічний розвиток людини починаючи з дитинства вкрай важливий для розуміння прояву цього індивідуального в груповій роботі. Психіка дитини на момент народження має в собі зачатки розвитку Ід та Его. Его – частина психічного апарату, яка контактує з реальністю, діючи в

якості посередника між потягом, бажаннями та оточуючим світом. Ід – це імпульси, почуття та думки, які активно витісняються з Его, оскільки сприймаються як небезпечні для неї. Зростання Его продовжується до середнього або пізнього дорослого віку. Суперего починає розвиватися в пізній оральний період та продовжується протягом фалічного та едіпального періодів. Суперего являє собою інкорпоровані дитиною цінності батьків. Приблизно в сім років Его підкоряється контролю Суперего, має вже достатньо сильні механізми витіснення, що дозволяє дитині соціалізуватися – бути в групі та адекватно поводити себе з іншими дітьми та дорослими [14].

Суть групової роботи, основи розуміння, що відбувається в групі першими про це писав З. Фрейд. Він вважав, що психотерапію, безпосередньо роботу з психікою можна переносити на роботу з групою. З Фрейд досліджував психологію мас, психологію взаємостосунків групи та лідера групи і, помітив, що в групі відбуваються ті ж самі процеси, які виникають всередині психіки індивідуальної людини. Ті ж самі стосунки до лідера як до фігури Батька, ті ж самі переноси, ті ж самі несвідомі процеси витіснення, форми захисту, які вмикаються в режимі індивідуальної психотерапії. Всі ці процеси відбуваються в групі, в стосунках між учасниками групи та в стосунках з самим собою та безпосередньо лідером. Всередині психіки людини існує боротьба між Воно, Над та Я, так само всередині групи будуть зустрічатися різні мотиви, механізми: спротив, перенос, захисти можна аналізувати спостерігаючи за групою, як за організмом. З. Фрейд описував це теоретично, досліджуючи психологію мас в рамках культурного феномену. З. Фулкс, який навчався та працював в психоаналітичній парадигмі вперше переніс всі ці принципи в роботу з групою, він почав дивитися на групу як на організм – це дуже важливо в розуміння чому і к працює група. Ми знаємо, що індивідуальний організм має тенденції до гомеостазу, Фулкс зазначає, що та ж сама тенденція розвиватися, але при цьому знаходиться в стані гомеостазу (рівноваги) притаманна групі як організму. Група може сама себе вирівнювати. Група сама в середині себе знаходить точки взаємодії, які дозволяють всім одиницям групи почуватися добре. Це також схоже на систему сімейної терапії. Історично системна та групова терапія розвивалися паралельно і підходили до загальних висновків. Основні теоретичні положення за З. Фулксом:

- суть людини соціальна;

- невротична позиція індивідуалістична;
- невротичний симптом- викривлене вираження внутрішнього конфлікту людини, недоступне для пам'яті;
- вивчення людини можливе лише тільки всередині природної групи,
- в динаміці життя групи проявляються індивідуальні порушення;
- основний закон групових динаміки;
- на відміну від ролі психолога в індивідуальному процесі, в груповій роботі психолог має бути максимально відсторонений.

Ключову роль в роботі з групою виконує психолог. Основні ролі психолога: «диригент», інформаційне джерело, арбітр, медіатор. До кожної з цих ролей є свої вимоги, але головна задача в цій роботі – звільнити групу від психотерапевта. В супервізійній груповій роботі простежується той самий шлях роботи.

Супервізія почала свій розвиток з психоаналізу та розвивається в різних підходах та методах. Першим прикладом супервізійного випадку вважають аналіз З. Фрейдом маленького хлопчика, який був сином знайомого психоаналітика. Ця робота відбувалася через переписку, де батько хлопчика описував поведінку дитини, його особливості, в свою чергу, З. Фрейд надавав свої рекомендації: як потрібно реагувати на поведінку дитини, як її потрібно розуміти.

Супервізія – важливий напрям у формуванні професійного психолога. На сьогодні супервізія є малодослідженою сферою вітчизняної науки, вона тільки починає розвиватися українськими науковцями О. Зінько, І. Клименко, Л. Ніколаєв, І. Ушакова напрацьовані наукові розвідки в різних методах та підходах. За межами України тема супервізії досліджується науковцями Л. Коваркскіс, Г. Леддік, К. Лонгалбілл, К. Столтенберг, Е. Харді, П. Ховкенс, Р. Шохе.

Розглянемо класифікацію супервізорської моделі за Г. Леддіком [13]:

1. Розвиваюча модель.
2. Клінічна модель.
3. Специфічно-орієнтована модель.

Імітація та ідентифікація зазвичай більш явно проявляється в груповій терапії, ніж в індивідуальній, хоча в обох видах психотерапії загальні механізми змін одні й ті самі (Вінер, 1982). В

обох видах лікування пацієнту проєктують аспекти свого Суперего та терапевта та /або на групу. Пацієнти в індивідуальній терапії приходять до розуміння своїх проєкцій та переоцінюють свої цінності в світлі намагань до адаптації до поточної життєвої ситуації. Прийняття зі сторони інших учасників в груповій терапії не дозволяють Суперего втручатися в навчання за допомогою своєї сталої практики: «ніхто б тебе не любив, якщо б не знав, який та на справді» (Ялом, 1975).

Групова супервізія потребує від супервізора навичок групової роботи та знання про процеси в групі для досягнення бажаного результату. Особливої уваги заслуговують відносини між супервізором та супервізантами, у фокусі групової супервізії також знаходиться представлення випадку, розуміння випадків, саморозкриття (J. Bernard R. Goodyear, 1992). Групову супервізію використовують для вирішення задач супервізії.

Для групового розвитку супервізійної групи рекомендовано проводити зустрічі щотижня, тривалістю 1,5-2 години. Кількість учасників групи може коливатися від 6 до 10 осіб. Є певні вимоги до рівня підготовки фахівців- вища освіта за фахом. Перед початком повноцінної роботи обговорюються умови, правила, прояснюють очікування супервізантів, це формує групову відповідальність. В процесі групової роботи учасники мають можливість набути новий досвід, програти нові ролі, сформувати нову поведінку, підвищити свій рівень компетенцій в міжособистісних стосунках. Супервізорська група дає можливість супервізантам взаємодіяти в різних проявах, на різних рівнях, що є дуже важливим процесом у становленні психолога-початківця, через спостереження, дискусію. В процесі цієї взаємодії учасники формують реалістичну модель своєї роботи, вчаться використовувати та адекватно реагувати на конструктивну критику. Груповий формат супервізії зменшує залежність від супервізора і дозволяє останньому аналізувати супервізанта під іншим кутом. Групову супервізію є підтримуючою завдяки деперсоналізації своїх індивідуальних труднощів, а також за рахунок вербальних рефлексій колег. Учасники групи демонструють ясне бачення випадку, який виносять на розгляд, переймають досвід один одного, що робить їх навчання групі перспективним.

В супервізійній групі може відбуватися перехід від одного до іншого сценарію під час роботи. Більш-яка група має певні доміанти. Активним є якась одна (активна доміанта групи).

Одночасно в групі не може бути і одне й друге. Зміна припущень може бути протягом проведення групи. Умовно кажучи, один якийсь афект зазвичай є більш домінуючий протягом всієї групи або певного періоду. Одне припущення може бути домінуюче за інші. Протягом супервізійної групи може відбуватися зміна припущень.

Динаміка супервізійної групи в сенсі динамічних процесів в групі а існує в сенсі її етапів розвитку:

- початковий етап;
- середній етап;
- завершення.

Це дуже важливі процеси, які мають свої відмінності та ознаки. Розуміння того, що коли група тільки збирається, вона по визначенню не може бути робочою, вона не може функціонувати переважно на продуктивному рівні. Це, так званий, початковий етап групи, коли вона має ризик падати дуже швидко, можуть бути певні складнощі з утриманням групи в позитивній динаміці. Як це можна розпізнати та пояснити? На початковому етапі роботи, коли супервізанти приходять в групу, або ж, так само, коли нова людина приходить в стару (існуючу) групу, вони шукають своє місце в групі. Всі не можуть бути одночасно лідерами. В порівнянні з організмом людини в якому є ліва, права рука, голова, щоб організм був цілісним (деякі учасники групи можуть порівнювати себе так само). Поки кожний учасник не знайде своє місце, група не може переходити на середній етап, на якому вона може стати переважно робочою групою. Ключовим моментом є те, щоб не обговорювала група на початковому етапі, паралельно вона вирішує головне питання - місце кожного з учасників в цій групі. Кожен учасник групи вирішує для себе це питання. В зв'язку з цим, є таке поняття в груповому психоаналізі:

- закрита група;
- відкрита група;
- напіввідкрита група.

Ідея такого розподілу полягає в тому, що відкрита група є тим простором, де учасники постійно мають вирішувати для себе питання з пошуком свого місця в цій групі. На цьому етапі не може відбутися глибокої динаміки, постійно існують кордони, перепони. В зв'язку з цим супервізійні групи, як правило, або закриті або напіввідкриті (в таку групу можуть входити нові учасники, але це регламентується певними правилами – або група добирається ще,

або, якщо хтось виходить з групи за певними правилами, то, в свого чергу, старий учасник може відвідувати останні заняття, а новий учасник проходить свого роду підготовчі заняття з обговоренням серед учасників групи). Такі умовні правила існують для того, щоб усі досягнення, які вже має супервізійна група не «обнулялися» при таких змінах.

Важливими питаннями для супервізійної групи є такі:

- особливості роботи в команді;
- спільне обговорення діяльності учасників групи;
- конфіденційність.

В процесі формування супервізійної групи створюється простір між структурою сесії, яку пропонує супервізор, для встановлення рамки, а також спонтанні взаємодії супервізантів, що, в свою чергу модифікує групу. Але всі процеси в групі мають бути підпорядковані задачам супервізування. В цьому процесі також важливим є ступінь особистої зацікавленості учасників супервізійної групи в її динаміку.

Фактори впливу на динаміку групи:

- знайомство учасників групи з майбутніми в ній процесами, наявність попереднього досвіду в груповій роботі;
- наявність серед учасників певної структури взаємодії один з одним, приналежність до певного професійного співтовариства;
- значимість фігури супервізора для учасників, а також його готовність до вирішення проблем, які можуть виникати під час групової динаміки [9].

Супервізор відіграє важливу роль в груповому процесі, але частково може делегувати свої обов'язки:

- стежити на регламентом та часом;
- слідкувати за структурою та модерувати.

В процесі взаємодії супервізора та супервізантів важливим є формування психоаналітичного мислення психолога-початківця. В цьому процесі важливим для учасників групи є їхнє ставлення до процесу, один до одного, вміння відрізнити особливості різних фаз супервізійного процесу, які стоять перед учасниками. Головна задача супервізора – забезпечити пацієнта та підвищити майстерність терапевта. Дуже важливо зазначити, що основою будь-якої психотерапії є когнітивна, емоційна та поведінкова взаємодія між терапевтами та пацієнтами. Кількість та об'єм взаємодії визначаються терапевтами після оцінки потреб пацієнта у

загальній взаємодії в цілому і, якщо потреба очевидна, то в рішенні, який тип взаємодії найбільш потрібен, в якій взаємодії пацієнту буде легше всього працювати. Все це залежить від унікального, специфічного поєднання різних особистостей людей, які зустрічаються в ході групової терапії, а на них, в свою чергу, впливають соціальні, фізіологічні, психологічні фактори.

Професійна підготовка – включає дидактичне навчання та роботу з пацієнтами під спостереженням супервізора. На початку навчання терапевтам необхідно проходити супервізії своїх випадків практично в співвідношення год./год. Таким чином легше виявити та пропрацювати метамову терапії та невербальну комунікацію від час сеансу.

Основні терапевтичні інструменти – це професійна підготовка, вроджена здібність до емпатії та здатність використовувати свою особистість як терапевтичний інструмент [14].

Розуміння супервізантом своєї компетентності не завжди може бути достатньо об'єктивним. Починаючи роботу з супервізором супервізант визнає вищий рівень професійності супервізора. Особливо важливим є питання готовності супервізанта в груповій роботі до конструктивної критики супервізора та учасників групи. В процесі такої роботи можуть мати місце захисні механізми. Тому супервізору важливо прояснювати супервізанту перед початком групової роботи можливі незначні недосконалості процесу. Прояснити, що в процесі групової супервізійної роботи не розглядаються внутрішні конфлікти супервізанта. Супервізор, безумовно має звертати увагу на стан супервізантів, на їх реакції, але не інтерпретувати ці реакції, пояснити, що це не психотерапія для них, а що вони самі виступають в ролі терапевтів.

Задачі супервізора:

- спиратися на представлений матеріал випадку;
- допомогти прояснити основні помилки в роботі;
- сформулювати більш вірну точку зору;
- прояснити бачення супервізантом пацієнта.

Супервізор має на меті допомогти супервізантам в групі дати розуміння як психодинаміка пов'язує між собою симптоми з актуальної життєвої ситуації пацієнта, ситуації, пов'язані з його минулим, а минуле – з переносом. Допомогти проаналізувати зв'язок зовнішнього конфлікту з внутрішнім, а внутрішній є наслідком об'єктних стосунків [13].

Під час групової роботи супервізор має бути уважним до розуміння несвідомих процесів в комунікації пацієнта та терапевта.

Розглянемо основні фази в роботі супервізора в психоаналітичному підході:

1 фаза

Супервізант пише сесії не акуратно, зазвичай, саме важливе забуваючи висвітлити. На супервізії може багато пояснювати, не встигаючи зачитати підготовлений матеріал. Супервізор не розуміє, на що саме звернути увагу і може бути розгубленим. Задача супервізора на цій фазі- підтримати, зрозуміти початковий настрій супервізанта, його початковий стиль.

2 фаза

Супервізант потрохи заспокоюється і з тексту стає зрозуміло, що він багато говорить, перебиваючи думки та почуття пацієнта, тому супервізор не може нічого сказати по суті, він поки не має можливості розгледіти пацієнта та супервізора.

Задача супервізора підказати супервізанту мовчати на слухати, не говорити за пацієнта, йти за думкою пацієнта. Супервізант не має привносити нічого нового від себе.

3 фаза

Супервізант вже навчався мовчати, з'являється пацієнт. Супервізор вже бачить тривоги пацієнта, його способи уникання проблем та перенос. Сам терапевт на цій фазі ще не бачить цього. Задача супервізора – підтримати в тактиці мовчання та показати динаміку, яка розгортається в матеріалі пацієнта.

4 фаза

Супервізант починає сам чути, що хоче донести пацієнт і кидається с цим «працювати», знову плутаючи всі карти – пацієнт починає реагувати на його інтервенції, стає більш тривожним, спрацьовують захисні механізми. На цій фазі може з'ясуватися що супервізант та супервізор чують різні речі. Супервізант зазвичай чує те, що прочитав в теорії, або те, що лякає його в житті пацієнта (іноді це пов'язано з особистими проблемами супервізанта, а супервізор чує те, про що говорить пацієнт).

Супервізор не поспішає пов'язати теорію з хвилюванням пацієнта, рекомендує використати генетичну інтерпретацію для контейнування афектів у стосунках в важливими людьми. Супервізор маж бути на цій фазі уважним до негативного переносу, тому що почалася справжня робота, а захисти поки мало прогнозовані.

5 фаза

Супервізант починає працювати більш дисципліновано: слухає, думає, обирає фокус, робить обмежені інтервенції, очікує зворотної реакції. Тут ще може бути недостатньо ідентифікації, але є копіювання та ідентифікація із супервізором та особистим терапевтом. Супервізант на цій фазі може бути роздратований тим, що супервізор не чує того, що, на його думку, «потрібно чути», іноді жаліється колегам на свою неспроможність.

6 фаза

Супервізант все ще «нічого не чує правильно та не робить нічого правильно», супервізор починає нервувати. Але саме в цей момент супервізант починає говорити те, що потрібно.

Супервізор на цій фазі може бути більш мовчазним, слухати уважно, намагаючись зрозуміти, як пацієнт чує свого терапевта, що допомагає йому зняти захисти. Вони поступово знаходять спільну мову. Супервізор повинен звернути увагу на його розуміння супервізанта та підкреслити цінності саморозкриття пацієнта. Ця фаза стає визначальною для майбутньої ідентичності та стилю терапевта.

7 фаза

Супервізор вчить супервізанта основним принципам своєї професії, тепер, нарешті, супервізор може бути задоволений собою та супервізантом. Він пояснює коли потрібна конфронтація, коли потрібно бачити в більш широкому контексті, коли інтерпретувати перенос і чому.

Супервізор вже менш категоричний, менше наполягає, з'являється розуміння потреб пацієнта та процесу всієї терапії краще за супервізанта. Супервізор ділиться своєю точкою зору, більше роз'яснює, показує хід своєї думки, в якій може ідентифікуватися супервізант. Давати легку інтерпретацію, рекомендувати пропрацювати свій контрперенос в терапії.

8 фаза

Супервізор вчить супервізанта бачити процес в цілому: хід терапії, що за чим піднімалося і чому саме в такому порядку, і що, скоріше за все відбудуватиметься далі. Терапевт, зазвичай починає показувати супервізору і інших своїх пацієнтів або звертається з їх випадками до іншого супервізора. Вся проведена робота може і повинна бути продумана не тільки з точки зору результату, але й узагальнена метапсихологічно та екзистенціально.

Висновки до дев'ятого розділу

Етичні принципи групової супервізії в психоаналізі базуються на поєднанні зовнішніх регуляторів (етичні кодекси, нормативні документи) та внутрішньої моралі фахівця. Жоден етичний кодекс не здатен охопити всі можливі проблемні ситуації, з якими стикається психолог у своїй практиці, тому супервізія стає тим середовищем, де формується етичне мислення та здатність приймати виважені рішення. Відповідальне ставлення до етичних питань в Україні активно розвивається, про що свідчить створення професійних асоціацій та оновлення етичних кодексів відповідно до європейських стандартів і викликів сьогодення.

Груповий формат супервізії має низку переваг: дозволяє побачити проблему з різних ракурсів, знижує тривогу завдяки деперсоналізації індивідуальних труднощів, створює можливості для обміну досвідом та професійної ідентифікації. Учасники групи вчаться давати та приймати зворотний зв'язок, формують реалістичну модель своєї роботи, напрацьовують власний стиль професійної діяльності. Груповий процес також сприяє профілактиці емоційного та професійного вигорання.

Психоаналітичний підхід до групової супервізії спирається на розуміння групи як цілісного організму, в якому відтворюються ті самі процеси, що й в індивідуальній психіці: перенос, захисти, опір. Це вимагає від супервізора знань про групову динаміку та вміння працювати з різними етапами розвитку групи. Професійне становлення супервізанта проходить послідовні фази – від початкової невпевненості через копіювання та ідентифікацію з супервізором до формування власного терапевтичного стилю.

Супервізія в психоаналізі відіграє ключову роль у збереженні професійної компетентності, підвищенні ефективності роботи та захисті інтересів клієнта. Групова супервізія надає додаткові можливості: забезпечує супервізанту доступ до різноманітних точок зору на складні клінічні випадки, створює атмосферу взаємопідтримки та поваги. У цій роботі в гіпократівському розумінні принципу «не нашкодь» вибудовується модель «учитель – учень», що забезпечує спадкоємність психоаналітичної традиції та її подальший розвиток.

Список використаних джерел

1. Бочелюк В. Й., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посіб. Київ, 2007. 288 с.
2. Етичний кодекс Міжнародної спілки супервізорів / ГО «Міжнародна спілка супервізорів». Київ, 2025. 13 с.
3. Іванова О. В., Корсун С. І., Москалюк Л. М. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 184 с.
4. Клименко І., Галадза М., Писаренко Т. Супервізія в клінічній психології: метааналіз. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. 2025. Т. 12, № 2(28). С. 243–254.
5. Мяготін А. В. Професійна етика: сучасні цінності і смисли. *Цінності та смисли*. 2011. № 2. С. 74–80.
6. Ніколаєв Л. Супервізія як технологія розвитку професіоналізму психологів, тренерів, коучів: порівняльний аналіз. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Психологія*. 2023. Вип. 52. С. 42–47.
7. Носенко Е. Л. Етичний кодекс психолога України у світлі Європейського Мета-кодексу етики психологів. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 5. С. 2–3.
8. Організація і проведення групової супервізії у сфері загальної середньої освіти : путівник для тренерів / уклад.: О. Боярчук та ін. Київ, 2025. 84 с.
9. Buckley P., Karasu T., Charles E. Common mistakes in psychotherapy. *American Journal of Psychiatry*. 1979. Vol. 136. P. 1578–1580.
10. Corey G. Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy. 10th ed. Brooks Cole, 2016. 490 p.
11. Driver C., Martin E. Supervision and the Analytic Attitude. 2005. Ch. 2 : Shame in Supervision.
12. Hawkins P., Shohet R. Supervision in the Helping Professions. Buckingham ; Philadelphia : Open University Press, 2000. 349 p.
13. Kovarskis L. Thoughts about supervision. 2023. Vol. 4, No. 1. P. 92–100.
14. Leddick G. R., Bernard J. M. The History of supervision: A critical review. *Counselor Education and Supervision*. 1980. Vol. 19, No. 3. P. 186–196.
15. McWilliams N. Psychoanalytic Supervision. New York ; London : The Guilford Press, 2021. 221 p.
16. Meta-Code of Ethics. EFPA. URL: <http://ethics.efpa.eu/metaand-model-code/meta-code/> (дата звернення: 24.10.2025).
17. Noack A. Using the Group as a Medium of Supervision. *Supervision Review*. 2009. Spring.
18. Weiner M. F. Practical Psychotherapy. Dallas : The University of Texas Health Science Center, [s.a.]. 521 p.

ВИСНОВКИ

У монографії «Онтологія групової роботи» здійснено комплексне наукове дослідження феномену групової роботи в онтологічному, методологічному та практичному вимірах. На основі визначеної мети – наукового обґрунтування онтологічного підходу до групової роботи як особливої форми людського буття та розкриття теоретико-методологічних засад і практичних технологій її реалізації в системі психологічної допомоги, соціальної підтримки та освіти – авторський колектив сформулював такі наукові положення та висновки.

Онтологічний підхід до групової роботи дає змогу подолати її редукцію до сукупності технік, методів чи організаційних форматів і розкрити глибинну природу групи як середовища існування людини, її розвитку, рефлексії та самовідновлення. З онтологічної позиції група постає не лише як соціально-психологічна структура, а як цілісний феномен буття, у якому реалізуються базові потреби особистості у приналежності, прийнятті, розумінні, творчості й співпереживанні. Такий підхід інтегрує досягнення гуманістичної, екзистенційної, феноменологічної та діяльнісної психології, створюючи методологічну основу для осмислення різноманітних форм групової взаємодії – від терапевтичних і підтримуючих груп до освітніх, проектних та супервізійних форматів. Онтологічна перспектива дозволяє розглядати групу як живу систему смислів, відносин і трансформацій, де кожен учасник є водночас суб'єктом власних змін і співтворцем колективного простору розвитку.

Групи психологічної підтримки становлять особливий феномен сучасної психосоціальної практики, що поєднує онтологічний, гуманістично-екзистенційний і структурно-функціональний виміри. В онтологічному контексті група підтримки є простором автентичного людського буття, де відбувається зустріч людини з іншими і з самою собою, що сприяє подоланню відчуження, відновленню ідентичності та духовному зростанню. Такі групи функціонують на засадах довіри, рівності і прийняття, що створюють умови для самопізнання, рефлексії і трансформації життєвих смислів. Структурно-функціональний аналіз дозволив виокремити основні компоненти груп підтримки – цільовий, рольовий, комунікативний, емоційно-ціннісний, рефлексивний і трансформаційний, а також визначити їхні ключові

функції: адаптивну, комунікативну, інтегративну, розвивальну, трансформаційну, стабілізаційну та функцію формування нових ідентичностей. Механізми трансформаційних процесів у групах підтримки – ідентифікація, катарсис, інсайт, підтримка, прийняття і рефлексія – забезпечують глибоку внутрішню роботу, спрямовану на переосмислення життєвого досвіду, відновлення цілісності й формування нових смислів.

Закономірності групової діяльності виявляються як у конструктивних, так і в деструктивних формах, що потребує їх системного вивчення для розуміння умов ефективного функціонування груп. Групова взаємодія у глобальному життєвому вимірі характеризується відкритістю, орієнтацією на розвиток і співпрацю, тоді як ізоляціоністський вимір пов'язаний із замкненістю, захисними реакціями та обмеженням контактів із зовнішнім середовищем. Авторитарна групова діяльність має свої специфічні закономірності, що проявляються у концентрації влади, придушенні ініціативи учасників та формуванні залежності від лідера. Водночас усвідомлена спроможність людини до життєвих успіхів реалізується через конструктивну групову взаємодію, де створюються умови для розкриття особистісного потенціалу кожного учасника. Розуміння цих закономірностей дозволяє прогнозувати й коригувати групові процеси, спрямовуючи їх у конструктивне русло та запобігаючи деструктивним тенденціям.

Підхід, орієнтований на сильні сторони, є ефективною методологією групової соціальної роботи, що ґрунтується на визнанні внутрішніх ресурсів і потенціалу кожної людини. На відміну від дефіцитарних моделей, які фокусуються на проблемах і патологіях, цей підхід акцентує увагу на здібностях, досвіді, знаннях та соціальних зв'язках клієнтів як основі для позитивних змін. У груповому форматі такий підхід дозволяє мобілізувати не лише індивідуальні, а й колективні ресурси учасників, формувати позитивну самоідентифікацію та стимулювати стійкі зміни у їхньому житті. Методологічні засади організації групової соціальної роботи на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, передбачають системне поєднання індивідуальної та групової роботи, використання специфічних інструментів оцінки ресурсів та розвитку компетентностей учасників, що забезпечує комплексний підхід до вирішення соціально-психологічних проблем.

Метод проектів є дієвою технологією інтеграції особистісного саморозвитку та проблемно-орієнтованого навчання, що ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході як методологічній основі сучасної освітньої парадигми. Проектна діяльність створює умови для розвитку особистісного потенціалу учасників через їхнє активне залучення до процесу від проблематизації до презентації результатів. У груповому форматі метод проектів сприяє формуванню навичок командної взаємодії, спільного прийняття рішень, розподілу відповідальності та взаємної підтримки. Технологічні аспекти проектної діяльності охоплюють послідовні етапи роботи, кожен з яких має свої завдання, методи та очікувані результати. Така структурованість забезпечує керованість процесу і водночас залишає простір для творчості та самовираження учасників.

Групова соціальна терапія в роботі з людьми похилого віку виступає ефективним механізмом соціальної інтеграції та підтримки цієї вразливої категорії населення. Сутність соціальної терапії полягає у створенні умов для відновлення і підтримання соціального функціонування особистості через цілеспрямований терапевтичний вплив. Групова взаємодія є потужним механізмом такого впливу, оскільки дозволяє літнім людям долати соціальну ізоляцію, знаходити підтримку однолітків, ділитися досвідом і зберігати відчуття власної значущості. Соціальні групи створюють простір безпеки та розвитку, де люди похилого віку можуть задовольняти потребу у спілкуванні, приналежності та визнанні, що є важливими чинниками їхнього психологічного благополуччя і якості життя.

Арт-терапевтичні техніки у системі глибинно-психологічного пізнання дозволяють наблизитися до символічної мови несвідомого через візуальні образи, обминаючи захисні механізми раціоналізації та витіснення. Інтеграція арт-терапевтичних технік у систему активного соціально-психологічного пізнання є перспективним напрямом розвитку глибинної психокорекції. Робота з авторськими тематичними психомалюнками та неавторськими художніми творами є ефективним інструментом діагностики та корекції особистісних проблем, зумовлених едіповою залежністю, травматичним досвідом та порушеннями об'єктних відносин. Методичні рекомендації щодо застосування цих технік у груповій та індивідуальній практиці мають не лише теоретико-методологічне, а й практико-дидактичне значення для фахівців у

галузі глибинної психокорекції, консультативної психології та психотерапії.

Психологічне відновлення військовослужбовців потребує системного підходу, що визнає онтологічний вимір групової взаємодії як ключовий фактор збереження боєздатності та психічного здоров'я в умовах сучасних збройних конфліктів. Бойовий підрозділ та ветеранська спільнота розглядаються не як сукупність індивідів, а як цілісний соціально-психологічний організм зі своєю структурою, ідентичністю, спільними наративами та унікальним досвідом «буття-разом». Онтологія бойового стресу свідчить, що його вплив залежить не лише від індивідуальних характеристик, а й від групової динаміки. Згуртованість підрозділу, підкріплена довірою та взаємною підтримкою, виступає захисним фактором, який зменшує наслідки психотравмуючих чинників та сприяє посттравматичному зростанню. Аналіз міжнародного досвіду демонструє ефективність превентивних програм і гострих інтервенцій, що використовують трансформаційний потенціал групової взаємодії для зміцнення та посилення стійкості військовослужбовців.

Групи підтримки для батьків дітей з розладами аутистичного спектру забезпечують комплексну підтримку родин, які стикаються з особливими викликами у вихованні та догляді за дітьми з особливими потребами. Концептуальні основи таких груп передбачають поєднання формальної та неформальної підтримки, що створює оптимальні умови для адаптації батьків до нової життєвої ситуації. Емпіричні дослідження ефективності діяльності груп підтримки свідчать про їхній позитивний вплив на зниження рівня стресу, тривоги та депресивних станів у батьків, підвищення їхньої компетентності та впевненості у власних силах. Водночас існують певні труднощі участі в групах підтримки, пов'язані з організаційними, психологічними та соціальними бар'єрами, що потребує їх урахування при плануванні та проведенні групової роботи.

Супервізія в психоаналізі відіграє ключову роль у професійному становленні психоаналітика, збереженні професійної компетентності та захисті інтересів клієнта. Етичні принципи групової супервізії ґрунтуються на поєднанні зовнішніх регуляторів – етичних кодексів професійних асоціацій, нормативно-правових актів – та внутрішньої моралі фахівця. Жоден етичний кодекс не здатен охопити всі можливі проблемні ситуації, тому супервізія

стає середовищем, де формується етичне мислення та здатність приймати виважені рішення. Психоаналітичний підхід до групової супервізії спирається на розуміння групи як цілісного організму, в якому репрезентуються інтрапсихічні процеси – трансфер, психологічні захисти, опір. Професійне становлення психоаналітика в процесі групової супервізії проходить послідовні фази – від етапу початкової дезорієнтації через імітацію та ідентифікацію з супервізором до інтеріоризації професійних патернів і формування автентичного терапевтичного стилю. У цій роботі в гіпократівському розумінні принципу «не нашкодь» вибудовується модель «учитель – учень», що забезпечує спадкоємність психоаналітичної традиції.

Наукова новизна монографії полягає в обґрунтуванні онтологічного підходу до групової роботи як цілісної методологічної рамки, що дозволяє інтегрувати різні школи, напрями та методи групової практики. Вперше здійснено системний аналіз групи як феномену буття людини серед інших, де реалізуються базові екзистенційні потреби особистості. Розкрито структурно-функціональну організацію груп психологічної підтримки та механізми трансформаційних процесів у них. Обґрунтовано методологічні засади застосування підходу, орієнтованого на сильні сторони, у груповій соціальній роботі. Визначено онтологічний вимір групової взаємодії як ключовий фактор психологічного відновлення військовослужбовців. Систематизовано етичні принципи та фази професійного становлення в процесі групової супервізії.

Практичне значення результатів дослідження визначається можливістю їх застосування у різних сферах психосоціальної практики. Матеріали монографії можуть бути використані при організації груп психологічної підтримки для різних категорій населення, розробці програм психологічної реабілітації військовослужбовців та ветеранів, підготовці фахівців у галузі психології, соціальної роботи та освіти, проведенні супервізійної роботи з практикуючими психологами та психотерапевтами. Представлені схеми, алгоритми та методичні рекомендації мають прикладний характер і можуть бути безпосередньо впроваджені у практику роботи відповідних закладів та організацій.

Актуальність проведеного дослідження посилюється в контексті сучасних викликів, що постали перед українським суспільством. Війна, вимушена міграція, втрати та травматичний

Онтологія групової роботи

досвід мільйонів людей актуалізують потребу в ефективних формах психосоціальної підтримки. Групова робота посідає серед них особливе місце завдяки своєму інтегративному, ресурсному та відновлювальному потенціалу. Вона дозволяє долати соціальну ізоляцію, формувати нові підтримуючі спільноти, відновлювати зруйновані соціальні зв'язки та створювати умови для посттравматичного зростання особистості.

Таким чином, групова робота є особливою формою людського буття, у якій поєднуються психотерапевтичний, соціальний, освітній і духовний виміри. Вона виступає важливим чинником формування психологічного здоров'я, життєстійкості і соціальної інтегрованості особистості. Монографія «Онтологія групової роботи» є першим томом видання, що окреслює методологічні орієнтири наукового осмислення групової роботи як особливої форми буття людини серед інших, і авторський колектив сподівається на продовження цієї наукової розвідки у подальших випусках.

*Дуже важливе значення має,
з ким щоденно спілкуєшся
і кого слухаєш.
Бо поки ми слухаємо,
ми їх дух в себе вбираємо.*

Григорій Сковорода

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

**Дмишко
Олександра
Степанівна**

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, 79000, м. Львів, вул. Тадеуша Костюшка, 11, тел.: +38 067 776 31 63, e-mail: o.dmishko@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0008-6081-2488>

**Зайчківська
Ірина
Петрівна**

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри спеціальної психології та медицини, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9, тел.: +38 066 466 19 78, e-mail: 7zira@ukt.net, <https://orcid.org/0000-0002-1058-0534>

**Ніколаєв
Леонід
Олегович**

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, завідувач навчально-методичної лабораторії психології групової роботи, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 08401, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30, тел.: +38 063 479 45 75, e-mail: leonid.nikolaiev@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6506-4871>

**Поліщук
Валерій
Миколайович**

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та консультативної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9, тел.: +38 095 945 08 55, e-mail: valeryipolishchuk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1283-1640>

**Семигіна
Тетяна
Валеріївна**

Доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 20300, Черкаська область, м. Умань, вул. Садова, 2, тел. +38 096 227 90 50, e-mail: semigina.tv@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5677-1785>

- Сірик Ірина Вячеславівна** Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології глибинної корекції та реабілітації, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 18000, м. Черкаси, вул. Остафія Дашковича, 24, тел. +38 067 503 41 80, e-mail: irinkasirik@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2229-5690>
- Столярик Ольга Юрївна** Доктор філософії з соціальної роботи, доцент, в.о. завідувача кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, тел.: +38 096 961 54 93, e-mail: olgastolarik4@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1105-2861>
- Тимошенко Наталія Євгенівна** Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 03056, м. Київ, пр-кт Берестейський, 37, тел.: +38 044 204 92 71, e-mail: tim.nata.e@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-2070-6666>
- Федоренко Юлія Андріївна** Підполковник, слухачка кафедри військової психології Інституту стратегічних комунікацій, Національний університет оборони України, 03049, м. Київ, пр-кт Повітряних Сил, 28, тел.: +38 067 117 67 39, e-mail: mr3322@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0008-4705-2496>
- Храпко Ілона Вікторівна** Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології глибинної корекції та реабілітації, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 18000, м. Черкаси, вул. Остафія Дашковича, 24, тел.: +38 067 955 86 49, e-mail: ilona8394@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3797-2378>
- Хромець Вікторія Анатоліївна** Кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри психології, Українська євангельська теологічна семінарія, 04075, м. Київ, вул. Квітки Цісик, 57, тел.: +38 097 565 55 96, e-mail: vk.khromets@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3883-5666>

Наукове видання

ОНТОЛОГІЯ ГРУПОВОЇ РОБОТИ

ТОМ I

Колективна монографія

Матеріал подано в авторській редакції

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Науковий редактор

Леонід Ніколаєв

Дизайн обкладинки

Андріана Деряба

Підписано до друку 25.10.2025 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк.: 15,7. Обл.-вид. арк.: 14,95

Наклад 100 прим. Замовлення № М-2025-10

Віддруковано з оригінал макету замовника

Видавець ТОВ «7БЦ»

03087, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84

e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК №5329 від 11.04.2017

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

08401, Україна, Київська обл., м. Переяслав,

вул. Сухомлинського, 30

+ 38 (04567) 5-86-41

E-mail: psychology.uhsp@gmail.com